

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KELAMİ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN
VELAYETNAMESİ VE TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ

ARZU HASÇELİK

EKİM-2020

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KELAMİ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN
VELAYETNAMESİ VE TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ

ARZU HASÇELİK

TEZ DANIŞMANI:

Doç. Dr. Mustafa AKMAN

EKİM-2020

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Arzu HASÇELİK

(23.10.2020)

ÖZ

KELAMİ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN VELAYETNAMESİ VE TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ

Hasçelik, Arzu

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Mustafa Akman

Ekim 2020

Hacı Bektâş-1 Velî'ye nispet edilen Bektaşîlik, Orta Asya'nın düşünce yapısı Yesevîlik'ten tevellüt ederek Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında doğmuştur. Hacı Bektâş, Suluca Karahöyük'te kendi zaviyesini kurarak öğretilerini halifeleri ile Anadolu ve Balkanlara yayma imkanı bulmuştur. Hacı Bektâş-1 Velî öğretisi ile şekillenen Bektaşîlik, Balım Sultan ile kurumsallaşmıştır. Hacı Bektâş-1 Velî'nin halîfelerinden Sarı Saltuk, 1260'lı yıllarda Trakya ve Balkanlarda irşat ve tebliğ faaliyetlerinde bulunmuş, daha sonraki süreçte Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Rumeli fetihlerine erenleri ile katılarak Balkanların İslamlaşmasına ve Bektaşîliğin yayılmasına vesile olmuştur. Seyyid Ali Sultan'ın Dimetoka yakınlarında Kızıl Deli çayının kenarına kurduğu Kızıl Deli tekkesi, Batı Trakya ve Bulgaristan Bektaşîleri açısından önemli bir merkez olmuştur. Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik'i Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba, Otman Baba gibi Bektaşî önderlerin kurduğu ve bugün sayısı 1700'ü bulan tekke/zaviye merkezli yapılandığı bilinmektedir. Bektaşîlik geleneğinin en erken temsilcilerinden biri olan Seyyid Ali Sultan'ın Velâyetnâmesi, Bektaşî inanç esasları ile adab ve erkânını ortaya koyması açısından önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Velâyetnâme kelâmî açıdan değerlendirildiğinde, tevhid, nübüvvet, Kur'an, ahiret, haram-helal, cennet-cehennem, kaza-kader inançları açısından Ehli Sünnet akidesini referans aldığı görülmektedir. Tasavvuf geleneğinde olduğu gibi rüyaya ayrı bir değer verilerek Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyalara itibar edilmiştir. Hz. Peygamberler'in mucizeleri gibi görülen velilerin kerametleri, Seyyid Ali Sultan'ın saygınlık kazanmasında, muhiplerin sayılarının artmasında, gaza ruhunun askerlere aşılmasında etkili olmuştur. Namaz, zekât ve dua gibi ibadetlerin uygulamasında ise Ehl-i Sünnet'in takip edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî, Seyyid Ali Sultan, Kızıl Deli, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, Trakya Bektaşîliği

ABSTRACT

VELAYETNAME OF SEYYID ALI SULTAN IN TERMS OF KALAM

AND

THRACIAN BEKTASHISM

Hasçelik, Arzu

Master of Arts, Temel İslam Bilimleri

Supervisor: Associate Professor Mustafa Akman

October 2020

Bektashism, which is attributed to Hacı Bektash Veli, was born among Turkmens living in Anatolia by rising the intellectual structure of Central Asia from Yesevism. Hacı Bektash by establishing his own zawiya in Suluca Karahöyük, had the opportunity to spread his teachings to the Anatolian and Balkans with his khalif. Bektashism, shaped by the teachings of Hacı Bektash Veli, was institutionalized with Balım Sultan. Sarı Saltuk, one of the khalifs of Hacı Bektash Veli, was engaged in the guidance and notification activities in Thrace and the Balkans in the 1260s, and later on, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) participated in the conquests of Rumelia, led to Islamization of the Balkans and the spread of Bektashism. Kızıl Deli lodge, built by Seyyid Ali Sultan near the Dimetoka, Kızıl Deli stream, was an important center for Western Thrace and Bulgarian Bektashi. Bektashism is a lodge/zawiya-centered, which has a number of 1700 today, structure established by Bektashi leaders such as Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba and Otman Baba in Thrace and the Balkans. Velâyetnâme of Seyyid Ali Sultan, one of the earliest representatives of the tradition of bektashism, was seen as an important source in terms of the belief principles of Bektashi. When Velâyetnâme is evaluated in terms of kalam, it is seen that the Ahl al-Sunnah faith is taken as reference in terms of unity, prophethood, Qur'an, hereafter, haram-halal, heaven-hell, belief of destiny. As in the Sufi tradition, the dreams that the Prophet saw were respected by giving a different value to the dream. The miracles of the scholars, who were seen as the prodigies of the Prophets, have been effective in gaining respect for Seyyid Ali Sultan, increasing the number of the followers, and instilling the spirit of the battle into the soldiers. It is clear that Ahl Al-Sunnah is followed in the practice of worship such as namaz, zakat and praying.

Key Words: Bektashi, Seyyid Ali Sultan, Kızıl Deli, Velâyetnâme of Seyyid Ali Sultan, Thracian Bektashism.

ÖNSÖZ

Hacı Bektâş-ı Velî ve onun öğretisi üzerinde şekillenmiş olan Tanrı, insan ve tabiat sevgisi ile birlikte; bilgiye değer verme ve farklı anlayışlara tahammül gösterme gibi çoğulculuğu destekleyen unsurların devamı olan Trakya Bektaşiliği ve Seyyid Ali Sultan konumuzun kapsamıdır.

Balkan topluluklarının İslamlaşmasında önemli bir rol ifa eden Alevi-Bektaşî düşüncesi, günümüzde bu topluluklar arasında gelenek, görenek ve çeşitli kurum ve kuruluşlarla yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmamızın kapsamını oluşturan “Velâyetnâme” eseri, Seyyid Ali Sultan’ın yaşantısı üzerine yapılan araştırmaların temelini teşkil eder. Velâyetnâmeler, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra oluşturdukları destansı eserlerdendir. Devrinin dinî ve kültürel dokusuyla örülen, tarikat pirlerinin hayatları ve kerâmetleri önderliğinde teşekkül eden bu eserler kültür tarihimizi aydınlatmaya aracı olmuştur.

Öte yandan, birkaç arşiv belgesi ve “Velâyetnâme” üzerine son yıllarda yapılan birkaç araştırma dışında, Seyyid Ali Sultan hakkında yeterli sayıda çalışmanın olmadığı, mevcut çalışmaların kısıtlı bilgi içerdiği, Bektaşî inanışlarıyla ilgili birçok kaynak olmasına rağmen bu kaynakların birbirleri ile çelişen ifadeleri barındırdığı gözlemlenmiştir.

Bu tez çalışması oluşturulurken, oldukça kapsamlı olan bu konunun, tarihsel süreçten kopmadan ve yer yer farklı görüşler de ele alınarak, kelâmi yönden sunulması amaçlandı.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi ve tecrübeleri ile bana yol gösteren değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Akman’a, bu süreçte maddi manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan aileme, bu araştırmanın tamamlanmasında görüşlerinden istifade ettiğim arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Arzu HASÇELİK

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	v
ABSTACT.....	VII
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
kısaltmalar	XV
TABLolar	xvii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

SEYYİD ALİ SULTAN (KIZIL DELİ)	7
1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Hakkında Bilgi Kaynakları	7
1.1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi	7
1.1.2. Abdal Musa Velâyetnâmesi	9
1.1.3. Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık	10
1.1.4. Fütüvvetnâme	11
1.1.5. Fütüvvetnâme-i Bektâşîyye	12
1.1.6. Nefesler	12
1.1.7. Zaviye Defterleri	14
1.1.7.1. Bektaşî Zaviyeleri Defteri	14
1.1.7.2. Mühimine-Tahrir Defterleri	15
1.1.8. Güncel Araştırmalar	16
1.2. Seyyid Ali Sultan Ve Tarihi Kimliği	22
1.3. Kızıl Deli Lakabı	25

2. BÖLÜM

TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ.....	27
2.1. Hacı Bektâş Veli	27
2.1.1. Hacı Bektâş Veli'nin Hayatı	27

2.1.2. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Ait Görüşler.....	34
2.2. Bektaşîliğin Kurumsallaşması	36
2.2.1. Bektaşîlikte Örgütlenme	41
2.2.1.1. Babagân (DedeBabalar)	42
2.2.1.2. Çelebiler	45
2.3. Trakya Bölgesi Bektaşîliğinin Gelişimi.....	47
2.3.1. Trakya Bölgesi Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri	50
2.3.1.1. Kızıl Deli Sultan Tekkesi: Dimetoka	56
2.3.1.2. Ali Koç Baba Bektaşî Süreği	62
2.3.1.3. Çarşambalılar (Yeşil Abdal Muhipleri)	63
2.3.1.4. Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu (Eroğulları) Tekkesi.....	64
2.3.1.5. Otman Baba Tekkesi	65
2.3.1.6. Akyazılı Sultan Tekkesi	66
2.3.2. Trakya ve Balkanlar'da Bektâşi İnanç Merkezleri	67
2.3.2.1. Kızıl Deli Ocağına Yerleşim Yerleri.....	68
2.3.2.2. Ali Koçlular Ocağına Bağlı Yerleşim Yerleri.....	69
2.3.2.3. Otman Baba (Babai) Bektaşî Yerleşim Yerleri.....	70
2.3.2.4. Amuca ve Babagan Koluna Bağlı Bektaşî Yerleşim Yerleri	70
2.3.3. Balkanlarda Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri.....	72

3. BÖLÜM

KELÂMÎ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN VELÂYETNÂMESİ 75

3.1. Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi	75
3.1.1. Velâyetnâmenin Metni Üzerinde Yapılan Çalışmalar	78
3.2. Kelâmî Açıdan Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi.....	81
3.2.1. Tevhid	83
3.2.2. Nübüvvet.....	87
3.2.3. Kur'an	93
3.2.4. Haram-Helal.....	95
3.2.5. Âhiret, Cennet, Cehennem.....	97
3.2.6. Kaza ve Kader.....	100
3.2.7. Şefaat.....	102

3.2.8. Münafık, Fasık, Kâfir.....	104
3.2.9. Rûya	107
3.2.10. Cihad ve Fetih	115
3.2.11. Veli, Velâyet, Kerâmet.....	117
3.2.12. Dua	126
3.2.13. Hızır-Hz. Ali.....	130
3.2.14. İbadetler.....	132
3.2.14.1. Abdest ve Namaz	133
3.2.14.2. Zekât ve Sadaka	137
SONUÇ.....	139
KAYNAKÇA	147
EK 1: SEYYİD ALİ SULTAN DERGÂHI HARİTASI.....	167
EK 2: SEYYİD ALİ SULTAN TÜRBESİ.....	168
EK 3: SEYYİD ALİ SULTAN SANDUKASI.....	168
EK 4: ALİ KOÇ BABA DERGÂHI HARİTASI.....	169
EK 5: ALİ KOÇ BABA DERGÂHI.....	169
EK 6: OTMAN BABA TEKKE HARİTASI.....	170
EK 7: OTMAN BABATEKKESİ	170

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
C.	: Cilt
(c)	: Celle celâluhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Derl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
Neşr.	: Neşereden
Öte.	: Ötekiler
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
(s)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Y.	: Yıl

TABLÖLAR

Tablo 1:	Babagân (Dedebaba) Silsilesi.....	43
Tablo 2:	Çelebiler Silsilesi.....	45
Tablo 3:	Balkanlarda Kurulan Bektaşî Tekkeleri.....	52
Tablo 4:	Dimetoka ve Ferez’de 1826 Yılında Kapatılan Bektaşî Tekkeleri.....	54
Tablo 5:	Trakya Yöresi Bektaşî Önderleri ve Temsil Edildikleri Kollar.....	55
Tablo 6:	Seyyid Ali Sultan Zaviyesi Mutasarrıf, Müteveli ve Türbedarları.....	60
Tablo 7:	Trakya ve Balkanlar’da Bulunan Bektaşî Yerleşim Merkezleri	70
Tablo 8:	Yunanistan ve Batı Trakya Yöresinde Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri.....	72
Tablo 9:	Bulgaristan’da Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri.....	73

GİRİŞ

Bektâş sözü, sıra arkadaşı, akran, eş, mertebe arkadaşı ve bey gibi anlamlara gelir.¹ Bektâşilik; Hacı Bektâş Veli'nin yolunda olan, pîr olarak Hacı Bektâş-ı Velî'yi kabul eden, usul, adab, erkân ve yaşayış biçimi açısından Bektaşî Tarikatı'na tabi olanlar anlamında kullanılmıştır.²

Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasından tevellüt eden hareket,³ Orta Asya'nın düşünce yapısını Yesevîlik kanalıyla özümsemiştir. Hacı Bektâş-ı Velî öğretisine dayanan Bektaşîlik Balım Sultan (ö.922/1516) tarafından teşkilâtlandırılmıştır.⁴ Horasan Melâmetiyesinin ve Doğu Türkistan- Seyhun havalsinin Şîî cereyanlarının etkisiyle geniş ve serbest bir tasavvuf felsefesine kavuşan Yesevîlik Anadolu'da oldukça değişikliğe uğrayarak Bektaşîlik olarak teşekkül etmiştir.⁵

Bektaşî geleneğinde Seyyid Ali Sultan on iki posttan ikincisi olan aşçı postunun sahibi olup Timurtaş Sultan veya Hızır Lala olarak da bilinmektedir. Seyyid Ali Sultan, Trakya'nın fethinde Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında yer alarak Balkanlar'ın fethedilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir.⁶ O, Rumeli fethi sürecinde Burgaz, Gelibol, Dimetoka, Edirne gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihler yapmak sureti ile bölgeye müritlerini dağıtarak başlattığı irşat ve gaza faaliyetinin devamlılığını sağlamak üzere merkezi Dimetoka yakınlarında Kızıl Deli çayının kenarında bulunan bir tekke inşa etmiştir.⁷ Kızıl Deli Tekkesi olarak da adlandırılan ve Seyyid Ali Sultan'ın 1310/1402 senesinde vefat ettiğinde

¹ Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara: Doğu Matbaası, 1983, s. 16.

² Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 52.

³ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966, s. 177-178.

⁴ Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, s. 61.

⁵ Rıza Zelyut, "Hacı Bektâş Veli ve Bektaşîliğin Tarihsel Konumu", *Hacı Bektâş-ı Velî Bildiriler, Denemeler, Açık Oturum*, Ankara: Hacıbektaş Turizm Dereği Yayınları, 1977, s. 102.

⁶ Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 146.

⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 167-175; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî-Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 2015, s. 13; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, C. 1, Ankara: Ardıç Yayınları, 1998, s. 247.

defnedildiği tekkesi, Bektaşî tekkelerinden en önemli dört tekkeden biri olarak görülmüştür.⁸

Seyyid Ali Sultan'dan sonra Bektaşîlerin devam eden süreçte Babagân⁹ ve Çelebiler¹⁰ olarak ikiye bölündükleri görülmektedir. Çelebiler'e göre Hacı Bektâş 788/1337-1338 tarihinde vefat ettiğinde yerine Seyyid Ali Sultan ve ondan sonra büyük oğlu Resul Bâli (ö.1361/1441), ardından da diğer oğlu Mürsel Bâli (ö.1384/1483) geçmiştir.¹¹ Mürsel Bâli'nin ölümüyle yerine oğlu Balım Sultan (Hızır Bâli) geçmiş, 1516 yılında vefat ettiğinde de yerine kardeşi Kalender Çelebi postnişin olmuştur.¹² II. Bayazıd, Bektaşî dergâhına gösterdiği saygının bir göstergesi olarak Balım Sultan'ı Şah İsmâîl'in akınlarına karşı görevlendirmiştir.¹³ Ancak, Balım Sultan'ın Şîu ve Hurûfî unsurları Bektâşîliğin bünyesine katarak¹⁴ Safevi propagandasına meyiletmesi, Bektâşîlik için dönüm noktası olarak görülmüştür.¹⁵ Osmanlı himayesinin de etkisi ile büyük itibar kazanan Bektâşîlik, Balım Sultan ile Anadolu ve özellikle Rumeli'de yayılmaya başlamış, Yeniçeri Ocağı da manen Bektâşîliğe bağlanmıştır.¹⁶

Hacı Bektâş-ı Velî'nin meşhur halîfelerinden biri olan Sarı Saltuk 1260'lı yıllarda beraberindeki Türkmen aileler ile Dobruca'ya gelerek yerleşmiştir. Balkanların Müslüman olmasında Sarı Saltuk'un yadsınmaz

⁸ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 13.

⁹ Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşîlik*, Ankara: Selçuk Yayınları, 1990, s. 192.

¹⁰ A. Celalcttin Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, Hacı Bektâş 1986, s.73 ve 74.

¹¹ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.70 ve 71.

¹² Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.70 ve 71.

¹³ Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25 (Kânûn-ı Sâni, 1927), ss. 128- 150; Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 26 (Şubat, 1927), ss. 196-216; Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 27 (Nisan, 1927). ss. 305-341.

¹⁴ Bektaşîlik, Osmanlı padişahı II. Bâyezid tarafından Balım Sultan'ın tekkenin başına getirilmesi ile yeni bir kimliğe bürünmüştür. Bektaşîliğin Balım Sultan'dan sonra vahdet-i vücûd te'siri altında kaldığı ve bu doğrultuda gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu süreçte Hurûfîlik, Bektaşîliğe nüfûz ederek özellikle vahdet-i vücûdun en somut göstergelerinden olan devir nazariyesinin Bektaşîlerde sıklıkla ele alındığı görülmektedir. Mustafa Akman, *İbn-i Arabî: Kelami Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2017, s. 547.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 18.

¹⁶ Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, s.75.

katkısı vardır.¹⁷ Balım Sultan öncesinde Trakya’da Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba¹⁸ ve Otman Baba (ö. 882-83/1478-79) gibi merkezde Bektaşî zümrelerin olduğu görülmektedir.¹⁹

Seyyid Ali Sultan, Rumeli fetihleri sürecinde kurduğu Kızıl Deli Dergâhı ile yöreyi İslâmlaştırarak Bektaşî adab ve erkânını, merkezi Yunanistan’ın Evros şehri Dimetoka yerleşim yeri olmak üzere Trakya ve Balkan coğrafyasında yayılmasında etkili olmuştur.²⁰

Seyyid Ali Sultan ve arkadaşları Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’ya katılarak Rumeli fetihlerine katılmışlardır. I. Murad zamanında Gazi Evrenos Bey’le beraber Keşan, İpsala, Edirne ve Dimetoka gibi yöre illerinin fetihlerinde görev almıştır.²¹ Ordunun başına Gazi Evrenos’u tayin ederek Dimetoka yakınlarında bulunan Kızıl Deli deresinin kenarına yerleşerek tekkesini inşa etmiştir.²²

Yıldırım Bayezid Han, Seyyid Ali Sultan’ı Dimetoka’da ziyaret ederek tekkenin çevresindeki üç köyü istimlak etmiştir. Seyyid Ali Sultan’ın hayatının bundan sonraki dönemi ile ilgili bilgi yoktur.²³ Seyyid Ali Sultan 1412’de vefat ettiğinde türbesi Dimetoka’da Darıbüğü’nde bulunan tekkesine defnedilmiştir.²⁴

Seyyid Ali Sultan, Balkanların İslâmlaşma sürecinde ve Trakya bölgesi dâhil Bektâşî adab ve erkânının, yerleşmesinde en etkin isimlerden biridir.

¹⁷ Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 466.

¹⁸ Yıldırım Bayezid döneminde Ali Koç Baba, Rumeli fetihlerine erenleri ile katılarak Bulgaristan’ın Alvanlar köyünde kendi tekkesini kurmuştur. Ali Koç Baba’nın Seyyid Ali Sultan ile irtibatlı olduğu kabul edilmektedir. Coşkun Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 40, (2006), s.3.

¹⁹ Refik Engin, “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, (2010), s. 378.

²⁰ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 13; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 247.

²¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, 25-29.

²² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, 25-29.

²³ Haşim Şahin, “Seyyid Ali Sultan”, *DİA*, C. 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 48-50.

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, (1942), s. 293.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin nâiblerinden olması, Osmanlı yönetiminde fetih hareketlerine katılması, kurduğu zaviyesi ile yöreye öğretisini nakşetmesi, Bektâşiliğin kurumsallaşması üzerinde en etkin isim olan Balım Sultan'ın dedesi olması gibi özellikleri onun ayrıcı vasıfları arasındadır.

Seyyid Ali Sultan adına 15. yüzyılda Gazi Rüstem Baba diye bilinen Seyyid Gâzi tarafından “Velâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan” adlı velâyetnâme yazılmıştır. Velâyetnâme'nin içeriğinde Seyyid Ali Sultan ile kalenderi şeyhi Rüstem Gâzi'nin menkıbelerine genişçe yer verilmiştir.²⁵

Seyyid Ali Sultan'ın hayatı hakkında bilgi edinilebilecek tarihsel kaynakların birbirleri ile uyumlu olmayan verileri onun hayatı hakkında yorum yaparken daha dikkatli olunmasını gerektirmektedir.²⁶ Seyyid Ali Sultan'ın 1310 tarihinde doğduğu²⁷ gördüğü bir rüya üzerine orta asyadan beraberindeki erenlerle Hacı Bektaş'ın yanına gittiği, Hacı Bektaş'ın isteği ile Rum illerinde irşad faaliyetlerini yürütmek için gönderildiği bildirilmiştir.²⁸ Seyyid Ali Sultan, Osmanlı Sultanı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa komutasında Rumeli illerinde yürütülen fetih hareketlerine arkadaşları ile katıldığı, I. Murat ve Yıldırım Bayezid döneminde yaşadığı bilinmektedir.²⁹

Seyyid Ali Sultan Tarakya bölgesi başta olmak üzere yöreye düzenlenen fetihlerde arkadaşları ile görev üstlenmiş,³⁰ Dimetoka köyünün yakınında akan Kızıl Deli çayının kenarına inşa ettiği derğahı ile irşat faaliyetlerine

²⁵ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 1, s. 247.

²⁵ Bu konudaki değerlendirmeler ile ilgili bkz., Vatan Özgül, “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı, 53, 2010, s. 208-212.

²⁷ Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999, s. 3.

²⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-163.

²⁹ Melikoff, 14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları, s. 205-206; Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 3, 13-15, 32. Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 164.

³⁰ Ali Sinan Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, (2010), s.92.

başlamıştır.³¹ Seyyid Ali Sultan'ın İlyas, Gülşehri, İbrî, Bilal, Sinan ve İshak olmak üzere 6 çocuğu olduğu anlaşılmaktadır.³² Seyyid Ali Sultan'ın 1402³³ veya 1412³⁴ yılında öldüğüne dair bilgiler verilmiştir

Bektâşi geleneğinin inanç, adab ve erkânlarını anlayabilmek hususunda Velâyetnâme fevkalade veriler sunmaktadır. Velâyetnâme'de ele alınan Rumeli'nin fetih süreci, erenlerin fetih hareketlerinde gösterdikleri kahramanlıklar, Kızıl Deli nehri kenarına kurulan tekkesi ve Seyyid Ali Sultan'ın kerametleri, erken dönem Bektaşî inanç biçimine ve yaşam tarzına ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Bu itibarla Velâyetânâme'nin ve ayrıca Trakya Bektâşiliğinin önemli temsilcilerinden Seyyid Ali Sultan'ın kelâmi açıdan da ele alınması, Bektâşiliğin muhtevasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve Yeseviliği takip eden bazı sufi tarikatlerin Bektâşilik'te olduğu gibi erken dönemde itikadi açıdan Mâturîdî Hanefilik'in hâkim olduğu görülmektedir. Bektâşi menâkıbnâmeleri, velâyetnâmeleri ve erkannâmeler gibi ilk dönem eserlerin Seyyid Ali Sultan Velayetnâmesi'nin de dâhil olmak üzere ehl-i sünnet çerçevesinde ele alındığı ancak Şîi-hurufî unsurları da bünyesinde barındırdığı görülmektedir.

³⁰ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, (2010), s.92.

³² Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.95.

³³ Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3.

³⁴ Şahin, "Seyyid Ali Sultan", C. 37, s. 48-50.

1. BÖLÜM

SEYYİD ALİ SULTAN (KIZIL DELİ)

1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Hakkında Bilgi Kaynakları

Alevî-Bektaşî geleneğinin kültürel bazı kaynakları Türkiye Diyanet Vakfı tarafından “Alevî-Bektaşî Klasikleri” olarak yayınlanmıştır. Bu eserler Bektaşî düşünce ve inanç tarihi açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) hakkında bilgiler ihtiva eden ilk el kaynaklar arasında velâyetnâmeler (menâkıbnâmeler), nefesler, fütüvvetnâmelerin yanında müstakil araştırmalar yer almaktadır.

1.1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi

Menâkıbnâme olarak da bilinen velâyetnâmeler, Bektaşî düşünce ve inanç sistemi hakkında bilgi verdiği kadar Bektaşî tarihi açısından da en önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Bir velinin yaşamı, faaliyetleri, kerametleri ve menkıbeleri ile ilgili bilgi veren bu eserler, velilerin çevresinde gelişen menkıbelerden oluşmaktadır.³⁵ Menkıbe; “tasavvuf tarihinde, sûfilerin izhar ettikleri hârkulâde olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler” anlamına gelir.³⁶ Keramet, bir veliye bağlı olarak anlatılan harkulade vakıaların yer aldığı anlatılardır.³⁷ Keramet, özelliği itibarı ile mûcizeden farklı olmayan, doğa kanunları ile açıklanması mümkün olmayan olağanüstü ve sıra dışı olaylardır. Mûcize izhar olarak peygamberlere has iken, keramet ise zuhur olarak peygamberlere bağlı olan

³⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Kabcacı Yay., 2005, s. 379.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Hâlk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1983, s. 27.

³⁷ Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınevi, 2009, s. 43.

velilere hastır. Mûcizenin de kerametın de haliki ve gerçek sahibi Allah'tır.³⁸

Menâkıb kitaplarının temelini oluşturan kerametler, önceleri tarikat şeyhleri için yazılıyorken zamanla tarikat içinde saygınlığı bulunan şahısların ve tarikatın silsilesinde yer bulan sufileri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Türk kültüründe genel olarak menâkıbnâme adı verilen bu kitaplar için “tezkire, keramat ve vilayetname” kelimeleri de kullanılmıştır. Vilayetnâme olarak isimlendirilen Bektaşî menakıbnameleri 1400'lü yılların son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. XV. yüzyıllarda Anadolu'da sufi hareketlerin yaygınlaşması ile doğru orantılı menakıbnâme yazımında artışın olduğu görülmektedir. Menakıbnâmeler, Türk tarihçilerinin çoğunluğu tarafından muhtevasında bulunan ve gerçekte ilgisi olmayan olağanüstü olayların çokluğu nedeni ile tarihî vesika ve kaynak olarak kabul edilmemiştir.³⁹

Menakıbnâmeler, bazı tarihi olaylar ve şahsiyetler hakkında diğer kaynaklardan daha fazla bilgiler verebilmektedir. Aynı zamanda menakıbnameler yazıldıkları dönemin dini, ekonomik, sosyal, kültürel özelliklerinin ve toplumsal işleyişe ilişkin oldukça fazla bilgiler ihtiva edebilmektedir. Sözelimi, Koyun Baba Vilayetnâmesinde Orta Anadolu halkının sosyal yaşamı, ekonomik durumu ve inançları hakkında bilgiler edinmek mümkündür. Otman Baba Vilayetnâmesinde Balkan fetih hareketleri, Abdal Musa Vilayetnâmesinde Tekke yöresinde ikamet eden Türkmenler'in yaşam şartları, kültürel birikimleri ve inançları hakkında bilgiler mümkündür.⁴⁰

Seyyid Ali Sultan'ın hayatını, kerametlerini ve etrafında meydana gelen olayları ele alan Velâyetnâme'si, onun yaşantısına ait bilgilerin temelini

³⁸ Süleyman Uludağ, “Keramet”, *DİA*, C. 25, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, s. 265-268.

³⁹ Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *DİA*, C.29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004, ss.112-114.

⁴⁰ Şahin, “Menâkıbnâme”, C.29, ss.112-114.

oluşturmaktadır.⁴¹ Seyyid Ali Sultan'a ithafen hazırlanan velâyetnâmenin birkaç nüshası Türkiye ve bir nüshası da Mısır'da bulunmaktadır. Velâyetnâme'nin Türkiye'deki nüshâlarından birisi Bedri Noyan⁴² tarafından 1999'da, Milli Kütüphane'de bulunan nüshası ise Rıza Yıldım tarafından 2007 yılında yayınlanmıştır.⁴³

Velâyetnâme'yi⁴⁴ Seyyid Ali Sultan'a ithafen yazan Gazi Rüstem Baba diye anılan Seyyid Gâzi; "Zira keramet-i evliyâ mu'cizât-ı enbiyâ gibidir. Böyle oldukda mu'cizât-ı enbiyâ aleyhisselâtu vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı zevi'l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ'dır." şeklinde ifade ederek evliyaların kerametini, peygamberlerin mûcizelerine denk olarak görmüş, keramet ve mûcizeyi Allah'ın ihsanı olarak kabul etmiştir.⁴⁵

Kızıl Deli Velâyetnâmesi, diğer velâyetnâme örneklerinde olduğu gibi destan, efsane ve halk hikâyesine benzer motiflere sahiptir. Rumeli'nin fetihlerine taraftarları ile katılan Seyyid Ali Sultan, Velâyetnâme'de anlatıldığı şekli ile yöreye gelen hâlkın fetih ruhunu desteklemiştir.⁴⁶

1.1.2. Abdal Musa Velâyetnâmesi

Orhan Gazi döneminde yaşayan ve dönemin dervişlerinden olan Abdal Musa'nın hayatını ele alan Velâyetnâme'de Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi verilmiş, Abdal Musa'nın yakınlarından biri olması ve onun emriyle Gazi Umur Bey'in yanına Rumeli'nin fethi ile görevlendirilmesi dile

⁴¹ Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, (2010), s. 18.

⁴² Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999.

⁴³ Yıldırım, dört bölüme ayırdığı "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi" adlı eserinde Seyyid Ali Sultan'ın Velâyetnâme'ye dayalı menkıbevi hayatını ve Bektâşî geleneği içerisinde edindiği konumu değerlendirmiş, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nin tahliline yer vermiş, Velayetnâme'nin tercümesini yapmıştır. *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, ss. 1-159.

⁴⁴ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 247.

⁴⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 184.

⁴⁶ Hâil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010), s. 320.

getirilmiştir.⁴⁷ Ancak, Velâyetnâme’de bu görevlendirilmeden sonraki gelişmelere değinilmemiştir. Seyyid Ali Sultan muhtemelen bir süre Gazi Umur Bey’le beraber olmuş, sonrasında Osmanlı hizmetine girmiştir. Görüldüğü kadarı ile Velâyetnâme’de Rumeli fethine ilişkin verilen bilgiler bu süreçten sonra meydana gelen olaylara hasredilmiştir.⁴⁸

1.1.3. Fütüvvetnâme-i Ca’fer Sâdık

Fütüvvetnâmeler, fetih hareketleri sürecinde meydana gelen olayları açıklayan klasik tasavvufî risalelerdir.⁴⁹ Araştırma konusu bağlamında Bektaşî ve Kızıl Deli Sultan Ocağı inanç esaslarının çerçevesini ortaya koyan Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık, Fütüvvetnâme ve Fütüvvetnâme-i Bektaşîye olmak üzere 3 biçimde ele alınmıştır.

Bektaşîlik tarikatları tarihi ve uygulamaları açısından Fütüvvetnâmeler, yazıldıkları dönemin ve coğrafyanın dinî tarihini, uygulamalarını, merasimlerini, adap ve erkânları gibi unsurlarını betimleyen ilk el kaynak olarak görülmüştür. Fütüvvetnâmelerde aynı kültüre sahip Ahilik, Bektaşîlik ve Alevîlik ile ilgili din anlayışları, önderlerin dinî hayatları ve uygulamaları hakkında bilgiler içermektedir.⁵⁰

Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık, içeriğinden anlaşıldığı kadarı ile XVI. yüzyıldan sonra yazılmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Hacı Bektâş İlçe Halk Ktb. 101’de kayıtlıdır. Fütüvvetnâme, Sarıkaya tarafından Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık olarak yayınlanmıştır. Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık’ın risâlesiyle başlayan eser, Bektaşîliğin âdab ve erkânı, tarikatın on iki erkânı, üç sünnet yedi farzı, der beyan-ı hâssa-i nâd-ı

⁴⁷ Abdurrahman Güzel, *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s. 147-148.

⁴⁸ Şahin, “Seyyid Ali Sultan”, C. 37, s. 48-50.

⁴⁹ Mehmet Saffet Sarıkaya, “Bektâşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnâmeler”, *Türkiye Aleviliğinin Dünü Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 2.

⁵⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 445-446; Bektaşî geleğinde erken döneme ait, Fütüvvetnâme Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgâzî, Fütüvvetnâme Şeyh Eşref b. Ahmed, Fütüvvetnâme Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî, Miftâhu’d-Dekâik fi Beyâni’l- Fütüvve ve’l-Hakâik, Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâuddin el-Hüseyin er-Razavî fütüvvetnameleri sayılabilir. Bkz., Sarıkaya, “Fütüvvetnameler”, s. 3-4.

Ali⁵¹, Risâle-i reşâd sual-cevab, dualar, tercümanlar ve gülbanklar ile tamamlanır. Fütüvvetnâme, Bektaşîler için erkânname ve bir el kitabı hüviyetindedir.⁵²

1.1.4. Fütüvvetnâme

Araştırma konusu bağlamında Kızıl Deli Sultan Ocağı inanç esaslarının çerçevesini ortaya koyan diğer bir eser de Fütüvvetnâme'dir. Sarıkaya, Fütüvvetnâme'nin büyük ölçüde Burgazi'den alınmış olabileceğini ifade ederek, Fütüvvetnâme'de pir ve şeyhin zorunluluğu, şeyh- tâlib ilişkisi, Musa-Hızır kıssası, şeriat ve tarikatın gerekliliği, namaz ve sadakanın önemi ve dervişlik ve sofilik gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Sarıkaya, araştırmasında Kızıl Deli Sultan Ocağına bağlı Bektaş Bey adlı birinin şahsi kütüphanesinde bulunan eserin başlangıç kısmının olmadığını söylemektedir.⁵³

Eserin 11 Haziran 1676 tarihinde istinsah edildiği görülmektedir. Eserde, Şeyh Safî'nin fütüvvet tanımını göze çarptığından bunun, Safevî bağlantılı Kızılbaşlarla ilgili olduğu söylenebilir. Fütüvvetnâme'ye göre fütüvvet; "Hak Teâlâ'nın emrine, Rasulüllah'ın sünnetine uymak ve bütün müfessirler, muhaddisler, âlimler, salihler, evliya ve enbiyaların yolunu tutmaktır... Şeyh Safî der ki, ehli fütüvvet, kişiyi fesat işlerden men eyleyen iyi yola yönlendiren, kötü yolları terk ettiren kişidir."⁵⁴ Toplam 176 varaktan müteşekkil eserin her sayfasında 25 satır bulunmaktadır. Eserin muhteviyatında, Fütüvvetnâme, Şeyh Safî Menakıbı, Evsaf-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Tacnâme, Abdülmecid b. Feriştah'ın 'Işıkname'si Nasihatnâme-i

⁵¹ Şîî literatürde Nâdı Ali duası ile benzer vüruda sahip olan ancak Şîa kaynaklarında geçen Cevşen diye bilinen bir dua bulunmaktadır. Ali Zeyne'l Abidin rivayetinde Hz. Peygamber, Uhud savaşına giderken Cebraî'lin isteği ile zırhı çıkararak Cevşen duasını okumuştur. M. Saffet Sarıkaya, "Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdı Ali", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.5, (1998), 17-31. s. 26

⁵² Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 4.

⁵³ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 4-5.

⁵⁴ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 5.

Hatâyî, Meşâyihname Delil-i budala (Defter-i aşık), Menâkıb-ı Fazlullah, Kitab-ı tarikatname-i Ca'fer Sadık başlıkları bulunmaktadır.⁵⁵

1.1.5. Fütüvvetnâme-i Bektâşîyye

Fütüvvetnâme-i Bektâşîyye,⁵⁶ Muhammed Seyfüddin b. Zülfikar Derviş Ali tarafından 2 Mart 1853 tarihinde yazılmıştır. Yazarın üslubu dikkate alındığında Babagân kolu, tarikat-ı nazenînden olması muhtemeldir. Doğrudan Bektaşîlik erkânıyla alakalı olan eserde Hacı Bektâş-ı Velî, İbrahim Enveri Baba Efendi, Hz. Muhammed, Hz. Ali, İmam Ca'fer-i Sadık anılmaktadır.⁵⁷

Eser, mukaddime, dört pir ve Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'in belinin bağlanması, Hz. Ali'nin şedd kuşanması, On yedi kemerbestin Ali tarafından bellerinin bağlanması⁵⁸ ve Selman-ı Farisi tarafından elli beş meslek pirinin bellerinin bağlanması, Hacı Bektâş'ın soy ve tarikat silsilesi, Sual-cevap bölümü, Fasl-ı beyan-ı ism-i abda ve Fasl-ı min tarih-i seyyah-ı der beyan ba'zı fütüvvet, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin emanetleri ve gülbanklardan oluşmaktadır.⁵⁹

1.1.6. Nefesler

Bektaşî tarikat mensublarınca Nefes adı verilen ve Türkçe olarak aşk, cemal, didar, saki, bade, velilerin menkıbeleri, yol erkânı gibi konuları işleyen bu eserler, genellikle hece vezinli ve ilahi türünde olan millî şiirlerdir. Nefeslerde tarihi olaylar, özellikle konu olarak işlenmiş, özellikle

⁵⁵ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler",s. 5.

⁵⁶ Osman Ergin, *Fütüvvetname-i Bektaşîyye*, İstanbul: İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nr: 826, 1b-43b. Trz.

⁵⁷ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler",s. 6.

⁵⁸ Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin belini bağlamış, ashabı da birbirine kardeş kılmıştır. Kendisine Miraç gecesi Cebrail tarafından giydirilen sarık ve fütüvvet elbisesini Hz. Ali'ye giydirerek şöyle demiştir: "Ben de sana giydirdim ve şeddi beline bağladım. Sen de bencileyin halifelerine giydiresin...".. er-Radavî, 2011: 119-127'den akt. Sahaddin Bekki ve Enis Yalçın, "Bazı Fütüvvetnameler ve Şecerenameler Işığında Hz. Ali", *Türk kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, S. 90. (2019), ss. 25-46. s. 37.

⁵⁹ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler",s. 8.

Horasan ve Anadolu kaynaklı tasavvuf cereyanları, tarikatlar ve bu tarikatların kurucuları olan din büyüklerinin etrafında gelişen olaylar ve kutsal kitaplarda geçen peygamber kıssaları işlenmiştir. Nefeslerde bazı dönemlere ait ciddi tarihi bilgiler bulunabilmekte bu bilgiler, bir dönemin içtimai, siyasi, iktisadi ve devlet yönetimi ile ilgili de olabilmektedir.⁶⁰

Bektaşî şairlerinden Kul Himmet nefesinde, Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektâş-ı Velî'nin yerine geçtiğini ve tacına sahip olduğunu vurgulamıştır. Şâir Virânî, Seyyid Ali Sultan'ı Rum erenlerinin şahı ve gazilerin serdarı olarak nitelemiştir. Pîr Sultan Abdal, Gedâ Muslî, Fakir Ednâ, Kazak Abdal, Kâsımî, Gurbî ve Mahrem Oğlu gibi Bektaşî şairlerin nefeslerinde Seyyid Ali Sultan'ın geçtiği görülmektedir.⁶¹

Hem Bektaşî tarihi hem de Seyyid Ali Sultan ile ilgili bilgiler ihtiva eden nefeslerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Kaygusuz Abdal (ö. 848/1444): Bektaşî şairlerinden olan Kaygusuz Abdal, Yunus'un tarzına kendinden renk katmaya çalışmıştır. Anadolu'daki Alevî-Bektaşî edebiyatının ilk şairlerinden olup Abdal Musa'ya büyük bir hayranlık duymuştur. Asıl adının Gaybî olduğu söylenen Kaygusuz, Alanya'da doğmuş muhtemelen de Sultan ikinci Murad döneminde yaşamıştır. Menkıbeye göre Anadolu ve Rumeli'de dolaşmış, Abdal Musa'ya müridlik ve halifelik yapmış, Hicaz'a ve Mısır'a gitmiş ve muhtemelen de Mısır'da ölmüştür.⁶²

Kaygusuz'un şiirlerinde, samimiyet, zekâ, lirik ve derin bir heyecan vardır. Şiirlerini sade ve çekici bir dille yazan Kaygusuz Abdal'ın Divan, Gülistan, Mesnevi-i Baba Kaygusuz, Gevhername, Minbername adında manzum eserleri vardır.⁶³

⁶⁰ Turgut Koca, *Güldeste. Nefesler Ezgiler*, Ankara, 1987, s. 5; Nuri Özcan, "Nefes", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yay., 1992, s. 371.

⁶¹ Şahin, "Seyyid Ali Sultan", C. 37, s. 48-50.

⁶² Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Ankara: MEB Yayınları, 2001, s. 399.

⁶³ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 30.

Nesimi (ö. 820/1417?): Alevî-Bektaşî edebiyatının büyük şairlerinden olan Nesimi'nin asıl adı Seyyid İmaduddindir. Nesimi, Fazlullah Hurûfî'nin (ö. 796/1394) halifesi olup eserlerinde Türkçe ve Farsça'yı kullanmıştır.⁶⁴

1.1.7. Zaviye Defterleri

Zaviye defterleri Trakya Bektaşîliği, Bektaşî dergâhları ve zaviyeleri ile ilgili doyurucu bilgiler içermektedir.

1.1.7.1. Bektaşî Zaviyeleri Defteri

Bektaşî Zaviyeleri Defteri, Mâliyeden müdevver yıl 1243/1827 ve No: 771 ile Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır. Zaviye Defteri, 175 varak olup başlıca iki bölüme ayrılmıştır.

Birinci Bölüm: Rumeli'de bulunan Bektaşî tekkelerinin emvalinin kayıtlarıdır.

İkinci Bölüm: Anadolu'da bulunan Bektaşî tekkelerinin emvalinin kayıtlarıdır.

Bu defter ile;

- 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında malları müsadere edilen Bektaşî tekkeleri,
- Bu Bektaşî tekkelerinin malları ve vakıfları,
- Bektaşî hareketlerin yoğunlaştığı Anadolu ve Rumeli bölgeleri,
- Bektaşî tekkelerinde bulunan vakıf mallarının cinsleri,
- Bektaşî tekkelerinin sosyal fonksiyonları gibi hususlar tespit edilebilmektedir.

⁶⁴ Kemal Edib Kürkçüoğlu, *Seyyid Nesimi Divanı*, Ankara, 1985, s. 24.

1.1.7.2. Mühimine-Tahrir Defterleri

Mühimine Defterleri, Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğünde bulunmaktadır.⁶⁵ Mühimine Defterlerinde ele alınan bazı konular şunlardır:

- Varna kazasında Sarı Saltık zaviyesinde Bektaşî taifesinden Mehmed'in şeriata aykırı sözleri üzerine Bektaşî taifesinin gözetilmesi,
- Bayramlarla Bektaşî taifesinin kös ve nakkare çalarak kentlerde gezmemeleri,
- Varna'da Akyazılı Baba tekkesindeki dervişlerin teftişi,
- Niksar'daki Kızılbaşların tutuklanması,
- Sarı Saltık Baba zaviyesi⁶⁶

Osmanlı fetih hareketlerinde öncü dervişlerden biri olarak Rumeli'ye giden ve Balkan topraklarının İslamlaşmasında rol alan Seyyid Ali Sultan hakkında Osmanlı Tahrir Defterleri bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında belirtildiğine göre, Rumeli fetihlerine destek olarak başarı gösteren Seyyid Ali Sultan'a I. Bayezid, Dimetoka yakınında bulunan Darı Bükü köyü vakıf olarak verilmiştir. Tahrir defterlerinde, Seyyid Ali Sultan'ın buraya tekkesini kurduğu ve bu tekkenin Seyyid Ali Sultan'ın vefatı ile evlatlarına intikal ettiği belirtilmektedir. İrene B. Steinherr, 1456-1568 yılları arasını ihtiva eden Osmanlı tahrir defterleri üzerinde yaptığı çalışması ile Seyyid Ali Sultan ve tekkesine bağlı vakfın ekonomik, hukuki ve personel durumunu ortaya koymuştur. Yaklaşık bir asrı bulan süre içerisinde vakıfta meydana gelen değişimi anlayabilmek mümkündür.⁶⁷

⁶⁵ Ahmed Refik, Mühimine Defterlerinden derlediği çalışmasını 1932 yılında "XVI yüzyılda Rafizilik ve Bektâşilik" diye yayınlamıştır. Abdurrahim Dede, "Batı Trakya'da Bektâşilik ve Bektâşilik Hakkında Arşiv ve Kütüphanelerimizde Bulunan Yazma Eserler", *Hacı Bektâş-ı Velî Bildiriler, Denemeler, Açık Oturum*, Ankara: Hacıbektaş Turizm Dereği Yay., 1977, s. 52.

⁶⁶ Dede, "Batı Trakya'da Bektâşilik ve Bektâşilik Hakkında" s. 52-55.

⁶⁷ İrene Beldiceanu-Steinherr, "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.50-73.

1.1.8. Güncel Araştırmalar

Bektaşî düşünce ve inaç tarihi, Bektaşî tarikatları ve Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) hakkında yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından pekçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı ilk el kaynakların gün yüzüne çıkarılmasını içerirken bir kısmı ise araştırmacının temsil ettiği bilim dalı disiplini yaklaşımı çerçevesinde müstakil olarak hazırlandığı görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları şöyle sıralanabilir;

1. “The Bektashi Order of Dervishes”, (Birge 1937). Bektaşîlik tarihini araştıran Amerikalı Türkolog John Kingsley Birge'nin (ö. 1952), Bektaşîlik çalışanlar açısından klasikleşmiş olan eserinin Balım Sultan öncesi dönemi işlediği bölümünde Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi vererek onun Bektaşîlik tarikatı açısından önemini vurgulamıştır. O, bu eserinde, Velâyetnâmesi'nde anlatıldığı şekli ile Seyyid Ali Sultan'ın, gördükleri rüya üzerine 40 adamı ile birlikte Hacı Bektâş'a gittiklerini, Bektaş'ın da Rumeli'nin fethi için onları komutada Seyyid Ali Sultan, sancaktar Emir Sultan, kazasker Seyyid Rüstem ve imam Abdüssamed'i tayin ederek Orhan Gazi'ye gönderdiğinden bahseder.⁶⁸ Birge, Bektaşî tarihinde 2. dönem olarak işlediği bölümünde ise Balım Sultan'ın Edirne'nin 40 km güney tarafında bulunan Seyyid Ali Sultan'a bağlı bir dergâhta yetiştiğine değinmiştir.⁶⁹ Dolayısıyla Bektaşîliği kurumsallaştıran Balım Sultan'ın Seyyid Ali Sultan ile ilişkisi Balım Sultan'ın yetiştiği Seyyid Ali Sultan'a bağlı bir dergâh üzerinden kurularak Bektaşîliğin kurumsallaşması sürecinde Seyyid Ali Sultan'ın rolüne vurgu yapmıştır.⁷⁰

2. “Kolonizatör Türk Dervişleri”, (Barkan, 1942). Ö.L.Barkan, erken dönem Osmanlı iskân ve vakıf politikasını araştırdığı çalışmasında Seyyid Ali Sultan'ın tarihî kişiliğini, tekkesini arşiv belgeleri ile yayınlamıştır. Çalışmasında kullandığı arşiv belgesinde, Seyyid Ali Sultan ile ilgili; “Rum ili şeref-i İslâm ile müşerref oldukda” bilgisini vererek bölgeye gelen

⁶⁸ John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London, 1965, s. 52.

⁶⁹ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 56.

⁷⁰ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 52-56

dervişlerden olduğuna vurgu yapmış, onun ocağına gelir olması bakımından Yıldırım Bayezid tarafından Darı Bükü, Tıfıllu Viran ve Büyük Viran bölgelerinin kendisine verildiğini belirtmiştir.⁷¹ Barkan'ın çalışması, Osmanlı arşivleri tahrir defterlerinden hareketle Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi veren ilk kaynaktır denebilir.⁷²

3. “Osmanlı Türklerinin Rumeli’ye Yerleşmeleri”, (Aktepe, 949). Bu doktora tezinde Aktepe, Kızıl Deli Sultan'ın Rumeli faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir.⁷³

4. “XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası”, (Gökbilgin, 1952). Gökbilgin, bu çalışmasında 15. ve 16 yüzyılda Edirne yöresi hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Musa Çelebi dönemi Tahrir kayıtlarından hareketle Kızıl Deli Sultan'a değinerek, Kızıl Deli zaviyesinin durumu ile silsilelerine değinmiştir. Ayrıca Kızıl Deli ocağında tasarruf yetkisinde olan Seyyid Ali Sultan'ın oğulları ve torunlarının ismini zikretmiştir.⁷⁴

5. “Agricultural Activities in a Bektashi Center: The Tekke of Kızıldeli 1750- 1830”, (Faroqhi, 1976). S. Faroqhi, Kızıl Deli tekkesini, 18. ve 19. yüzyıldaki sosyo ekonomik konumu açısından ele almıştır.⁷⁵

6. “Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri”, (Ocak, 1983). A.Y. Ocak, eserinde Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'ni tanıtmış, Seyyid Ali Sultan'nın Rumeli fethinde üstlendiği rolden ve ödül olarak Yıldırım Beyazıd'ın ocağına vakfettiği araziden bahsetmiştir. Seyyid Ali Sultan'ın Bektaşî geleneği içerisindeki konumunu örnekleri ile ortaya koymuştur.⁷⁶

⁷¹ Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar”, s. 339-340.

⁷² Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 20

⁷³ Münir Aktepe, *Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye Yerleşmeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1949. s. 306-309.

⁷⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul: Üçler Basımevi, 1952, s. 183- 186

⁷⁵ Sürriye Faroqhi, “Agricultural Activities in a Bektashi Center: The Tekke of Kızıldeli 1750- 1830”, *Südozt Forschungen*, S. 35, (1976), s. 69-96.

⁷⁶ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, ss. 13 ve 14; 131 ve 132, 151, 202, 212 ve 216

7. “Between Two Worlds The Construction of The Otoman State”, (Kafadar, 1995). Kafadar çalışmasında Seyyid Ali Sultan - Hacı İlbey bağlantısı üzerinde durarak, Seyyid Ali Sultan’ın arkadaşları ile Rumeli ve Dimetoka’nın fethinde gösterdiği başarılarla ve gaziliğine değinmiş; Velâyetnâme’de geçen şahıslar hakkında değerlendirmede bulunmuştur.⁷⁷

8. “Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm’ın Trakya’ya Yerleşmesi”, (Beldiceanu-Steinherr, 1999). I. Beldiceanu-Steinherr arşiv belgelerini tarayarak hazırladığı çalışmasında, Seyyid Ali Sultan’ın Rumeli fethindeki fonksiyonunu ve Yıldırım Bayazid’e verdiği desteği vurgulayarak Seyyid Ali Sultan’ın daha sonraları kendi adıyla anılan zaviyeyi kurduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ Beldiceanu-Steinherr’in araştırması, Seyyid Ali Sultan’ın tarihî kimliği ve zaviyesinin süreç içerisindeki durumunu ortaya koyması bakımından önemlidir.⁷⁹

9. “14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya’ya ve Balkanlar’a Yerleşme Yolları” (Melikoff, 1999). Melikof, araştırmasında 15. ve 16. yüzyıllarda İslâm’ın Rumeli coğrafyasına yerleşmesini konu edinerek gazi ve derviş olarak nitelediği Seyyid Ali Sultan’ın Seyyid Rüstem Gazi ile beraber Rumeli’de gerçekleştirdikleri fetih hareketlerinden söz etmiştir.⁸⁰

10. “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)”, (Birdoğan, 1999). N. Birdoğan çalışmasında Seyyid Ali Sultan hakkında, Bedri Noyan başta olmak üzere

⁷⁷ Cemal Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of The Otoman State*, London: University of California Press, 1995, s.115-117

⁷⁸ İrené Beldiceanu-Steinherr, *Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm’ın Trakya’ya Yerleşmesi, Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, çev., Ö. Arıkan ve öte., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 50-72

⁷⁹ Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 24.

⁸⁰ İrené Melikoff, *14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya’ya ve Balkanlar’a Yerleşme Yolları*, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, çev., Ö. Arıkan ve öte., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 178-190

yapılan çalışmalara değinerek Velâyetnâme üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.⁸¹

11. “Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik”, (Engin, 2001). Engin, çalışmasında Kızıl Deli’nin tarihî kimliğini, Kızıl Deli geleneğini yaşatan Bektaşî köylerinin listesini vermiştir. Eser, yörede yaşayan Kızıl Deli ocağına bağlı yerleri ortaya koyması açısından önemlidir.⁸²

12. “Dünya’da ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları”, (Öz, 2001). M. Öz, çalışmasında Yunanistanda bulunan dergâhları ele alarak Seyyid Ali Sultan’ın hayatını ve onun Balkan Alevîliği⁸³ içerisindeki konumunu

⁸¹ Nejat Birdoğan, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara, (22-24 Ekim 1998), Bildiriler Kitabı, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 1999, s.76-82.*

⁸² Refik Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ürgüp/Neveşehir (23-28 Ekim 2000), Ankara: Ervak Yayınları, 2001, ss. 235- 237*

⁸³ Balkan Alevîliği; Bektaşîliğin Alevî düşüncesi ile etkileşimi daha da ötesi ikisinin aynı düzlemde bulunduğu söylenebilir. Anadolu Alevî/Bektaşîleri arasında inanç açısından aynı olduklarını söylemek mümkün değildir. Namaz kılanlar olduğu gibi namazımız duamızdır orucumuz da muharremdir diyen Aleviler bulunmaktadır. Farklı inanç unsurlarını bünyesine alan Alevileri yek vücut olarak göstermek mümkün değildir (Ekinci, Anadolu Alevîliği’nin Tarihsel Arka Planı, s.225–226).

Balkanlarda Rum abdallarının kolonizatör olarak üstlendikleri roller Bektaşîliğin şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. Hacı Bektâş’ın Sarı Saltık, Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba gibi halifeleri Rumeli fetihleri sürecinde görev alan gazi-savaşçı Rum abdallarıdır. Balkanlarda yürütülen İslam fetih hareketlerinin motivasyonu olan inanç yapısında Türklerin geleneksel inanç kalıntılarının varlığını devam ettirmesi, yöre halkının gelenekleri ile bu yapı içerisinde yer bulabilmeleri Bektaşîliğin senkretik inanç yapısında etkin rol alan unsurlar olarak görülmüştür. Her ne kadar Hacı Bektâş Veli’nin adına hareket yürüttüklerini iddia etseler de birlik olmaktan ziyade bağımsız faaliyet yürütmüşlerdir. Bektaşî dervişleri inşa ettikleri dergâhlar ile bundukları yerlerde irşat ve tebliğ faaliyetlerini müstakil olarak yürüttüklerinden Trakya ve Balkanlarda bir birlerinden ayrıca hususları barındıran Bektaşî oluşumlar geliştirmişlerdir (Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 13, 1951, s. 56-79*).

Trakya ve balkanlara, özellikle Alevî-Bektaşî inançlarının yoğun yaşandığı yörelere Anadolu’dan göçen ya da göçe zorlanan Türkmen ve Yörüklerin de kendi inançlarını taşıdıkları görülmektedir. Balkanlarda yoğun olarak Alevî Bektaşî yerleşim yerlerinin olmasının bir gerekçesi de bu husustur (Ayhan Aydın, *Alevilik Bektaşîlik Söyleşileri, İstanbul, 1997, s. 257-276*).

İsmet Z. Eyüboğlu Anadolu Alevîliğini tanımlarken sanılanın aksine Hz. Ali’den kaynaklanmayıp sadece isim benzerliği olduğunu ve Anadolu Alevîliği’ndeki düşünce ve inanç öğelerinin eski Türk geleneklerinin devamı olduğunu savunmaktadır (İsmet Zeki Eyüboğlu, “Semahların Kökeni”, *Cem, C. 4,S.39, 1994, s. 15*). Ancak bu yaklaşım Alevî çevrelerce dahi kabul görmemektedir (Sadık Göksu, “Ali’siz Alevilik Olmaz I”, *Cem, C. 35, 2001, s.28*). Ali Yaman; Anadolu Alevîliğini tanımlarken Hıristiyanlık, Müslümanlık, Hurufilik, Maniheizm, Şamanizm ve Zerdüş gibi inançlarının eridiği bir potada

vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye’de bazı yörelerde geçen Seyyid Ali Sultan kültürüne değinmiştir.⁸⁴

13. “Sivas Kaynaklı Cönklerde Kızıldeli”, (Kaya, 2002). Kaya, araştırması ile Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi vermiş, Sivas yöresi Alevî köylerinde yazılmış olan cönklerdeki Seyyid Ali Sultan imgesini ortaya koymuştur. Eser, Anadolu Alevîliğinin hafızasını oluşturan temel taşlardan olan Kızıl Deli kimliğinin tespiti açısından önemli bir çalışmadır.⁸⁵

14. “Anadolu’da Bektaşîlik”, (Faroqhi, 2003). Faroqhi, arşiv belgelerinden hareketle hazırladığı çalışmada Bektâşi dervişlerin Osmanlı fetihlerinde oynadığı rol dolayısı ile Seyyid Ali Sultan’a değinmiştir. Bektaşî tekkelerinin kapatıldığı II. Mahmud dönemindeki uygulamalardan bahsetmiştir.⁸⁶

15. “Dimetoka’da Bir Erenler Ocağı: Seyyid Ali Sultan-Kızıldeli (Microdorian) Bektaşî Dergâhı”, (Koca, 2005). Koca, Seyyid Ali Sultan’ın Dimetoka’daki ocağını ele aldığı araştırmasında ocakta, görev yapmış kişilerin hayatlarına değinerek Seyyid Ali Sultan ile Hurûfilîğin kurucusu Fazlullah Hurûfi’nin hâlifelerinden Aliyyü’l-Ala arasındaki ilişkiyi

oluşturduğudur (Ali Yaman, “Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Cem*, C. 3, S. 35, 1994, s. 37). Rıza Zelyut ise Alevilik ve Bektaşîlik arasında bir farkın bulunmadığını, Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu Aleviliği’nin büyük piri olduğunu, Hacı Bektaş’ın kendine has bir tarikat oluşturma gibi bir amacının olmadığını dolayısı ile Bektaşîlik sözünün yanlış kullanıldığını iddia etmiştir (Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevlilik*, İstanbul 1990, ss. 12-13).

Sayın Dalkıran ise Alevilik ve Bektaşîlik arasında XVI. yüzyıldan itibaren farklılaşma meydana geldiğini, günümüze yansıyan boyutu ile Alevilik ve Bektaşîliğin temel inançları ve erkânları benzerlik gösterse de sosyal yapıları aynı değildir. Hacı Bektaş Veli her iki grupta da saygın olmakla beraber Aleviler Hacı Bektaş Dergâh’ına değil ehli beyt soyundan gelen ocaklara bağlıdırlar. Bektaşîlik tarikat olarak görüldüğünden herkesin Bektaşî olabileceği ancak Alevilik soya bağlı olduğundan ana-babası Alevi olan Alevi olabilmektedir (Sayın Dalkıran, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Birdeneme”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 10, 2002, ss. 95-118, s. 103).

⁸⁴ Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye’de Alevî-Bektâşi Dergâhları*, İstanbul: Cem Yayınları, 2001, s. 264-269.

⁸⁵ Doğan Kaya, “Sivas Kaynaklı Cönklerde Kızıldeli”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, 23-28 Ekim 2001, Ankara, Tüksev Yayınları, Ankara, 2002, ss. 511-525

⁸⁶ Süraiya Faroqhi, *Anadolu’da Bektâşîlik*, çev., Nasuh Barın, İstanbul: Simurg Yayınevi, 2003, s. 14, 192.

irdelemiştir.⁸⁷ Şahin yaptığı değerlendirmede adı geçen çalışmanın yanlışlıklar ve hatalarla dolu olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸

16. “Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)”, (Hezarfen, 2006). Hezarfen, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayandırarak yaptığı çalışmasında Seyyid Ali Sultan tekkelerinden bahseden belgeleri toparlamış, tekke ile ilgili yapılan yazışmaların transkripsiyonunu vermiştir.⁸⁹

17. “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli (Malatya’da Kızıl Deli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)”, (Şahin, 2008). Şahin, Seyyid Ali Sultan hakkında yapılmış çalışmalarını kısaca özetledikten sonra kaynaklardaki tutarsızlıkları tespit etmiştir. Malatya yöresinde Seyyid Ali Sultan ile ilgili verilen rivayetleri değerlendirerek Seyyid Ali Sultan geleneğinin boyutunu ortaya koymaya çalışmıştır.⁹⁰

18. “Kızıldeli Özel Sayısı” (Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi, 2010). Özel sayıda, Kızıl Deli’ye dair özgün ve yeni katkılar yapan on makaleye yer vermiştir.⁹¹

Bu sıraladıklarımızdan başka, dolaylı da olsa konuyla ilgili yapılmış daha başka çalışmalar da mevcuttur.⁹²

⁸⁷ Şevki Koca, “Dimetoka’da Bir Erenler Ocağı: Seyyid Ali Sultan-Kızıldeli (Microdorian) Bektâşî Dergâhı”, *Bektâşilik ve Bektâşî Dergâhları*, haz., Ayhan Aydın, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2005, s. 276-290

⁸⁸ Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 26

⁸⁹ Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)*.

⁹⁰ Hüseyin Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli (Malatya’da Kızıl Deli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)”, *1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri* (13-16 Ağustos 1998), Ankara: Ervak Yayınları, 1998, ss. 509-536.

⁹¹ Kızıldeli Özel Sayısı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010).

⁹² İsmail Onarlı, “Malatya’nın Fethiye Beldesinde Kızıldeli Sultan Ocağı”, *Cem Dergisi*, S. 101, (Mayıs 2000), ss. 31-33; Vatan Özgül, “Dimetoka’dan Erzincan’a Göç Eden Balabanlılar’ın Bağlı Olduğu Ocağı Değiştirmesi: Kızıldeli Sultan’dan Kureyşan Ocağı Talipliğine Geçiş”, *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektâşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı* (17-19 Ekim 2007 Ankara), C.2, ed., Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, Ankara, 2007, ss. 1407-1418; Rıza Yıldırım, “History Beneath Clouds of Legend: Seyyid Ali Sultan and his Place in the Early Ottoman History According to Legends, Narratives and Archival Evidence”, *International Journal of Turkish Studies*, S.15 (1-2), (2009), ss. 21-62; Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıldeli” s. 526-528; Ayhan Aydın, *Trakya ve Anadolu’da Erenler Bahçesi*, İstanbul: Cem Yayınları, 2008.

1.2. Seyyid Ali Sultan ve Tarihi Kimliği

Seyyid Ali Sultan'ın hayatı ile ilgili verilerin temelini oluşturan menkıbeler ve tarihsel kaynaklarda birbiri ile örtüşmeyen bilgiler çoğu zaman onun hayatı hakkında ihtiyatlı yorum yapmayı gerektirmektedir.⁹³ Sözelimi, Kızıl Deli tekkesinin bulunduğu mekânlar kaynaklarda görüleceği üzere Dimetoka ile sınırlı değildir. Türkiye'nin birkaç yerinde Seyyid Ali Sultan'ın kabrinin bulunduğu sözelimi Malatya'da Seyyid Ali ve Ali Seydi adıyla bilinen, benzer olarak Kızıl Deli ile ilişkilendirilen iki farklı ocağın olduğu ve Kızıl Deli'nin kabrinin burada olduğu hakkında bilgiler vardır.⁹⁴ Aynı zamanda Kütahya'da Seyyid Ali Sultan Ocağı'nın⁹⁵ bulunduğuna ve hatta Seyyid Ali Sultan'ın mezarının Sivas-Yıldızeli ilçesinin Banaz Köyü yakınlarında olduğuna ilişkin rivayetler bulunmaktadır.⁹⁶

Şahin, Malatya'da Kızıl Deli adı etrafında oluşan kültürel değerleri araştırdığı çalışmasında Seyyid Ali ve Ali Seydi olarak bilinen iki ocağın Malatya'nın Fethiye Köyü'nün Tenci Mahâllesi'nde Kızıl Deli lakabıyla bir yatırın olduğunu söyleyerek bu köyün yakınlarındaki İriağaç Köyü'ndeki Ali Seydi Ziyareti ile Tenci'deki Kızıl Deli'nin aynı kişiler olduğuna ilişkin rivayetleri aktarmıştır.⁹⁷

Seyyid Ali Sultan'ın Malatya'nın Fethiye Köyü'nün Tenci Mahâllesi'ne yerleşmesi ile ilgili olarak Şahin, şöyle bir rivayet zikreder:

⁹³ Bu konudaki değerlendirmeler ile ilgili bkz., Özgül, “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, s. 208-212.

⁹⁴ Birdoğan “Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)”, s. 75 ve 82; Hamza Aksüt, “Ali Seydi ve Seyyid Ali Ocakları”, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 34, (2004), s. 89-101

⁹⁵ Mehmet Çeribaş, “Kütahya Seyyid Ali Sultan Ocağında (Çamlıca Ve Aydoğdu Köyleri) Kültler ve Bu Kültlere Bağlı İnanç Ve Uygulamalar”, *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, C.2., ed., Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 2007, s. 1331-1356.

⁹⁶ Ali Haydar Avcı, “Pir Sultan Abdal Ocağı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.46, (2008), ss. 77-96, s. 93.

⁹⁷ Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli”, s. 509-536.

Seyyid Ali'nin Ali Seydi ve Bacım Sultan ile kardeş olduğu iddia edilmiştir. Bu üç kardeş Erdebil üzerinden Irak'a ardından Lübnan üzerinden gemiyle Bulgaristan'a geçmiştir. Kardeşlerden biri Dimetoka'ya diğeri ise Kırcali'ye gitmiştir. Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid bu kardeşi İstanbul'a çağırarak Malatya-Elazığ yöresine göndermiştir. Böylece Tenci mahallesine yerleşmişlerdir.⁹⁸

Burada Seyyid Ali ile Seyyid Ali Sultan'ın kaynaklarda birbirine karıştırıldığı, dolayısı ile yanlış değerlendirmelere sebep olduğu görülmektedir. Sözelimi, Veli Baba Menâkıbnâmesi'nde, Seyyid Ali ile ilgili Uzun Er Alevî, Pir Uzun Er, Ayn-ı Ali, Seyyid Ali Gazi, Ali, Seyyid Ali ve Aliyyü'l Gazi gibi isimlendirmelerin olduğu görülmektedir.⁹⁹ Özgül, yapmış olduğu değerlendirmesinde Velâyetnâme'de Seyyid Ali'nin (Uzun Er)'in ölüm tarihinin 1365 olarak verilmesi, Dimetoka'dan bahsedilmemesi Seyyid Ali adında biri ile Seyyid Ali Sultan'ın karıştırıldığını göstermektedir. Menâkıbnâme'ye göre Uzun Er, Malatya'da yaşamıştır. Uzun Er ile Seyyid Ali Sultan arasındaki ilişki ve benzerliğin tesadüf olmadığını, Uzun Er'in aslının Malatya olduğunu dolayısı ile Malatya ilinin Kızıl Deli'yle olan alakasının böylece daha aşikâr olduğunu söylemektedir.¹⁰⁰

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâme'sinde geçen olaylar zinciri göz önüne alındığında Seyyid Ali Sultan, Osmanlı padişahlarından Orhan Bey, I. Murat ve Yıldırım Bayezid zamanında yaşadığını söylemek mümkündür.¹⁰¹ Seyyid Ali Sultan'ın 1310 tarihinde doğduğu 1402¹⁰² veya 1412¹⁰³ yılında öldüğü ileri sürülmüştür.

⁹⁸ Şahin, "Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli", s. 509-536.

⁹⁹ Bedri Noyan, *Veli Baba Menâkıbnâmesi*, İstanbul: Can Yayınları, 1996, s. 54, 67, 124, 163-170, 226-229, 243-244.

¹⁰⁰ Özgül, "16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar", s.218, 239.

¹⁰¹ Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3, 13 ve 15, 32.

¹⁰² Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3.

¹⁰³ Şahin, "Seyyid Ali Sultan", C.37, s. 48-50.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde Hz. Peygamber, hem Osmanlı Sultanı Yıldırım Han'ın hem de Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki dervişlerin rüyalarına girerek Rumeli illerin fethi ile ilgili görev vermiştir. Seyyid Ali Sultan, beraberindeki erenlerle önce Hacı Bektâş'ın yanına ardından da, Hacı Bektâş-ı Velî'nin emri ile Rum illerine doğru yola çıkmışlardır.¹⁰⁴ Seyyid Ali Sultan bizzat Hacı Bektâş tarafından Emir Sultan, Rüstem Gazi, Seyyid Abdüssamed Fakihî gibi isimlerin önderi olarak tayin edilmiştir.¹⁰⁵ Seyyid Ali Sultan ve beraberindekiler, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında Saruca Paşa'nın emrine dahil olarak erenleri ile Rumeli fütihat hareketlerine katılmıştır.¹⁰⁶ Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde geçtiğine göre, Osmanlı padişahı Yıldırım Han, Seyyid Rüstem'e hürmet göstermiştir. Öyle ki savaş meclisi kurulduğunda komutanların değil onun fikrine itimat etmiştir.¹⁰⁷

Seyyid Ali Sultan, kendisine verilen “Rumili’ni şirkden temiz ve halâs etmek” görevini yerine getirmek için Gelibolu, Bolayır, Kavak, Varmacin, Mürted Kalesi, İpsala, Fere, Dimetoka, Edirne, Şumnu, Rusçuk, Silistre, Yanbolu ve Burgaz gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihlerde büyük görev üstlenmiştir.¹⁰⁸ Seyyid Ali Sultan, Kara Timurtaş Paşa ve Saruca Paşaların verdikleri destekle dergâhını Dimetoka'nın yakınındaki Kızıl Deli çayının kenarına inşa ederek irşat faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır.¹⁰⁹ Seyyid Ali Sultan Rumeli'nde misyonunun gereği olarak gerçekleştirdiği fetihlerinin ardından müritlerini bölgeye dağıtarak başlattığı irşat ve gaza faaliyetinin devamlılığını sağlamış, gaziler ordusuna Osmanlı beylerinden Evranos Gazi'yi tayin ederek dergâhı ile irşat faaliyetlerine devam etmiştir.¹¹⁰

Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nden anlaşıldığı kadarı ile Abdal Mûsâ ile Seyyid Ali Sultan Hacı Bektâş-ı Velî'nin dergâhında iken beraber

¹⁰⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-163.

¹⁰⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 163, 178.

¹⁰⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 146; 163

¹⁰⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 164.

¹⁰⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 164.

¹⁰⁹ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, S.92.

¹¹⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 178-179.

olmuşlardır. Ayrıca, Seyyid Ali Sultan'ın Abdal Mûsâ'nın müridi olduğu, hatta onun emri ile Rumeli fetihlerine Gazi Umur Bey ile katıldığı anlatılmaktadır.¹¹¹ Araştırmacı Haşim'e göre, Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nde verilen bilgilerin doğru kabul edilmesi halinde Seyyid Ali Sultan ve Abdal Mûsâ'nın Anadolu'ya Bursa'nın fethinden önce gelmiş olduklarını söylemek mümkündür. Ancak, Abdal Mûsâ'nın Bursa'nın fethinden sonra Osmanlı topraklarından ayrıldığı, Ege'de faaliyet gösterdiği ve Tekke'nin Elmalı kasabasına yerleştiği bilinmektedir. Velâyetnâme'de geçtiğine göre Seyyid Ali Sultan, Abdal Mûsâ'nın dergâhında Abdal Mûsâ'ya mürid olmuş, Abdal Mûsâ'nın emri ile önce Sulucakarahöyük'e daha sonra da Gazi Umur Bey ile birlikte Rumeli fethi için gönderilmiştir.¹¹² Buna göre Seyyid Ali Sultan'ın Bursa'nın fethinden sonra da Abdal Mûsâ ile birlikte olduğu, Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanına gönderildiği ve Rumeli fethine destek olmak için Balkanlara gönderildiğini söylemek mümkündür. Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi, Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'nin fethinde görevlendirilmesinden sonraki durumu ile ilgili bilgi vermemektedir.

Yıldırım Bayezid, Rumeli fetihlerinde erenleri ile büyük destek sağlayan Seyyid Ali Sultan'ı dergâhında 1402 yılında ziyaret etmiş, Darıbükü, Büyükviran ve Tıfulluviranı adındaki üç köyü temlik etmiştir.¹¹³ Bu süreç sonrasında ilişkin Seyyid Ali Sultan hakkında yeterli bilgi yoktur. Kızıl Deli Degahı'na temlik edilen köy, Osmanlı tahrir defterlerinde görüldüğü üzere vakfa dönüştürülmüştür. Kızıl Deli Vakfına ait bilgiler Osmanlı tahrir defterlerinde geçmektedir.¹¹⁴

1.3. Kızıl Deli Lakabı

Seyyid Ali Sultan'ın lâkabının "Lala Hızır" olduğu, Süleyman Paşa'nın yanında Rumeli illerinde fetih hareketlerine arkadaşları ile katıldığı

¹¹¹ Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 147.

¹¹² Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 148-9.

¹¹³ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", S.92.

¹¹⁴ Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar", s. 339-340; Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

bildirilmiştir.¹¹⁵ Meriç nehri yakınında inşa ettiği zaviyesi “Kızıl Deli” lakabıyla şöhret bulmuştur. Bölgeye daha önce gelen Türkmenlerin burada bulunan akarsuya Kızıl Deli adını verdikleri, Seyyid Ali Sultan’ın da zaviyesini bu akarsuyun kenarına kurmasından dolayı Kızıl Deli lakabını alarak zaviyenin de Kızıl Deli Zaviyesi olarak isimlendirildiği bildirilmiştir.¹¹⁶ Sultan II. Bayezid dönemine ait bir belge de “... hâliyâ Kızıl Delü oğullarından Gülşehri ve İlyas ve Bilal ve İshak ve Sinan ber-vech-i iştirâk vakf-ı evlatlık üzere olub ...” şeklindeki ifadeler Kızıl Deli lakabının resmîyette de kullanıldığını göstermektedir.¹¹⁷

Ali Sultan’ın “Seyyid” olması ile ilgili arşiv belgelerinde onun evlatları bahsedildiğinde, “Sâdât-ı kirâmdan es-Seyyid Ahmed zîde şerefihu” denildiği görülmektedir. Dolayısıyla Ali Sultan’ın ve soyunun Seyyid olduğunu Osmanlı kabul etmiş olmaktadır. Seyyid Ali Sultan’ın şeyhliğine vurgu yapan 1412 tarihli bir belgede geçen “rind” ve çok yerde geçen “kuddise sırruhü’l-‘azîz” tabirleri onun şeyh olarak kabul edildiğini göstermektedir.¹¹⁸

Kayıtlarda Seyyid Ali Sultan’ın İlyas, Gülşehri, İbrî, Bilal, Sinan ve İshak isimli oğullarının olduğu, İlyas adlı oğlundan Yusuf ve Davud, Gülşehri adlı oğlundan Ahi Evren ve Bahşayış, İbrî adlı oğlundan Turak, Bilal adlı oğlundan Abdolvahab ve Abd Ali, Sinan adlı oğlundan Nurbahş ve Hızır, İshak adlı oğlundan Ahmed ve Ali Kulu torunları olduğu “evlâd-ı sâhib-i vakf” olarak deftere kaydedildiği görülmektedir.¹¹⁹

¹¹⁵ Melikoff, *İslâm Heterodoksluğunun Trakya’ya ve Balkanlar’a Yerleşme Yolları*, s. 205-206.

¹¹⁶ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s.110.

¹¹⁷ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, S.95.

¹¹⁸ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s.108.

¹¹⁹ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s. 95.

2. BÖLÜM

TRAKYA BEKTAŞILIĞI

2.1. Hacı Bektâş-ı Veli

2.1.1. Hacı Bektâş-ı Veli'nin Hayatı

Hacı Bektâş'ın yaşamı ile ilgili bilgi veren en erken kaynak olan velâyetnâme, vefatından yaklaşık iki asır sonra müridleri tarafından kaleme alınmıştır.¹²⁰ Hayatı hakkındaki bilgilerimizin yok denecek kadar az olması bir yana var olan bilgilerin de bazen birbiri ile taban tabana zıt oldukları görülür. Dolayısı ile Hacı Bektâş hakkında bu veriler üzerinden doğru bir kanaate ulaşmak mümkün görülmemektedir.¹²¹

Hacı Bektâş-ı Velî, “Bektaş - Hacı Bektâş-Hünkâr” lakabı ile şöhret bulmuştur. Kendisi Horasan yöresinde bulunan Nişâbûr'da doğmuştur. Vilâyetname'ye¹²² göre Hacı Bektâş-ı Velî, Horasan hükümdarı İbrahim es-Sânî Seyyid Muhammed ile Şeyh Ahmed adlı Nişâburlu bir âlimin kızı olan Hatem (Hatme)'in oğludur.¹²³ Doğum tarihi ile ilgili özellikle eski yazma eserlerde, “mürüvvet” sözünün ebced karşılığı olan (646 H.-1248 M.), Anadoluya gelişini temsilen “refî” sözcüğünün karşılığı olan (680 H.-1281 M.) tarihlerinin verildiği görülmektedir. Ölüm yaşı ile ilgili “Muhammed” isminin karşılığı olarak 92 ve vefat tarihi de “Bektâş” karşılığı olan (723 H.-1325 M.) ya da “Bektâşiyye” kelimesinin karşılığı olan (738 H.-1337 M.) tarihleri verilmiştir.¹²⁴ Velâyetâme'de Hacı Bektâş'ın 1273'te vefat eden

¹²⁰ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 136.

¹²¹ John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, çev., Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, t.y., s. 44.

¹²² Esad Coşan, *Makâlât*, İstanbul: Seha Neşriyat, trz., s. XX-XXI.

¹²³ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik–Bektaşilik*, s. 137.

¹²⁴ Birge, Hacı Bektâş'ın ölüm tarihi olarak (738 H.- 1337 M.) yılını vermiştir. *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 36; Hacı Bektâşın doğum ve ölüm tarihleri le ilgili olarak değerlendirmeler için bkz., Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 16 -18; 32-33.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile çağdaş olduğu belirtilir.¹²⁵ Fığlalı, Ankara Kütüphanesinde Hacı Bektaş'tan gelen bir yazma risâleden hareketle Hacı Bektâş'ın 606/1209-1210 yılında doğduğu 669/1270-1271 tarihinde öldüğü bilgisini daha doğru görmektedir.¹²⁶ Velâyetnâme'de verilen Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanmaktadır.¹²⁷

Eğitimine Lokman Perende'nin yanında başlamıştır. İfade edildiğine göre, Lokmân Perende, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden biri olup küçük yaşta Bektaş'ın talim ve terbiyesini üstlenerek ona zahir ve bâtın ilmi öğretmiştir. Her ne kadar ilk hocasının Ahmed Yesevî olduğu söylenmişse de târihî açıdan Ahmed Yesevî'nin 1166'da vefat ettiği göz önüne alındığında bunun mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hoca Ahmed Yesevî onun, doğrudan doğruya pîr'i/ mürşid'i olmamış, o, Yesevî'nin müridi Lokman Perende tarafından yetiştirilmiştir.¹²⁸

Ahmed Yesevi'nin tarihi kimliğini ortaya koyan yeterli vesika olmadığından ayrıca eldeki mevcut bazı bilgilerin de menkıbelerden öte geçmediğinden Ahmed Yesevî'nin hayatı hakkında sağlam neticeye varmak mümkün görünmemektedir. Ahmed Yesevî'nin Türkistan'ın Yesi kasabasında muhtemelen XI. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu, babasının Şeyh İbrâhim annesinin ise Şeyh İbrâhim'in halifelerinden Mûsâ'nın kızı Ayşe Hatun olduğu, tahsiline Yesi'de başladığı, Arslan Baba'ya intisap ederek terbiyesinden geçtiği daha sonra Yûsuf el-Hemedânî'ye intisab ederek halifesi olduğu, 63 yaşına geldiğinde çilehanesine çekildiği ve Yesi'de vefat ettiği bildirilmiştir. Arapça ve Farsça bilen ve İslâmî ilimlere vakıf olan Ahmed Yesevî'nin İslam esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikat adabı ve erkânını öğretmek için hece vezninde oluşturduğu manzumeleri “hikmet” dervişleri aracılığı ile Türk topluluklarına ulaştırılmıştır.¹²⁹

¹²⁵ Coşan, *Makâlât*, s.49-50, 70-93.

¹²⁶ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 143.

¹²⁷ Coşan, *Makâlât*, s. 33-34.

¹²⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 102-104.

¹²⁹ Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, C.2, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 159-161.

Hüseyin Vassaf, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden birinin Hacı Bektaş olduğunu yazmıştır. Hacı Bektaş'ın 1248 civarında doğduğu, 1280'den sonra Anadolu'ya geldiği ve 1337'li yıllarda öldüğü dikkate alındığında, Ahmed Yesevî ile arasında bir asır vardır.¹³⁰

Menkıbede Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş'ı Anadolu'ya görevlendirdiği belirtilmektedir.¹³¹ Hacı Bektaş'ın Yesevî ekolüne mensup olduğunu ve Anadolu'ya görevlendirildiğini Tapduk Emre ve Yunus Emre ile buluştuğunu ve Mevlâna Celaleddin Rûmi'ye mektup gönderdiğinden bahseder. Hacı Bektaş'ın şeyhi Lokman Perende tarikiyle Ahmed Yesevî'den istifade ettiği ancak aynı çağda yaşadıkları tarihi gerçeklerle örtüşmesi zor bir durumdur.¹³²

"Hacı" lâkabı, Vilâyetnâme'de zikredildiğine göre; Bektaş'ın hocası Lokman Perende Horasan'dan hacca gider. Arafat'ta vakfe esnasında arkadaşlarına bugün evlerinde bişi piştiğini söylemiştir. Lokman'ın bu sözünün Hünkâr'a mâlûm olduğu rivayet edilmiştir. Hünkâr, Lokman'ın evinde pişirilen bişiden bir miktarını göz açıp kapayıncaya kadar Arafat'a Lokman Perende'ye ulaştırır. Hac dönüşü Nişâbur halkı Lokman'ı karşılayarak tebrik ettiklerinde o; "Asıl hacı olan Bektaş'tır." deyerek Bektaş'ı, Hacı olarak tebrik eder. Ancak Hacı Bektâş'ın Horasan'dan Anadolu'ya göçü sürecinde bizzat hacca gitmiş olduğuna ilişkin rivayetler de bulunmaktadır.¹³³ Esad Coşan, yaptığı değerlendirmede Hacı Bektâş'ın Makâlât'ında verdiği canlı malûmata dayanarak hacı olmasının muhakkak olduğunu söyler.¹³⁴

¹³⁰ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, C.1, Çev., Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz Seh, İstanbul: Neşriyat, 1990, s. 391, 397.

¹³¹ Mehmet Demirci, "Tarihten Günümüze Ahmed Yesevî", *Türk Yurdu*, S. 88, İstanbul, 1994, ss. 41-44.

¹³² Ali Aktan, "Künhü'l-Ahbâr'a Göre Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu (26-29 Mayıs 1993) Bildirileri, Kayseri 1993, 13- 22.

¹³³ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 137.

¹³⁴ Coşan, *Makâlât*, s. 74-76.

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya Horasan'dan kardeşi Menteş ile birlikte önce Sivas'a geldiği, ardından Baba İlyas ile görüştüğü, Kırşehir'e, Kayseri'ye uğradığı ve yalnız olarak Kara Höyüğü'ne (Suluca Karahöyük) geldiği belirtilmiştir.¹³⁵ Bazı kaynaklarda ise Hacı Bektâş'ın önce Necef, Kerbelâ, Bağdad, Şam, Kudüs, Halep, Gaziantep, Elbistan, Tarsus, Bozhöyük, Kayseri üzerinden Kırşehir'e ulaştığı yazılmaktadır.¹³⁶ Buna göre Hacı Bektâş, yedi haneli sâkin bir köy olan Suluca Karahöyük'e yerleşmiştir.¹³⁷

Velâyetnâme'de Hacı Bektâş'ın Suluca Karahöyük'te âlim bir zat olan İdris tarafından misafir edildiği,¹³⁸ hiç evlenmediği ancak üç çocuğunun olduğu olağan üstü bir vakıa olarak anlatılır. Anlatıldığına göre, Hacı Bektâş misafir olarak kaldığı evde bir gün abdest alırken burnunun kanaması üzerine evin hanımı Fatma Nûriye-Kadıncık Ana'dan abdest suyunu insanların geçmediği yere dökmesini istemiş, kadının yanlışlıkla suyu içmesi üzerine durumu anlayan Hacı Bektâş, kadına nasibi aldığını ve iki oğullarının olacağını söylemiştir. Kadının üç oğlunun olduğu; ama bunlardan birinin Hacı Bektâş'ın sağlığında öldüğü diğer ikisinin ise yaşadığı, soylarının bu iki oğlundan yürüdüğü anlatılmaktadır.¹³⁹

Ahi Evren'in 1206'da Kayseri'ye yerleştiği, hocası Evhadü'd-Din'in kızı Fatıma ile evlendiği, hocası Kirmâni ile Anadolu'da şehir şehir gezerek Ahi teşkilatını kurduğu Keykubad döneminde Konya'ya geldiği bildirilmiştir.¹⁴⁰ Başka bir anlatıma göre, Ahi Evren ve Ahîler, 1261 tarihinde Kırşehir'de Nureddin Caca tarafından sürülmesi ile Suluca Karahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî'ye sığınmışlardır. Hacı Bektâş, Ahi Evren'in karısı ve Ahî Evren'in müşidi Şeyh Evhadü'd-Din i Kirmânî'nin kızı olan Kadıncık Ana (Fatma

¹³⁵ Aşıkpasazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, hz., Atsız, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1970, s. 221-222.

¹³⁶ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 22.

¹³⁷ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 151.

¹³⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 26-30.

¹³⁹ Coşan, *Makâlât*, s. 64-65.

¹⁴⁰ Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir? (Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri)", *Diyanet Dergisi*, 17(1), 1978, 24-33, 30

bacı) ile evlenmiştir.¹⁴¹ Fatma Bacı, Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) teşkilatının kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹⁴²

Noyan, çalışmasında Hacı Bektâş'ın Suluca Karahöyük'te İdris Hoca'nın evinde kısa bir süre kaldığını, şimdiki Müze olan Büyük Dergâh (Pîrevi)'in üçüncü avlusunda kırklar meydanı ve yatırı bulunan yapının girişin sağındaki ufak ve karanlıkça (Kızılca Halvet) denen yeri yaptırıp oraya yerleştiğini söylemiş, Hacı Bektâş'a ilk müntesiplerinin İdris Hoca ve eşi Kadıncık Ana olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³

Eröz, Hacı Bektâş'ın evliliği ile ilgili rivayetleri değerlendirmiş neticede Hacı Bektâş'ın İdris Hoca'nın kızı olan Kadıncık Ana ile evlenmediğini Kadıncık Ana (Hatun Ana)'nın manevî kızı olduğunu ve Kadıncık Ana'nın Resul Çelebi ve Muhammed Çelebi adlı oğullarının Hacı Bektâş'ın mânevî evlâtları olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴

Velâyetâme'de geçtiğine göre Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu'ya geldiğinde Hacı İbrahim Sultan,¹⁴⁵ Seyyid Mahmud Hayrânî, Mevlânâ,¹⁴⁶ Molla Sâdeddin¹⁴⁷ ve Tabduk Emre (Yunus Emre'nin şeyhi) ile görüşmüştür. Emre dost dîvanında Hacı Bektâş'ın avucunda yeşil beni görür görmez, üç kere "Tapduk Hünkârım" demiş sonra adı Tapduk Emre kalmıştır. Emre, başındaki tâcı çıkarıp Hünkâr'a teslim etmiştir.¹⁴⁸

Eldeki kaynaklardan anlaşıldığı kadarı ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin görüşleri, benzer kaynaktan istifade eden ve XIII ve XIV yüzyıl Anadolusundaki düşünce dünyasına hakim olan Necmüddin Dâye, Bahaüddin Veled, Burhanuddin Muhakkık-ı Tirmizî, Evhadüddin Kîrmânî, Ahî Evren, Mevlânâ Celâleddin ve Yûnus Emre gibi Türkmen sûfilîği

¹⁴¹ Mikail Bayram, *Bâciyân-ı Rum*, Konya, 1987, s. 22-27.

¹⁴² Ahî Evran'ın Baba İshak hareketi ile ilgili bkz., Mikail Bayram, "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahî Evren İle İlgisi" *Diyanet Dergisi*, 18 (2), 1979, 69-79. s 77-78.

¹⁴³ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 22.

¹⁴⁴ Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, s. 59.

¹⁴⁵ Coşan, *Makâlât*, s. 21.

¹⁴⁶ Coşan, *Makâlât*, s. 49-50.

¹⁴⁷ Coşan, *Makâlât*, s. 56-64.

¹⁴⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 21.

anlayışı çerçevesinde şekillense de Hacı Bektâş'ın hayatı ve yaşadıkları ile ilgili tarihî vesikaların sıhhati ve menkıbelere dayalı anlatılar çoğu zaman sağlıklı bir değerlendirmeye fırsat vermemektedir.¹⁴⁹

Hacı Bektâş'a ait olduğu belirtilen başlıca eserler; Kitâbu'l-Fevâid: Farsça yazılmış eserin Hacı Bektâş'ın kendi kaleminden çıktığı, eserin isminin bizzat onun tarafından verildiği belirtilmektedir.¹⁵⁰ Kitâbu'l-Fevâid: Hacı Bektâş-ı Velî ile Ahmed Yesevî konuşmaları ile kendi tasavvuf sözlerinden meydana gelmiş bir eserdir.¹⁵¹ Makalât: Eserin aslı Arapçadır. Makalatın Esad Coşan tarafından tenkidli neşri yapılmıştır.¹⁵² Hüseyin Özbay ise Esad Coşan'ın tenkidli neşrini sadeleştirerek yayınlamıştır.¹⁵³ Şerh-i Besmele: 827/1422 yılında Ca'fer b. Hasan tarafından istinsah edilmiş, 57 sayfa olan bu eser Rüştü Şardağ tarafından yayınlanmıştır.¹⁵⁴ Şathıyye,¹⁵⁵ Hurde-nâme,¹⁵⁶ ve Fâtiha Sûresi Tefsiri sayılabilir.¹⁵⁷

Hacı Bektâş'ın bizzat kendisinin otuzaltı bin çerağ uyandırdığı, otuzaltı bin halîfe diktiği; bunların üçyüz altmışının gece-gündüz Hacı Bektâş ile beraber olduğu daha sonra onları civar yerlere gönderdiğinden bahsedilir. Vilayetname'de bu halifelerden ondördü hakkında bilgi verilmiştir.¹⁵⁸ Seyyid Cemal Sultan: Hacı Bektâş'ın en sevdiği talebelerinden olup Akdeniz'e gönderilmiştir. Seyyid Cemal, Hacı Bektâş'ın ölümü ile yola

¹⁴⁹ Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 151

¹⁵⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmındaki yazma nüsha Türkçeye çevrilerek basılmıştır: "I.Ö., Hazreti Hünkâr Hacı Beklâş-ı Velinin Vasiyetnâmesi (Kitabu Fevâid), İstanbul: Dizergonca Matbaası, 1959, 63 sayfa.

¹⁵¹ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 29.

¹⁵² Makalât'a ait pek çok Türkçe tercümenin olduğu görülmektedir. Tereddütsüz öğretici mahiyette bir tasavvuf ilm-i hâli sayılabilecek Makalât'ın tenkidli neşrini gerçekleştiren Esad Coşan, kendi çalışmasından önce, mensur nüshanın iki defa eski harfle basıldığını bildirmektedir. Yeni harflerle Sefer Aytekin tarafından "Molla Sadettin'in tercüme ve tertibi esas tutulmuştur". Coşan, *Makâlât*, s.112 ve 121.

¹⁵³ Hüseyin Özbay, *Hacı Bektâş Velî, Makâlât*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990. ss. XX-63.

¹⁵⁴ Rüştü Sardağ, *Her Yönü ile Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*. İzmir: Karınca Matbaacılık. 1985.

¹⁵⁵ Coşan, *Makâlât*, s.112-121., s. XL-XLI.

¹⁵⁶ Noyan, bu eserin bir nüshasının elinde bulunduğunu ifade etmiştir. *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 29.

¹⁵⁷ Coşan, *Makâlât*, s. XL-XLI; Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 29-30.

¹⁵⁸ Coşan, *Makâlât*, s.81-89.

çıkarak Altıntaş'ı yurt edinmiştir ¹⁵⁹ Sarı Saltuk Baba: Hacı Bektâş-1 Velî'nin meşhur halîfelerindedir. Sarı Saltuk Baba, 1263-1264'te¹⁶⁰ Dobruca'ya geçen oniki kişilik Türkmen kafilesinin Başbuğu olarak gösterilir. Saru Saltuk, Rumeli'ye geçerek irşad faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁶¹ Balkanlarda çok meşhur olmuştur.¹⁶² Saru İsmail Sultan, Hacı Bektâş-1 Velî'nin özel hizmetini gördürdüğü baş halîfesidir. Hacı Bektâş'ın manevî işaret üzerine Menteşe ilinde Tavaz havalisi düşmüştür.¹⁶³ Kolu Açık Hacım Sultan, Hacı Bektâş ile beraber Anadolu'ya gelmiş, Hacı Bektâş'ın halifesi olmuş daha sonra Uşak mevkiine gelerek buradaki Türkmenlerden birçok mürid edinmiştir.¹⁶⁴ Resûl Baba Sultan, Hacı Bektâş-1 Velî'nin vefatıyla Altıntaş'a bağlı Beşkarış mevkiinde göçerek irşad ve tebliğ faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁶⁵ Pir Ebî (Pîrab) Sultan, Hacı Bektâş'ın çerağcısı olan Pir Ebî (Pîrab) Sultan, Konya'ya gönderilmiş ve irşad görevini orada yerine getirmiştir.¹⁶⁶ Tapduk Emre, Hacı Bektâş'ın meşhur halîfelerinden olup, bir gün dost dîvanında Hacı Bektâş'ın avucunda bulunan yeşile benzer bir beni görür görmez, üç kere "Tapduk Hünkârım" demiş sonra adı Tapduk Emre kalmıştır.¹⁶⁷ İbrahim Hacı, Hacı Bektâş-1 Velî'nin Anadolu'ya gelişinde Dulkadiroğulları beyliğinin Bozok bölgesinden geçerken geyik derisinden borkünü tekbirleyerek erenler himmeti verdiği ve Bozok ile Üçok bölgesinde irşad'a memur kıldığı halifesidir.¹⁶⁸ Karadonlu Can Baba, Tatar beyi Kâvus Han'ı İslâm'a sokan ve Tatarlar arasında irşad faaliyetinde bulunan halifesidir.¹⁶⁹ Huy Ata, Hacı Bektâş-1 Velî tarafından

¹⁵⁹ Coşan, *Makâlât*, s.81-82.

¹⁶⁰ Fıçlalı, Sarı Saltuk Baba'nın Dobruca'ya 1263-1264 tarihlerindeki geçişi ile ilgili değerlendirmesi için bkz., *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 187.

¹⁶¹ Coşan, *Makâlât*, ss. 48-50.

¹⁶² Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1990, s. 151.

¹⁶³ Coşan, *Makâlât*, ss.81-82.

¹⁶⁴ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, ss. 8-9.

¹⁶⁵ Coşan, *Makâlât*, s.88-89.

¹⁶⁶ Coşan, *Makâlât*, s.89.

¹⁶⁷ Coşan, *Makâlât*, s. 21.

¹⁶⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 22.

¹⁶⁹ Coşan, *Makâlât*, s. 40-43.

Tatar topluluğuna gönderilmiştir.¹⁷⁰ Bostancı Baba, Hacı Bektâş-1 Velî'nin icazet verip tac giydirdiği ve Denizli'de görevlendirdiği halifesidir.¹⁷¹ Molla Sa'deddîn, Aksaray'da bir bilgin kişi olan Molla Sa'deddîn, Hacı Bektâş'a onsekiz yıl hizmet ederek Hacı Bektâş-1 Velî'nin Makâlât'ını Türkçeye çevirmiştir.¹⁷² Barak Baba (Ali Emiri), Hacı Bektâş, Barak Baba'yı halifesi olarak belirleyip Karasi'ye gidip Balıkesir'i yurt edinmesini vasiyet etmiştir.¹⁷³

2.1.2. Hacı Bektâş-1 Velî'ye Ait Görüşler

Hacı Bektâş-1 Velî, Sulucakarahöyük'te kendi cemaatine müridlik yaparken aynı zamanda da yöredeki hıristiyanlarla diyaloga geçerek onların ihtidâsı için uğraşmıştır. Şamanist Moğollar'ın Müslüman olmaları için halifelerinden bazısını Anadolu'ya göndermiştir. Hacı Bektâş-1 Velî'nin yürüttüğü faaliyetler, Horasan Melâmetiyyesi'nin zühd karşıtı cezbeci karakteriyle karışık gayri Sünnî bir yorumla çerçevelemiştir. Türkmenler arasındaki İslâm'dan önce eski dinî-mistik inançlarla mezc olmuş yarı hurafevî bir İslâm anlayışının yansıdığı söylenebilir. Hacı Bektâş-1 Velî'nin görüşleri, geniş bir hoşgörüyü dayanmakla birlikte mühtedilerin eski inançlarını reddetmeden değerlendiren bağdaştırmacı bir İslâm anlayışını yansıtmaktadır. Hacı Bektâş-1 Velî'nin İslâm anlayışı Anadolu'daki müslim ve gayri müslim halk arasında yakınlaşmaya neden olduğu söylenebilir.¹⁷⁴

Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye¹⁷⁵ hariç kaynakların çoğunluğu Hacı Bektâş'ın sünnî bir sufi olmadığı yönündedir. Ocak'ın ifadesi ile önceleri Bektaşîliğin sünnî yol üzerinde olduğu ancak Balım Sultan ile bugün bilinen formuna sokulduğu iddialarının ilmî ve tarihî temeli bulunmamaktadır. Hacı Bektâş-1 Velî'nin yetiştiği sosyokültürel çevre ve dinî yapı dikkate

¹⁷⁰ Coşan, *Makâlât*, s. 44-45.

¹⁷¹ Coşan, *Makâlât*, s. 55-56.

¹⁷² Coşan, *Makâlât*, s. 56-60.

¹⁷³ Coşan, *Makâlât*, s. 90.

¹⁷⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-1 Velî", *DİA*, C. 14, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, s. 455-458.

¹⁷⁵ Taşköprizâde'ye ait olan eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye adlı eserde Hacı Bektâş-1 Velî'nin Sünnî bir velî olduğu dile getirilir. Ocak, "Hacı Bektâş-1 Velî", C. 14, s.456.

alındığında Sünni olduğu iddiaları uyuşmamaktadır. Hacı Bektâş-1 Velî'nin Makâlât adlı eseri muhteva açısından yeterli kiritik edilmediğinden sünni olduğu çıkarımları yapılmıştır. Tarihi tenkidi açısından değerlendirildiğinde sözlü geleneğe dayanan bu tür eserlerin daha sonraları anonim derleyiciler tarafından kitap haline getirildiği dolayısı ile bu eserlerin asılları olmaktan uzak oldukları görülmektedir.¹⁷⁶

Hacı Bektâş-1 Velî, Vilâyetnâme'de geçtiğine göre İmam Mûsâ el-Kâzım soyuna dayandırılmış, böylelikle Şîî bir mutasavvıf olarak İmâmiyye mezhebine mensup olduğu izlenimi verilmiştir. Oysa Hacı Bektâş-1 Velî'nin yaşadığı XIII. yüzyılda Anadolu'da İmâmiyye ya da İsmâiliyye mezheplerinden sözetmek mümkün değildir. Hacı Bektâş-1 Velî'nin İmâmi olduğu savı, Vilâyetnâme'nin XV. yüzyıl sonlarında yazıldığı dikkate alındığında o süreçte İmâmiyye inançlarının çevreye nüfuz etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. XVI. yüzyılda Şîî düşünce yapısının, oluşum sürecinde Bektaşîliği etkilediği inancı bugün Alevî-Bektaşî çevrelerce tereddütsüz kabul görmektedir.¹⁷⁷

Velâyetnâme'nin kritiği yapıldığında Hacı Bektâş-1 Velî'nin, Ahmed Yesevî ve Yesevîlik'ten büyük ölçüde etkilenen Haydarî şeyhlerinden biri olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Elvan Çelebi, Ahmed Eflâkî ve Âşıkpaşazâde'nin eserlerinden Hacı Bektâş-1 Velî'nin Baba İlyâs-1 Horasânî'nin halifesi olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Bektâş-1 Velî, büyük olasılıkla Yesevîlik ile Kalenderîlikten doğan Haydarîlik tarikatının mensubu olarak Anadolu'ya gelmiş daha sonra Baba İlyâs-1 Horasânî'ye katılarak Vefâîlik tarikatına¹⁷⁸ intisap etmiştir. Yaşamının sonuna değin

¹⁷⁶ Ocak, "Hacı Bektâş-1 Velî", C. 14, s.457.

¹⁷⁷ Ocak, "Hacı Bektâş-1 Velî", C. 14, s.457. Bektaşîliğin Şîî bir tarikat olmasından ziyade Şîa'dan etkilendiğini söylemek daha doğrudur. Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", 1992 İstanbul c. 5, s. 373-379.

¹⁷⁸ Vefâîlik tarikatının kurucusu olan Ebû'l-Vefâ 416/1026'da Irak, Kusân'da doğmuştur. Buhara'da tahsil hayatını tamamlayarak Bağdat'a dönerek Ebû Muhammed Abdullah b. Talha eş-Şenbekî'ye intisap etmiştir. Şeyhine sadakatinden dolayı Ebû'l-Vefâ ünvanı verilmiştir. İcazetinden sonra irşad faaliyetlerine başlamış, hayatının büyük bölümünü yaşadığı Irak'ta 501/1107'de vefat etmiştir. Mürüderi vasıtasıyla tarikatı, başta Irak ve Suriye olmak üzere geniş alanda yayılmıştır.

Vefâî şeyhi olarak vefat etmiş olmalıdır. Buna göre Hacı Bektâş-ı Velî kendi adı ile anılan Bektaşîliği kurmadığı söylenebilir.¹⁷⁹

2.2. Bektaşîliğin Kurumsallaşması

Hacı Bektâş-ı Velî, Yesevî Ocağı'ndan yetişerek henüz müslümanlaşmış kitlelere ve Anadolu'daki yerli halka tasavvufun kurumsallaşmış şekli olan tarikatının kapısını halk arasında herhangi bir ayırım yapmadan açmış, medreseye karşın kahve, tütün, nargile v.b. gibi keyif vericilere, türbe ve mezarlık ziyaretleri gibi uygulamalara esneten yaklaşımı, rağbetin önünü açmıştır.¹⁸⁰

Bektaşîliğin ikinci kurucusu sayılan Balım Sultan'ın hayatı hakkında araştırmacıların birbirinden oldukça farklı görüşler ortaya koydukları görülmektedir.¹⁸¹ Balım Sultan'ın, Seyyid Ali Sultan'ın oğlu Mürsel Bâli'nin oğlu olduğu ancak türbesinde bulunan kitabede Rasûl Bâli'nin oğlu olarak gösterildiği görülmektedir. Bektaşî kaynaklarında Balım Sultan'ın adı Hızır Bâli Baba şeklinde geçmektedir. Rasûl Bâli, 1441'de öldüğüne ve Balım Sultan'ın ise genel kabule göre 1478 yılında doğduğuna göre kitâbe kaydında bir yanlışlık olmalıdır.¹⁸²

Balım Sultan'ın doğumu ile ilgili aktarılan bir menkıbede; Dimetoka'da bir gün Seyyid Ali Sultan ve oğlu Mürsel Bâli, Bulgar kıralına ziyarete giderler. Kıralın kızı, işleyerek duvara astığı seccadede ilk namaz kılanla

Anadolu Selçukluları döneminde Şeyh Hüseyin Râî, Halil b. Bedreddin el-Kürdî, Şeyh Merzûbân ve Baba İlyâs-ı Horasânî, Vefâiyye tarikatının Anadolu'da en önemli şahsiyetlerinden olmuşlardır. Baba İlyas ve halifeleri Vefâiyye tarikatının Osmanlılarda yayılmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. Hatta Baba İlyas'ın Anadolu'daki taraftarları ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışında etkisi olduğu söylenebilecek Babailer İsyânı'ndaki etkin rolü olduğu bilinmektedir. Moğol istilâsından kaçarak Anadolu'ya gelen Dede Garkın Vefâiyye tarikatine intisab etmiş, halifelerini torunu olan Baba İlyas'ın emrine vererek onları Anadolu'yu irşadla vazifelendirmiştir. Baba İlyas, önce Amasya Çad köyünde zaviyesini kurarak Türkmenlerin sevgisini kazanmıştır. Anadolu Selçuklu idaresine karşı isyan hareketine girişilmiştir. Ancak isyanı bastırılan Baba İlyas öldürülmüştür. (Haşim Şahin, "Vefâiyye", *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, LII, 600-603).

¹⁷⁹ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", C. 14, s.458.

¹⁸⁰ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 183.

¹⁸¹ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 196.

¹⁸² Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.73.

evleneceğini kendi kendine taahhüt eder. Seyyid Ali Sultan ve oğlu ziyarette bu seccadede namaz kılarlarken kız seccadeyi altlarından çekmiştir. Seyyid Ali Sultan, bu sırrını keşfetmiş, oğlu Mürsel Bâlî'den istediği balı kızın ağzına sürmüştür. Bakire olan kız hamile kalarak Balım sultan doğmuştur.¹⁸³

Hızır Bâlî olarak da bilinen Balım Sultan, 1484'te babası Mürsel Bâlî'nin ölümü üzerine Posta oturmuştur. O sırada Osmanlı tahtında bulunan II. Bayazıd'ın Dimetoka'yı çok sevdiği ve bölgedeki Seyyid Ali Sultan Bektaşî Dergâhı da dâhil diğer Mevlevi tekkesini tamir ettirdiği; hattâ Bektaşî dergâhına içten bir bağlılık gösterdiği ve Balım Sultan'ı 907/1501'de, Şah İsmâîl'in Diyarbakır ve Musul üzerine akınlara başlamasına karşı bir tedbir olmak üzere Pîr Evi'ne irşad için gönderdiği rivâyet edilmektedir.¹⁸⁴

Aslında Bayezid'in yaptığı'nın tarikatın mekanizmasına ve lider seçmesine müdahale olduğuna ve böylece nispeten sivil olan tarikatı resmileştirdiğine dair değerlendirmeler de vardır. Sultân Bayezid tarafından Hacı Bektaş Dergâhı'na görevlendirilen Balım Sultan, Bektaşî Tarikatı'nı kurumsallaştırarak "Bektaşî Erkânname'si"ni düzenlemiş, "On iki post"u tarikata dâhil etmiştir. Seyyid Ali Sultan on iki posttan ikincisi olan "aşçı postu"nun sahibidir. O zamana kadar sadece kırsal kesimde taraftar bulan Bektaşîlik, Balım Sultan'dan sonra kentlerde de yayılmaya başlamıştır.¹⁸⁵

Bektaşî geleneğinde dergâhta görülen her hizmetin bir postu ve piri bulunmaktadır. Bektaşî geleneğinde "on iki post" icra ettikleri görevlerin çeşitlerine göre isimlendirilmektedir.¹⁸⁶

Ulusoy, Balım Sultan ile ilgili kaynaklarda öne sürülen bir hayli birbiri ile taban tabana zıt tespitler üzerine yaptığı değerlendirmesinde, Balım

¹⁸³ Baha Saîd, "Bektâşiler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25, s. 315.

¹⁸⁴ Baha Saîd, "Bektâşiler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25, ss. 128- 150; Baha Saîd, "Bektâşiler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 26, ss. 196-216.

¹⁸⁵ Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, s. 62.

¹⁸⁶ Bkz. M. Tevfik Oytan, *Bektaşîliğin İç Yüzü*, İstanbul: Demos Yayınları, 2010, s. 202.

Sultan'ın Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolunu bozduğunu, kurallarını değiştirdiğini, Sırp ya da Macar soyundan olduğunu, Gedik Ahmet Paşa'nın sarayda rehine olarak tutulan çocuklarından birinin sonradan Dergâh'a gelerek Balım Sultan adını aldığını, Fâtih devrinde Alman savaş esirlerinden bir Sırp prensesi ile Sersem Ali Baba'nın evlenmelerinden doğan bir çocuk olduğu söylentilerini ifade etmiştir.¹⁸⁷

Mamafih Bektaşiliğin, Balım Sultan'dan önce âyin ve erkânı ile teşekkül ettiği varsayılsa bile, Balım Sultan'la âyin ve erkânlarda bazı değişikliklerin yapıldığı, tekkelerin işleyişinde bazı yeniliklerin getirildiği ve daha sistemli hale dönüştürüldüğü görülmektedir.¹⁸⁸ Bektaşilik, Balım Sultan'dan sonra Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de yayılmaya başlamıştır. II. Beyazıt, Balım Sultan'ı Anadolu'ya Safevi propagandasına karşı korumak amacıyla çağırdığı da kaynaklarda geçmekte ise de¹⁸⁹ Balım Sultan'ın, XV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettiren Şîî ve Hurûfî¹⁹⁰ unsurları Bektaşiliğin bünyesine aktarması ve Safevi propagandasına meyletmesi Bektaşilik için dönüm noktası olarak görülmüştür.¹⁹¹ Bu vesile ile Bektaşilik, Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de yayılmıştır. Bektaşiler, devlet nezdinde himaye ve ilgi görmeye başlamıştır.¹⁹² Bektaşiler, Yeniçeri teşkilatına nüfuz ederek Yeniçeri birliklerinde tesis ettikleri tekke ve Bektaşî şeyhleri ile zamanla Yeniçeri ocağını Bektaşilik ile iç içe bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Bu anlamda Yeniçeri sancağında bulunan zülfikar, Yeniçeri tezkeresindeki oniki yol, Yeniçerilerin doğrudan İstanbul Karaağaç Bektaşî Dergâhı Postnişinine bağlı sayılmaları, yeniçeri birliklerinde

¹⁸⁷ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.73.

¹⁸⁸ M. Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevî", *İ.A.*, C.1., MEB Yayınları, ss. 461-462.

¹⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşilik", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, ss. 373-379.

¹⁹⁰ Fazlullah Hurûfî'nin geliştirdiği inanca göre; İnsanın gövdesi topaktır. Kanı akarsulardır. İnsanın özünü ses oluşturur. Tanrı, insanda tezahür eden varlıktır. İnsanın yüzündeki, ağız A(ayn), burun L (lam), çene İ/Y(ya) harfleriyle gösterilmiştir. Bu harfler yan yana geldiklerinde (ALİ) kelimesi oluşur. Âli ise Allah'ın niteliklerinden biridir. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul 1990, s. 369-370.

¹⁹¹ Ocak, "Balım Sultan", C. 5, s. 18.

¹⁹² Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, s. 75.

dergâhtan bir erenin özel yerinin bulunması; bu iç içe oluşun birer göstergeleridir.¹⁹³

Balım Sultan'dan 20-25 yıl sonra Anadolu'da köy Bektâşîliği-Alevîliği ve şehir Bektâşîliği ayırımının ortaya çıktığı görülmektedir. Sözgelimi, şehir Bektâşîliğinde cem bezmi üzerinde mühim değişikliklerin olduğu, köy Alevîlerinde ise bu değişime direnildiği, köy Alevî topluluklarında köyün bütün mensupları ve çocukları doğuştan (Kökten bitme) Alevî iken, Bektâşîlikte dışardan dergâha intisab ederek babadan nasip alma (Daldan yetme) Bektâşîlik için yeterli görülmektedir. Dolayısı ile anası babası Alevî olmayan, Alevî-Kızılbaş olabildiği halde Bektâşî olamamaktadır. Bu doğrultuda 1500'lü yıllardan itibaren Bektâşîliğin merkezî otoritesi Balım Sultan'ın kurduğu erkân ve sistemden mütevellit köy Alevî-Kızılbaş toplulukları ile şehir Bektâşîleri olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁹⁴ Anadolu'daki Haydari ve Kalenderî şeyhleri kendilerini aynı zamanda Bektâşî olarak tanıtmışlardır. 1527 yılında ayaklanan Kalender Çelebi kendisinin Hacı Bektâş-ı Velî soyundan geldiğini iddia ederek Türkmenlerin desteğini almıştır. Osmanlı yönetimi Kalenderî ve Haydarîleri Safevî yanlısı tutumlarından dolayı zaviyelerini kapatarak sürgün etmişse de Bektâşî dergâhlarına dokunmamışlardır.¹⁹⁵

Balım Sultan'ın bazı uygulamaları ve birtakım düzenlemeleri Bektâşîler arasında tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sözgelimi, mücerredlik, şarap içmeyi mübah görme (demlenme), ibâhîlik, Allah-Muhammed-Ali, hulûl ve on iki post gibi temelde İslâm'ın ruhuna pek de uymayan uygulama ve inançlar onunla meşrulaşmıştır.¹⁹⁶ Balım Sultan'ın Hurûfîler'in inançlarını Bektâşîlik inancı içerisinde temsil etmelerine göz yumduğu, Kalenderîler, abdallar ve ahileri zamanla bütünleştirdiği böylelikle Bektâşîlik inancının

¹⁹³ F. William Hasluck, *Bektâşîliğin Coğrafi Dağılımı*, çev., Turgut Koca ve A. Nezihi Erginsoy, İstanbul, 1991, s. 9-10; Farklı değerlendirmeler için bkz., S. Can Göksel, *Osmanlı Askerî Düzeni ve Yeniçeriler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.10.

¹⁹⁴ Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik*, s. 62-67.

¹⁹⁵ Hasan Kaya, *Alevîlik-Kızılbaşlık*, İstanbul: Senfoni Yayınları, 2003, s.53.

¹⁹⁶ Öztürk, *Bektâşîlik*, s. 172 vd.

değişime uğramasına sebep olduğu ayrıca Safevilerin propagandalarında dillendirdikleri Şîî düşüncelerin Bektâşiliğe nüfuz ederek Bektaşîlik inancı olarak takdim edilir olması Osmanlıyı rahatsız etmiştir. Bektaşî inancı olarak tezahür eden Hurûfî ve Şii düşünceleri tehlikeli bulan Osmanlı, Bektaşîliği lağvetme gerekçesi olarak görmüştür.¹⁹⁷ Keçeli, Bektaşîliğin lağvedilmesi ile ilgili saydığı gerekçeler arasında Osmanlı'nın eşitlikçi, dayanışmacı ve özgürlükçü din anlayışını terk ederek yasaççı, kuralcı bir din anlayışını benimsemesini saymıştır.¹⁹⁸ Bektaşîlerin aleyhinde özellikle Nakşîlerin menfi propagandaları ile Bektaşîlerin Balkanlardaki gayri Müslimlere hoşgörülü tavırlarının Sünni kesimi rahatsız ettiği de ifade edilen diğer hususlardandır.¹⁹⁹ Ağalar Camii'nde sadrazam, Şeyhu'l-İslâm ile önde gelen din adamları, bürokratlar ve çeşitli tekkelerden on bir şeyhin katıldığı toplantı ile Bektâşîler'in şeriate uygun olmayan inanç, düşünce ve davranışlar üzerinde oldukları ve takip edilmesi gerektiği tespitinden hareketle Bektaşîliğin lağvedilmesi yönünde ortak kanaat hâsıl olmuştur. II. Mahmut 1826'da yeniçeri ocağını lağvederek Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Bektaşî dergâhlarının kapatılmasına ve vakıf mallarının mirîye devredilmesine karar vermiştir. Bektaşî dergâhları ve vakıf mallarının bir kısmı 1826'da kurulan Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne bir kısmı da Asâkir-i Mansure için zabt edilmiştir.²⁰⁰ Bektaşîlik ilga olduğu 1826 yılına kadar Osmanlı merkezi yönetiminin yanında yer almıştır denebilir.²⁰¹

Sonuç olarak, Hacı Bektâş-ı Velî kültü önce Hacı Bektaş'ın mensup olduğu Haydarî tarikatı dervişleri arasında ortaya çıkarak civar yerlere yayılmıştır. Osmanlı gazilerinin olumlu yaklaşımları ve gaziler arasında

¹⁹⁷ Ahmet Refik Altınay, *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektâşilik*, İstanbul: Muallim Ahmet Kitaphanesi, 1932, s.15-19.

¹⁹⁸ Şakir Keçeli, "Bektâşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi", *Uluslararası Bektâşilik ve Alevilik Sempozyumu, I, (28-30 Ekim 2005)*, Isparta, 2005, s. 325.

¹⁹⁹ İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, çev., Turan Alptekin, İstanbul: Cem yay., 1993, s.2, s.208.

²⁰⁰ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.99; Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.208.

²⁰¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.2, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1998, s. 136-137.

yaygın olan güçlü Hacı Bektâş-ı Velî kültü sebebiyle Osmanlı sultanları Yeniçeri Ocağı'nı ona bağlamışlardır. XVI. yüzyılın başlarında Balım Sultan'ın Haydarîlik'ten ayrılarak Osmanlı Padişahlarının da desteği ile Bektaşîlik tarikatını Hacı Bektâş-ı Velî adına bugünkü şekliyle tesis etmiştir.²⁰²

2.2.1. Bektaşîlikte Örgütlenme

Velâyetâme'de, Hacı Bektâş'ın Saru İsmail'e verdiği vasiyetnamede kendisinden sonra Fâtıma Ana (Kadıncık) oğlu Hızır Lâle Cüvan'ın ve oğullarının son olarak Yusuf Bâlî (Balım Sultan)'ın yerine geçmesini bildirdiği rivâyet edilir.²⁰³ Anlatıldığına göre Hacı Bektâş-ı Velî, nesi varsa Hatun Ana (Kadıncık Ana)'ya emanet etmiş; o da emaneti Abdal Musa'ya devretmiştir. Böylece Abdal Mûsâ'nın fetihlere katıldığını, Bursa fethinde Orhan Gâzî ile birlikte bulunduğunu, daha sonra Antalya taraflarına giderek Elmalı yakınındaki Tekke köyü'nde zâviye açarak derviş yetiştirdiğini ve en meşhur halifelerinden Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da Bektaşîliği yaydığını; dolayısıyla Abdal Mûsâ'nın Bektaşîlik tarihinde en önde gelen isimlerden biri olduğunu öğrenmiş oluyoruz²⁰⁴ Ancak, Abdal Mûsâ'nın tarikata Hacı Bektâş'tan sonra postnişîn olarak oturduğunu ve tarikat silsilesinin onunla devam ettiğini gösteren veriler oldukça zayıftır.²⁰⁵ Âşık Paşazâde tarihinde: Hacı Bektâş'ın çok müridi olduğunu, Hacı Bektâş'ın şeyhlikten vazgeçerek her şeyini Hatun Ana'ya verdiğini, Hatun Ana'nın dostu olan Abdal Musâ adında bir dervişin olduğunu ancak o dönemde henüz şeyhlik ve müridlik müessesesiyle teşekkül etmediği bildirilmiştir.²⁰⁶ Öyle anlaşılıyor ki Aşık Paşazade, Hacı Bektâş ve temsil ettiği görüşlerden pek hoşlanmamıştır.²⁰⁷

²⁰² Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", C. 14, s.458.

²⁰³ Coşan, *Makâlât*, s. 90.

²⁰⁴ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, ss. 9-10.

²⁰⁵ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 190.

²⁰⁶ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 224-227.

²⁰⁷ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 191.

Balım Sultan ile teşkilatlanma aşamasına geçen Bektâşilik, Kalender Çelebi ayaklanmasından (1526–1527) dolayı iki kola ayrılmıştır. Hacı Bektâş'ın evli veya bekâr olduğunu iddia eden bu iki gruptan ilki daha çok şehir ve kasabalarda yaşayan, tekke ve zaviyeleri bulunan Bektâşi koluna “yol evladı (Babagan)”, diğer kolu temsil edenlere ise “bel evladı (Çelebiler)” denilmiştir.²⁰⁸

Babaganlar; Hacı Bektâş'ın hiç evlenmediğini öne sürerken, Çelebiler ise; Hacı Bektâş'ın Kadıncık Ana ile evlendiğini hatta kendilerinin bu soydan geldiğini iddia etmişlerdir. Babagan kolunun Rumeli'de, Çelebiler kolunun ise Alevîlik ile karışarak Anadolu'da varlıklarını devam ettirdikleri iddia edilmiştir.²⁰⁹ Hacı Bektâş-ı Velî vefat edince yerine baş halife veya postnişin olarak hangi halifesinin geçtiği meselesinin, Babagân (Dedebabalar) ve Çelebiler arasında tartışma konusu olma vasfını hala koruduğu görülmektedir.²¹⁰

2.2.1.1. Babagân (DedeBabalar)

Hacı Bektâş-ı Velî'nin hiç evlenmediği ancak manevi evladı olan Kadıncık Ana'nın oğullarının onun da oğlu olduğu böylece Kadıncık Ana'nın evlatlarını nefes evlâdı olarak kabul edenler Babagân (Dedebaba) kolu olmuştur.²¹¹ Babagân'lar Hacı Bektâş'ın kesinlikle evlenmediğini iddia etmektedirler. Oğlu olduğu iddia edilen kişi, Kadıncık Ana'nın evlâdı olup onun burun kanından gelme mânevi evlâdıdır. "Bel evlâdı" olmayıp "Nefes evlâdı"dır. Kaynaklarda geçen "Evlâd-ı Hacı Bektâş-ı Velî" ifadesi, daha çok Hacı Bektâş-ı Velî'nin yoluna mensup olanlar anlamında, "yol evlâdı" olarak anlaşılmalıdır.²¹²

²⁰⁸ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 123.

²⁰⁹ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 123.

²¹⁰ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 189; Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşi Yolu*, s. 33 vd.

²¹¹ Noyan, *Bektâşilik Alevilik Nedir*, s. 44-46.

²¹² Coşan, *Makâlât*, s. 110-25.

Dedebabalar, Hacı Bektâş'tan sonra posta İdris Hoca'nın oğlu olan Hızır Bâlî, ardından Resul Bâlî, Mürsel Bâlî ve onun oğlu olan Balım Sultan'ın geçtiğine inanmaktadırlar. Ancak Balım Sultan evlenmediğinden neslin burada bittiği iddia edilmiştir. Balım Sultan yahut Bali Çelebi, Hacı Bektâş'ın evlenmediğini iddia ederek, tarikatın usul ve erkânını vaz'eylemiştir.²¹³

Öte yandan belirtildiğine göre, Balım Sultan'ın vefatı ile posta, Hacı İskender Dede, Emir Kasım Dede, Resul Bâlî'nin torunu Mahmud oğlu Hüdâdâd geçmiş, ancak Hüdâdâd'ın Kalender Çelebi ile geçinememesinden dolayı Kalender öldürülmüş, bunun üzerine onun taraftarları da Hüdâdâd'ı öldürmüşlerdir. Bu olay üzere Pîr Evi'nin, yaklaşık 35 yıl kadar postnişinsiz kaldığı söylenmiştir. Balım Sultan halîfelerinden ve eski vezirlerden Sersem Ali Baba, Dedebaba unvânı ile 1551-1570 yılları arasında ondokuz yıl posta oturmuştur.²¹⁴

Dedebabalara göre meşru kabul edilen herhangi bir babadan “nasip alan” yani onun vesilesiyle tarikat silsilesine intisap edip ayinlere devam eden her kişi “Bektaşî”dir.²¹⁵

Hacı Bektâş'tan sonra bugüne değin 30 dedebaba gelmiştir. Otuzuncu dedebaba, kendisi akademisyen olan Salih Bedreddin Noyan'dır.²¹⁶

²¹³ Besim Atalay, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340, s. 23-24.

²¹⁴ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 192.

²¹⁵ Rıza Yıldırım, “Bektaşî Kime Derler?: "Bektaşî" Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, (2010), s. 26 ve 27.

²¹⁶ Fığlalı, *Dedebabaların sayısını 28 olarak vermektedir. Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 192.

Tablo 1: Babagân (Dedebaba) Silsilesi

	Silsile	Posta Oturuşu	Ölüm Tarihi
1	Serssem Ali Dedebaba	1551	1569
2	Elhac Ahmed Ali Dede	1569	1569
3	Abdullah Baba (Dimetokalı Ak Abdullah Baba)	1569	1596
4	Dimetokalı Kara Halil Baba	1596	1628
5	Dimetokalı Elhac Vahdeti Dedebaba	1628	1649
6	Elhac Seyyid Mustafa Dedebaba	1649	1675
7	Birecikli Seyyid İbrahim Ağâhı Dedebab	1675	1689
8	Urfalı Es-Seyyid Halil İbrahim Dedebaba	1689	1714
9	Serezli Hacı Haşan Dedebaba	1714	1736
10	Kırımlı Hanzâde Mehmed Külhânî-i lâ-y-hâr	1736	1759
11	Dimetokalı Seyyid Kara Ali Dedebaba	1759	1783
12	Sinoplu Seyyid Haşan Dedebaba	1783	1790
13	Horasanlı Hacı Mehmed Nuri Dedebaba	1790	1799
14	Kal'acıklı Seyyid Halil Hâki Dedebaba	1799	1813
15	Sivaslı Mehmed Nebi Dedebaba	1813	1834
16	Merzifonlu Hacı İbrahim Dedebaba	1834	1835
17	Vidinli Seyyid Hacı Mahmud Dedebaba	1835	1846
18	Sofyalı Saatçi Ali Dedebaba	1846	1848
19	Çorumlu Seyyid Haşan Dedebaba	1848	1849
20	Yanbolulu Elhacı Ali Turâbi Dedebaba	1849	1868
21	Selanikli Hacı Haşan Dedebaba	1868	1874
22	Konyalı Perişan Hafız Ali Dedebaba	1874	1879
23	Elhac Mehmed Ali Hilmi Dedebaba	1879	1907
24	Malatyalı Hacı Mehmed Dedebaba	?	1897
25	Hacı Feyzullah Dedebaba (Vekil)	1897	1904
26	Hacı Feyzullah Dedebaba (Asil)	1903	1914
27	Salih Niyazi Dedebaba	1913	1941
28	Ali Naci Baykal Dedebaba (Vekil)	1930	1941
29	Ali Naci Baykal Dedebaba (Asil)	1941	13.07.1960
30	Salih Bedreddin Noyan Dedebaba (Aşık Noyan)	16.07.1960	06.11.1997

Kaynak: Bedri Noyan. Bektaşılık Alevilik Nedir? 45-46.

2.2.1.2. Çelebiler

Çelebiler'e göre Hacı Bektâş, Suluca Karahöyük'e geldiğinde İdris Hoca ile tanış olarak kızı Kadıncık Ana ile evlenmiştir. Kadıncık Ana olarak bilinen Fatma Nuriye, İdris Hoca ile Kutlu Melek'in kızları olup, Hacı Bektâş ve Kadıncık Ana'nın evliliğinden İbrahim Seydi (Seyyid Ali Sultan/Timurtaş/Hızır Lâla) adında çocukları olmuştur. Ulusoy, eldeki resmî kayıtların ve belgelerin Hacı Bektâş'ın evliliğini ve çocuklarının bulunduğunu teyid ettiğini ifade etmektedir. Hacı Bektâş 788/1337-1338 tarihinde vefat ettiğinde yerine oğlu Seyyid Ali Sultan geçmiştir.²¹⁷

Seyyid Ali Sultan öldüğünde Rasûl Bâlî ve Mürsel Bâlî olmak üzere iki oğlu vardır. Büyük oğlu olan Rasûl Bâlî (1361-1441), Hacı Bektâş Dergâhı'nda postnişinlik görevini yürütürken kardeşi Mürsel Bâlî de Dimetoka'da irşâd faaliyetlerine devam etmiştir.²¹⁸ Rasûl Bâlî'nin ölümünden sonra Hacı Bektâş'a gelen Mürsel Bâlî, 1334-1483 arasında 44 yıl Pîr Dergâhı'nda postnişin olmuştur. Hayatı boyunca Dimetoka'daki Dergâh'ın işleriyle de ilgisini devam ettiren Mürsel Bâlî, Dimetoka'da tutulduğu bir hastalıktan kurtulamıyarak orada vefat etmiş ve babasının yanına gömülmüştür. Mürsel Bâlî'nin ölümüyle Bâlî Çelebi (Balım Sultan) ve Kalender Çelebi olmak üzere iki kardeş Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı'nda postnişin olmuşlardır.²¹⁹ Bunlardan Bâlî Çelebi (Balım Sultan) babası Mürsel Bâlî'nin ölümüyle 1484'te posta oturmuş ve 1516'da öldüğünde yerine kardeşi Kalender Çelebi geçmiş o da 1528'de idam edilmiştir. Kalender çelebi'den sonra büyük oğlu İskender Çelebi, ardından kardeşi Yusuf Bâlî postnişin olmuşlardır.²²⁰

Hacı Bektâş-ı Velî postnişinlerinin Mürsel Bâlî soyundan gelen Çelebiler olduğu görülmektedir. Rasûl Bâlî'nin oğlu Hüdâdâd Çelebi'nin soyundan gelenlere postnişinlik verilmemiştir. Resul Bâlî'nin soyuna

²¹⁷ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s. 33-38; 67-68.

²¹⁸ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.69.

²¹⁹ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.70-71.

²²⁰ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.72.

postnişinlik verilme sebebinin Hüdâdâd Çelebi'nin Kalender Çelebi'yi öldürttüğü idiası²²¹ olduğu söylenmiştir.²²²

Seyyid Ali Sultan'dan itibaren Çelebi kolunun silsilesi Tablo 2'te verilmiştir.

Tablo 2: Çelebiler Silsilesi

	Silsile	Doğumu	Ölüm Tarihi
1	Seyyid Ali Sultan	1310	1402
2	Seyyid Ali Sultanoğlu Resul Bali	1361	1441
3	Seyyid Ali Sultanoğlu Mürsel Bali	1384	1483
4	Mürsel Bali oğlu Balım Sultan	1473	1516
5	Mürsel Bali oğlu Kalender Çelebi	1476	1528
6	Kalender Çelebi oğlu İskender Çelebi	1512	1548
7	Kalender Çelebi oğlu Yusuf Bali Çelebi	1516	1569
8	Yusuf Bali Çelebi oğlu Bektaş Çelebi	1544	1581
9	Yusuf Bali Çelebi oğlu Rasul Bali Çelebi	1546	1588
10	Yusuf Bali Çelebi oğlu İskender Mürsel Çelebi	1551	1604
11	Resul Bali Çelebi oğlu Haşan Çelebi	1563	1607
12	Resul Bali Çelebi oğlu Bektaş Çelebi	1566	1632
13	İskender Mürsel Çelebi oğlu Kasım Çelebi	1578	1646
14	Bektaş Çelebi oğlu Yusuf Çelebi	1582	1656
15	Yusuf Çelebi oğlu Hacı Zülfikar Çelebi	1605	1667
16	Yusuf Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi	1609	1674
17	Hacı Zülfikar oğlu Abdülkadir Çelebi	1628	1685
18	Abdülkadir Çelebi oğlu Murtaza Ali Çelebi	1646	1730
19	Abdülkadir Çelebi oğlu Hacı Feyzullah Çelebi	1711	1759
20	Hacı Feyzullah Çelebi oğlu Bektaş Çelebi	1710	1761
21	Bektaş Çelebi oğlu Abdüllatif Çelebi	1724	1803

²²¹ Fiğlalı, bu iddianın gerçek dışı olduğunu ifade ederek; Hüdâdâd Çelebi'nin 1481 yılında öldüğü bu tarihte Kalender Çelebi'nin en fazla beş-altı yaşlarında olduğunu ifade etmiştir. *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 195.

²²² Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.73-74.

	Silsile	Doğumu	Ölüm Tarihi
22	Bektaş Çelebi oğlu Şehid Feyzullah Çelebi	1742	1824
23	Feyzullah Çelebi oğlu Mehmet Hamdullah Çelebi	1767	1836
24	Feyzullah Çelebi oğlu Veliyeddin Çelebi	1772	1828
25	Veliyeddin Çelebi oğlu Ali Celaledin Çelebi	1808	1871
26	Veliyeddin Çelebi oğlu Feyzullah Çelebi	1811	1878
27	Feyzullah Çelebi oğlu Ahmet Cemalettin Çelebi	1862	1921
28	Feyzullah Çelebi oğlu Veliyeddin Çelebi	1867	1940

Kaynak: Bedri Noyan. Bektaşilik Alevilik Nedir?, s. 45-46.

2.3. Trakya Bölgesi Bektaşîliğinin Gelişimi

Balkanlarda Bektaşîlik, Sarı Saltuk gibi dervişler, abdal ve alperenlerin 1200'lü yıllarda bu civarları mesken edinerek tekke ve zaviyelerini kurmaları ile başlamıştır. 1250'li yıllara gelindiğinde Anadolu'dan 10 bin civarında ailenin Dobruca bölgesi gibi yerleri yurt edindiği görülmektedir. Osmanlıların Balkanları fethetmesi ile Balkanların İslâmlaşma politikası kapsamında doğal olarak Yeniçeriler ile Bektaşî birlikteliği gerçekleşmiştir. Ayrıca bu çerçevede Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifelerinden bazılarını Rumeli'ye gönderdiği bilinmektedir.²²³

Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşa'yı Rumeli fetihleri için görevlendirdiğinde Süleyman Paşa, Rumeli'de daha önce kullanılan ana yolları takip ederek fetih hareketlerini başlatmıştır. Bu yollar Rumeli seferlerinde daha önce Romalıların yaptığı ve Bizans'ın da kullandığı güzergâhlardır. Bu güzergâhlar, Balkanlar istikametinde batı, kuzeybatı ve kuzeydoğuya doğru Sol Kol (Egnatia üzerinden İpsala, Gümülcine, Serez, Karaferiye ve oradan ikiye ayrılıp Tırhala ve Üsküp), Orta Kol (Militaris üzerinden Çirmen, Zağara, Filibe ve oradan Sofya üzerinden Niş ve Belgrad'a veya Köstendil üzerinden Üsküp) ve Sağ Kol (Kırım-Karadeniz ticaret yolu olmak üzere Trakya, Kırklareli üzerinden kuzey istikametinde

²²³ Ahmet T. Karamustafa, "Kalenderler, Abdallar, Hayderiler: 16. Yüzyılda Bektaşîliğin Oluşumu", Çev, Derya Öcal, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 11 (1999), s. 60-68.

Karadeniz'e paralel olarak Tuna Nehri) üzerindeki yollardı. Sol Kol hattı üzerinden fetih yapılan yerler Kızıl Deli Bektaşîlerinin yerleşim bölgesi olmuşlardır.²²⁴

Balkanlarda tesis edilen dergâhlar ve zaviyelerin kuruldukları bölgede kültür, imar ve din merkezleri haline dönüşerek, hem yöre halkı ile sıcak diyalogların yaşanmasına hem de ordunun hareket alanının genişlemesine vesile olduğu bilinmektedir.²²⁵

Osmanlı devletinin kuruluşu ve gelişiminde Gaziyânı Rum (Anadolu Gazileri, Alperenler), Abdalanı Rum (Anadolu Abdalları, Horasan Erenleri), Ahıyanı Rum (Anadolu Ahileri) ve Bacıyanı Rum (Anadolu bacıları) gibi teşkilatların büyük etkisinin olduğu da ayrı bir sabitedir.²²⁶

Trakya ve Bulgaristan civarında bulunan tamamı Türkmenlerden müteşekkil Bektaşî ve Bektaşî süreklarının hemen hemen tümü 12 imamı kabul etmekle beraber, Babai gurupları olarak bilinen Balım Sultanlıların Yedinci İmam'a ve Ehl-i beyt yolunda oldukları bilinen Şeyh Bedreddinilerin ise Onbirinci İmam'a bağlı oldukları görülmektedir. Trakya yöresindeki Bektaşîleri Balım Sultan öncesi ve Balım Sultan sonrası Bektaşîler olarak ele alan araştırmacılar vardır. Bu yöredeki Bektaşîlerin Kızıl Deli musahipli Abdal Musa'ya talip olanlar ve musahipsiz erkânlara talip olanlar şeklinde ayrıldıkları ancak Abdal Musa Bektaşî sürecinin Balkanlarda etkili olmadığı görülmektedir.²²⁷

²²⁴ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 374 ve 375.

²²⁵ Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşkesi Ocaklar*, s. 33-34; Ali Duran Gülççek, "Anadolu ve Balkanlardaki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler) (13.-19. yy.)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Dergisi*, S. 16, (2000), s. 201.

²²⁶ Nedim Bakırcı ve Hüseyin Kürşat Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi", *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.1 (1), 2013, s. 148.

²²⁷ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 372; 377; Hüseyin Yaltirik, "Trakya'da ve Batı Trakya'da Seyyid Ali Sultan Bektaşîleri ve Müziği", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 16 (2010), 331-344, s. 333

Trakya Bektaşîlerinin Balım Sultan öncesinde Bektaşî erkânını uygulayan Kızıl Deli Bektaşîleri, Ali Koç Baba Bektaşîleri ve Otman Baba Bektaşîleri olmak üzere üç kolu bulunmaktadır.²²⁸ Bulgaristan'ın güney kesimindeki Alevîlerin ise “Bektaşî (Kızıl Deli erkânına uyanlar), Babaî (Otman Baba kanalıyla Şücaeddin Veli Ocağı'na bağlı olanlar) ve Musahipli (Kızıl Deli erkânına uyanlar)” şeklinde tasnife tabi tutuldukları görülmektedir.²²⁹

Bektaşîlik'e ait hizmetler Balkanlarda “Baba” ve “Halife Babalar” ile yürütüldüğünden “Dedelik” kurumunun olmadığı, Dede ocaklarının yerini “Süreklere”in aldığı,²³⁰ süreklere bağlı Babaların kendine bağlı taliplerinin olduğu bir yapılanma ile kurumsallaştıkları görülmektedir. Kökel, yaptığı görüşmelere dayanarak yöredeki Alevî ve Bektaşîlerin kendilerini mensup oldukları Alevî inanç grubuna göre “Pazartesili”, “Çarşambalı”, “Babaî”, “Bektaşî” ve “Musahipli” şeklinde tanıttıklarını tespit etmiştir.²³¹

Bulgaristan'ın kuzeyinde de Bektaşîler, cem ayininin yapıldığı güne göre tasnif edilmişlerdir. Pazar gününün akşamı cem yapanlar “Pazartesili Babaî”, Salı gününün akşamı cem yapanlar “Çarşambalı Bektaşî” olarak ayrılmışlardır. Pazartesili Babaî'ler Şücaeddin Veli Ocağı'na bağlıdır. Bulgaristan'ın güney ve kuzeyindeki Babaî grupların “Tek ve Çift Menzilli” şeklinde ayrıldıkları görülmektedir. Balkanlarda bulunan Alevî-Bektaşî zümrelerin kendilerini genel olarak “Bektaşî” veya “Balım Sultan Bektaşî”leri olarak tanımlamaktadırlar.²³²

²²⁸ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 378.

²²⁹ Mehmet Ersal, “Şücaeddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Arştırmaları Dergisi*, S. 63 (2012), s. 216.

²³⁰ Ersal, “Şücaeddin Veli Ocağı”, s. 216.

²³¹ Kökel, “Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, s.3.

²³² Ersal, “Şücaeddin Veli Ocağı”, s. 217; Ayşe Kayapınar, “Osmanlı Klasik Döneminde Trakya'da Yer ve Kişi Adlarında Bektaşî Geleneğinin İzleri”, *Hacı Bektaş Veli Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden, Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* (19-21Ekim 2009), Ankara, Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 2009. ss. 143-163.

2.3.1. Trakya Bölgesi Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri

Farsça “Tekye” kelimesinden gelen “Tekke”; dayanma, dayanılacak yer, tasavvuf ehlinin (dervişlerin) vakitlerini geçirdikleri, eğitim verdikleri, ikamet ettikleri veya ibadet ettikleri yer demektir. Arşiv kayıtlarına göre "tekye, zaviye, hankâh ve dergâh" birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Fonksiyonları ve konumları açısından bakıldığında ise tekkeler, hankah, dergâh, asitane, zaviye, ribat gibi farklı şekilde tezahür etmişlerdir.²³³

Tekkeler, tasavvufî hareketin merkezi olarak, tasavvufî düşüncenin uygulamalı yaşandığı ve yaşatıldığı, ibadet, eğitim gibi fonksiyonları bünyesinde barındıran mekanlar olup mimari kompleks yapıları itibarı ile çok fonksiyonlu görev ifa etmişlerdir.²³⁴

Zaviyeler, tekkelerden daha küçük yapılar olup, yerleşim yerlerinin kenar mahallerinde ve yol güzergâhlarında daha çok tüccarların, gelip geçenlerin dinlenme ihtiyaçlarına yönelik olarak kurulan aynı zamanda tarikat mensuplarının oturup kalktığı ve ayin yaptıkları yerlerdir.²³⁵

Dergâhlar (tekke/tekye), tarikat şeyhlerinin, pirlerin, mürşitlerin, derviş ve muhiplerin içinde barındıkları, ayin icra ettikleri mekânlar olup nispeten daha büyük yapılardır.²³⁶

Hankahlar; dervişlerin bazen inziva için bazen de sohbet edip zikirle meşgul oldukları mekânlardır.²³⁷

Gelirleri vakıflarca karşılanan tekkeler, kuruldukları muhit itibarı ile sosyal, ticari, dinî ve askerî ihtiyaçlara cevap veren yapıları ile aynı

²³³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, 1971, 445- 550; Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C.12. (1978), s. 247-265.

²³⁴ Haluk Sezgin, *Balkanlardaki Kültür Mirasımız*, İstanbul: Obiv Yayınları, 1993, s.275-276.

²³⁵ Mustafa Kara, “Tekke”, *DİA*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 368-370.

²³⁶ M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, “Tekke”, *DİA*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 370-379.

²³⁷ Rifat Özdemir, “Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Siyaseti”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, (1994), s. 259-310; Kara, “Tekke”, C.40, ss. 368-370.

zamanda kültür ve sanat merkezi görevi de görmekteydiler. Buralar hem dervişlerin ikamet ettikleri hem de müntesiplerin beraberce zikir ve ayin yaptıkları mekanlardır. Osmanlıların Balkanlara açılım politikasında tekke ve zaviyeler iki açıdan değerlendirilmiştir. Biri, Selçuklu ve Beyliklerden intikal eden tekke ve zaviyelerin varlıklarını korumaları, diğeri ise fethedilen topraklarda yeni tekke ve zaviyelerin kurulmasıdır.²³⁸ Bektâşi tekke ve dergâhlarının, henüz Osmanlı'nın Rumeli taraflarına fetih hareketlerine başlamadan önce gidip yöre halkıyla sıcak ilişkiler kurdukları görülmektedir.²³⁹ Bektaşî tekkelerin çeşitli işlevleri vardır. Bunlar;

- İslâm'ın tasavvufi boyutunu tabana yayma.
- Tekkelere ait araziler, diğeri tarımsal faaliyetler ve bağışlardan elde edilen gelirlerin, bilâ bedel muhtaçlara sunmak.
- Tarımın ve zanaatın üretimine destek olmak, yeni teknikleri tarım ve zanaata uygulayarak çevreye yaymak.²⁴⁰

Abdurrahim Dede, Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü'nde 9771 no ile kayıtlı bulunan "Bektaşî Zaviyeleri" isimli arşiv belgesi, Hasluk'un "Bektaşî Tetkikleri ve Bektaşîliğin Coğrafi Tevzii" adlı kitabından hareketle Rumeli ve Batı Trakya'da yüze yakın Bektaşî tekkelerini tespit etmiştir.²⁴¹

Dede, Trakya ve Rumeli yöresinde bulunan Bektaşî tekkelerini ve buldukları yerleri şu şekilde vermiştir.²⁴²

- **Silistre Sancağı:** Timur Baba zaviyesi, Hüseyin Baba zaviyesi, Musa Baba zaviyesi, Koca Doğan zaviyesi, Musa Baba zaviyesi (Kozluca).
- **Ruşuk kazasında:** Hakir Ali Baba zaviyesi, Horasanî Ali Baba zaviyesi, Ali Koca Baba zaviyesi.

²³⁸ Bakırcı ve Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi", s.149.

²³⁹ Sezgin, *Balkanlardaki Kültür Mirasımız*, s.275-276.

²⁴⁰ Keçeli, "Bektaşîlik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi", s. 322.

²⁴¹ Dede, "Batı Trakya'da Bektâşîlik", s. 48 -49.

²⁴² Dede, "Batı Trakya'da Bektâşîlik", s. 48-49.

- **Ferecik kazasında:** Köpekli Sıraca Baba zaviyesi, Nefes Baba zaviyesi, Gaziler Tekkesi, Ahi Baba tekkesi.
 - **Makri kazasında:** Taşlık zaviyesi, Sancaktar Baba zaviyesi, Hızır Baba zaviyesi.
 - **Giritli kazası:** Hasta Baba zaviyesi.
 - **Gümülcine kazasında:** Demirbeyli tekkesi.
 - **Yenice-i Karasu kazası:** Kırklar tekkesi, Kütüklü Tekke, Hasip Baba tekkesi,
 - **Keşan kazasında:** Erşen Baba zaviyesi, Evhad Baba zaviyesi.
 - **Ormenyon Çirmen kazasında:** Timur Baba zaviyesi, Ali Baba zaviyesi, Eski Baba zaviyesi, Yaran Baba zaviyesi, Mümin Baba zaviyesi, Kıdemli Baba zaviyesi, Binbir Oklu Ahmet Baba zaviyesi, Ali Baba ve Otman Baba zaviyeleri, Elmalı Baba zaviyesi, Kızıl Deli Tekkesi, Mürsel Baba zaviyesi.
 - **Kırıkkale kozası:** Yörük Baba zaviyesi, Ahmed Baba zaviyesi, Musa Baba zaviyesi.
 - **Tekirdağı kazası:** Sersem Baba zaviyesi, Huban Baba zaviyesi.
 - **Hayrabolu kazası:** Kara Baba zaviyesi.
 - **Babaeski kazası:** Kaygusuz zaviyesi, Sarı Saltık zaviyesi.
 - **Mahmut Paşa kazası:** Arız Baba, zaviyesi, Mümeyyiz Baba zaviyesi, Aşlar Zaviyesi.
 - **Edirne kazası:** Muhuddun Baba, Hacı Baba, Şeydi Kavağı zaviyeleri.
 - **Gelibolu kazasında:** Fülful Baba, Akbaş Baba, Ece Baba, İlyas Baba, Kara Baba, Karataşlı, El Tutan Baba ve Çağmak Dede zaviyeleri.
- Balkanlarda kurulmuş olan Bektaşî Tekkeleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Balkanlarda Kurulan Bektaşî Tekkeleri

Tekkenin Bulunduğu Bölge	Tekkenin Adı	Bulunduğu Mevki
Yunanistan	Ahi Baba Tekkesi	Feres (Ferecik)
Yunanistan	Ali Baba Türbesi	Kandia/Kreta
Yunanistan	Ali Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Alikulu Tekkesi	Aydınlı/Agia
Yunanistan	Aydın Baba Türbesi	Thessaloniki (Selanik)
Yunanistan	Binbiroklı Ahmet Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Elmalı Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Emine Baba Tekkesi	Vodhorina/Joannina
Yunanistan	Eski Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Ferecik Tekkesi	Feres (Ferecik)
Yunanistan	Gazi Baba Türbesi	İneli
Yunanistan	Gaziler Tekkesi	Feres (Ferecik)
Yunanistan	Hasan Baba Tekkesi	Rethymnon/Kreta
Yunanistan	Hasan Şeref Baba Türbesi	Joannina/Epirus
Yunanistan	Horasanlı Ali Dede Tekkesi	Iraklion (Kandia)/Kreta
Yunanistan	Hüseyin ve Turabi Baba Türbesi	Kontsa
Yunanistan	Hızır Baba Tekkesi	Makri
Yunanistan	Kızıl Deli Sultan Tekkesi	Dimetoka
Yunanistan	Katerini'de bir Bektaşî Tekkesi	Aikaterini
Yunanistan	Kasım Baba Tekkesi	Kastoria
Yunanistan	Kesrin Dergâhı	Thessaloniki (Selanik)
Yunanistan	Memi Bey Sultan Türbesi ve Bucak Tekkesi	Kozani
Yunanistan	Mustafa Gazi Türbesi	Chania/Kreta
Yunanistan	Mümin Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Mürsel Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Otman Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Piri ve Erbei Baba Türbe ve Türbesi	Juma/Kozani
Yunanistan	Saltık Baba Türbesi	Korfu
Yunanistan	Sancaktar Ali Baba Türbesi	Toplitza/Kastoria
Yunanistan	Sancaktar Dergâhı	Thessaloniki (Selanik)
Yunanistan	Şahin Baba Tekkesi	Kupekli/Thessalien
Yunanistan	Trikkala'da bir Tekke	Trikkala/Thessalien
Yunanistan	Turbalı Sultan, Cafer ve Mustafa Baba Türbeleri ve Türbesi	Rini
Yunanistan	Timur Baba Zaviyesi	Çirmen
Yunanistan	Yaran Baba Zaviyesi	Çirmen
Yunanistan	Yenişehir Dergâhı	Mora

Tekkenin Bulunduğu Bölge	Tekkenin Adı	Bulunduğu Mevki
Yunanistan	Timur Baba Zaviyesi	Çirmen
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)	Dimetoka
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Gazi Ferhat Baba	Dimetoka
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Öksüz Baba	Dimetoka
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Aşağı Tekke	Mikroderio
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Gazi Hasan Baba	Sidiro (Demirören) köyü
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Çilingir Baba	Haldini (İlanlı/Yılanlı)
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	İbrahim Baba	Feres (Ferecik)
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Işıklar Nefes Baba	Loutros (Ilıca) köyü
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Sancaktar Baba	Makri (Miri) köyü
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Pospos (Puşpuş)	Komotini (Gümülcüne)
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Ak Baba, Taşlık	Petrota (Taşlık) köyünde,
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Süpüren Mahmut Dede	Komotini'de (Gümülcüne)
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Üç Gaziler	Hebilköy'üne 5 km
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Kamber Baba ¹	Anokambi

Kaynak: Gülçiçek, Anadolu ve Balkanlar'daki Alevî Bektaşî Dergâhları, s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi, s.151.

II. Mahmud tarafından 1826 yılında kapatılan Bektaşî tekkelerinden Dimetoka ve Ferez'de bulunanlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Dimetoka ve Ferez’de 1826 Yılında Kapatılan Bektaşî Tekkeleri

Tekkenin Bulunduğu Mevki	Tekkenin Adı	Tekkenin Bulunduğu Mevki	Tekkenin Adı
Dimetoka	Abdal Cüneyd Tekkesi	Ferez	Ahi Horasan Tekkesi
Dimetoka	Ahi Denek Tekkesi	Ferez	Ahi Turan Şah Tekkesi
Dimetoka	Çakmak Dede Tekkesi	Ferez	Cuyi Dede Tekkesi
Dimetoka	Develi Dede Tekkesi	Ferez	Veli Dede Tekkesi
Dimetoka	Karagöz Bey Tekkesi	Ferez	Şeyh Siyah Taccüddin Tekkesi
Dimetoka	Yağmur Baba Tekkesi	Ferez	Göbekli Saraç Baba.
Dimetoka	Nasuh Bey Tekkesi		
Dimetoka	Timurhan Şeyh Tekkesi		
Dimetoka	Hasan Baba Tekkesi		
Dimetoka	Şahin Baba-Şahin Sufi Sultan Tekkesi		
Dimetoka	Mürsel Baba Tekkesi		
Dimetoka	Şeyh Musluhiddin Baba Tekkesi		
Dimetoka	Timur Baba Tekkesi		
Dimetoka	Demirhan Baba Tekkesi		
Dimetoka	Şeyh Dede Baba Tekkesi		

Kaynak: Gülçiçek, Anadolu ve Balkanlar’daki Alevî Bektaşî Dergâhları, s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi, s.151.

Trakya yöresinde bulunan ve varlıklarını günümüze değin sürdüren Bektaşî önderleri ve temsil edildikleri kollar şu şekilde sıralanabilir.²⁴³

²⁴³ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 376-378.

Tablo 5: Trakya Yöresi Bektaşî Önderleri ve Temsil Edildikleri Kollar

Bağlı Olunan Bektaşî Önderi	Temsil Edilen Bektaşî Kolu
Kızıl Deli	Ali Koçlu
Kızıl Deli	Eroğlu (Kızıl deli)
Kızıl Deli	Çarşambalı (Yeşil Abdal)
Kızıl Deli (Balkanlardakiler)	Balaban Türkmenleri
Balım Sultan (1/3 Şeyh Bedreddini)	Amucalar
Balım Sultan	Eğri bozlu
Balım Sultan (Bir kısmı Rufai ve Halveti)	Hamza beyli
Balım Sultan	Kanatlar (Karaman Türkmeni)
Balım Sultan	Kayalar
Balım Sultan	Kayı
Balım Sultan	Kocacık Türkmenleri (Karaman Türkmeni)
?	Köpekli Türkmenleri
Balım Sultan	Langazalı*(Bozlu aşireti)
Nakşî ve Balım Sultan Erkânı Karışımı	Nakşîler
Otman Baba Bektaşî Süreği	Otman Baba
Balım Sultan	Perşembeli
Balım Sultan	Sancaktar Hasan baba
Balım Sultan	Sarı keçeli
?	Sarı saltıklı
Balım Sultan	Sarıgöl (Karaman Türkmeni)
?	Sadova bölgesi
?	Torlak
?	Selvi Bölgesi (Selviova yöresi)

Kaynak: Refik Engin, “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî Sürekleri”, s. 377-378.

2.3.1.1. Kızıl Deli Sultan Tekkesi: Dimetoka

Rumca kökenli kelime olan Dimetoka, “Didimotiho”, “Didymotiho”, “Didymoteicho” ya da “Didimotihon”ın bozularak Türkçeleşmiş hali ile Türkler tarafından kullanılan formudur.²⁴⁴

Dimetoka'nın 8. yüzyıldan sonra kurulduğu, 813 yılında Bulgar Hanı Krum tarafından zabdedildiği ve bu dönemdeki adının “Kastron Didymoteichon” olduğu iddia edilmiştir. Rumlar, Bulgarlar, Kumanlar-Kıpçaklar ve Haçlıların hâkimiyetine geçen Dimetoka, Bizans

²⁴⁴ Özgül, “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, s. 197.

İmparatorluğunun 1300'lü yıllarda yaşadığı iç savaş yıllarında, Bizans ordusundaki paralı Türk askerlerinin üslerinden biri olmuştur.²⁴⁵

Evliya Çelebi, Ramazan 1078/1668'de ziyaret ettiği Dimetoka'ya dair gözlemini paylaşmıştır.²⁴⁶ Yunanistan'nın Evros şehrinin ilçelerinden biri olan Dimetoka, Türkiye-Yunanistan sınırına 2,5 km, Edirne'ye yaklaşık 50 km uzaklıkta²⁴⁷ Roussa (Ruşenler) köyü civarında bulunmaktadır.²⁴⁸

Biga ilçe merkezinin 7 km kuzeyinde bulunan Gümüşçay köyüne eskiden Dimetoka denildiği bildirilmiştir.²⁴⁹ Aydınolu Beylerinden Gazi Umur Bey, 1330'lu yıllarda Gelibolu ve Rumeli seferlerine başladığında Bizans iç savaş yaşamaktadır. Batı Trakya'da Kantakuzenos, Gazi Umur Bey'den destek isteyerek Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etmiştir.²⁵⁰

Kantakuzenos, kızını Osmanlı Padişahı Orhan Bey'e vererek Osmanlının desteğini almış, 1352'li yıllarda Orhan Bey, oğlu Süleyman'ı bu civara göndererek Bulgar ve Bizans kuvvetlerine karşı bazı başarılar elde edilmiştir.²⁵¹ Edirne istikametindeki en büyük şehir olan Dimetoka'nın

²⁴⁵ Machiel Kiel, "Dimetoka", DİA, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 305-308.

²⁴⁶ "... ve kal'ası (Dimoduka) evc-i semâya berâber bir kırmızı yalçın kaya üzere... bâ-husûs garb tarafı ki nehr-i Kızıl Deli nâm divâne akarsuyun tarafı şâhin ve zağanos âşiyânlı kayalardır... ve cümlesinin reng-i rûyları humret (kızıl, kıpkızıl) üzeredir, zîrâ Deli Kızıl Nehri nûş iderler..." Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.8, haz. Seyyid Ali Kahraman ve öte., İstanbul: YKY Yay., 2003, s. 31-33.

²⁴⁷ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1993, s. 214.

²⁴⁸ Ayşe Kayapınar, "Trakya-Doğu Rodop Bölgesinde Alevi-Bektaşî Zaviyeleri (XV-XVI. Yüzyıllar)" *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 18 (Aralık 2018), s.7.

²⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, yay., Abdülmecid Mutaf, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayını, 2000, s. 65; Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, s.92, 93, 146, 211, 233, 234, EK12

²⁵⁰ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1968, s. 35-36, 45-47, 223-224; Georgios C. Liakopoulos, *The Ottoman Conquest of Thrace Aspects of Historical Geography*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2002, s. 34-36; Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Yay. Mümin Çevik, I. Cilt, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul 2010, s. 76.

²⁵¹ Hâlil İnalçık, "Osmanlı Sultanı Orhan, (1324-1362) Avrupa'da Yerleşme", *Belleten Dergisi*, S. 266, (2009), ss. 77-107; Hüsnü Demircan, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 31.

savaşmadan Osmanlı paşası Hacı İlbey'e 1361 tarihinde teslim edildiği ifade edilmiştir.²⁵²

Velâyetnâme'de anlatıldığına göre, Rum illerini fethetmeyi arzu eden Yıldırım Han, Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki dervişleri rüyalarında Hz. Peygamber'i görürler. Hz. Peygamber, Yıldırım Han'a Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki dervişlerin geleceklerini haber verirken; erenlerden de Rum illerine doğru göçmelerini istemiştir. "Seyyid Ali Sultan'ın Tarihi Şahsiyeti" başlığında bir vesileyle anlattığımız gibi rüyalarında Hz. Peygamber'in emrini alan Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki kırk kişi, önce Hacı Bektâş'ın yanına ardında da Seyyid Ali Sultan'ın önderliğinde Rum illerine doğru yola çıkmışlardır.²⁵³ Seyyid Ali Sultan ve beraberindekiler, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında Trakya'nın fethine katılmışlardır.²⁵⁴ Seyyid Ali Sultan, Dimetoka yakınlarına Kızıl Deli çayının kenarına bir tekke inşa ederek irşat faaliyetlerini burada yürütmeye başlamıştır. Onun kurduğu bu tekke, Kızıl Deli Tekkesi olarak adlandırılmıştır.²⁵⁵ Seyyid Ali Sultan, zaviyesini Kara Timurtaş Paşa ve Saruca Paşaların verdikleri destekle kurmuştur.²⁵⁶ Yaklaşık 20.000 m² lik bir alan üzerine konulan ve külliye özelliği taşıyan Kızıl Deli Tekkesi'nde türbe, meydan, aşevi, paşa konağı, kasaphane, ambar, ahır ve mezarlık bulunmaktadır. Zaviyede bulunan Türbenin iki odası olup, kuzey-güney boyunca uzanan birinci oda 4x5 m. ve doğu-batı yönünde uzanan ikinci oda ise 7x5 m. ebatında olmak üzere toplamda türbe 55 m²'dir. Kiremitten çatısı olan Türbenin ikinci odasında Seyyid Ali Sultan Kızıl Deli'nin merkadı bulunmaktadır.²⁵⁷ Seyyid Ali Sultan zaviyesinin, I. Bayezid'in mülknâmesiyle Osmanlı hukukî nizamına alınarak (1401-1402) kurumsal

²⁵² Hâlıl İnalçık, Edirne'nin Fethi (Edirne-Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1993, s. 137-140; Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.92; Kiel, "Dimetoka",s. 305-308.

²⁵³ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-163.

²⁵⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 146.

²⁵⁵ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 13; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik*, C.1, s. 247.

²⁵⁶ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", S.92.

²⁵⁷ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.93.

kimliğe kavuştuğu, Musa Çelebi'nin desteği ve himayesi ile imtiyaz hakkı elde ettiği görülmektedir.²⁵⁸

Seyyid Ali Sultan zaviyesinin sahip olduğu mal varlıkları ve gelirleri Fatih Sultan Mehmed dönemine ait 1456 tarihli tahrir defterinde belirtildiğine göre, 3 köy, Tatar Viranı, Akpınar, Sazlık ve Kıyıcak mezarları ile zaviyeye ait arazide ziraat yapan Müslüman ve gayrimüslimlerden alınan vergi ve öşürlerden müteşekkildir. Tahrir defteri kayıtlarına göre, zaviyeye ait arazide 13 hane Müslümandan 755 akçe öşür elde edilirken 1486 yılına gelindiğinde hane sayısı 26'ya elde edilen vergi ve öşür geliri 1742 akçeye, 1519'da da gelir 3162 akçeye ulaşmıştır.²⁵⁹ 1825'li yıllara gelindiğinde ise Kızıl Deli Zaviyesi arazisi üzerinde 40-50 evli derviş, 150 bekâr derviş, 700-800 evzâde ve bendeler olmak üzere toplam yaklaşık 4000-5000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁶⁰

“Bektaşiliğin Kurumsallaşması” başlığında ifade ettiğimiz gibi II. Mahmut 1826'da yeniçeri ocağını lağvederek Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Bektaşî dergâhlarının kapatılmasına vakıf mallarının Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne ve Asakir-i Mansure'ye devredilmesine karar vermiştir. Mamafih arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarı ile Kızıl Deli Zaviyesi'ne ait vakfın lağvedilmediği mallarına müsadere uygulanmadığı görülmektedir. Seyyid Ali Sultan Zaviyesi'ne ait gelir 1820 yılına kadar devam etmiştir. Evkâf Nezareti, Kızıl Deli Zaviyesi vakfına bir müdür tayin etmiş ve tüm parasal işlemler onun tarafından yürütülmüştür. II. Mahmut 1826'da yeniçeri ocağını lağvederek Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Bektâşî dergâhlarının kapatılmasına ve vakıf mallarının mirîye devredilmesine karar vermiştir. Bektâşî dergâhları ve vakıf mallarının bir kısmı 1826'da kurulan Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne bir kısmı da Asakir-i

²⁵⁸ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, S.92.

²⁵⁹ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, S.99.

²⁶⁰ Suraiya Faroqhi, *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*, C.1 London, 1986, s.77.

Mansure için zabt edilmiştir.²⁶¹ 1855'te çıkarılan kanun gereği Kızıl Deli vakfının muameleleri Defter-i Hakanî Nezareti'ne devredilmiştir.²⁶² Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) tekkesi, Batı Trakya ve Bulgaristan Alevî-Bektaşîleri açısından önemli bir inanç, adak ve ziyaret merkezi olarak bugün varlığını devam ettirmektedir.²⁶³

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Balkanlarda meydana gelen karışıklıklar, siyasi çekişmeler ve savaşlar Kızıl Deli dergâhının faaliyetlerinde kesintilere neden olsa da hizmetlerini yürütebilmiştir. Dergâh 1980'li yıllara kadar Evros şehri kuzeyinde uygulanan yasaklı bölge sınırları içine alındığından civar yerleşim yerlerinde bulunan Alevi-Bektaşîlerin çoğunluğu tarafından dahi ziyaret edilememiştir. Yunan hükümeti yasaklı bölge uygulamasını kapatması ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren ziyarete açılmıştır. 2000'li yıllardan sonra Seyyid Ali Sultan Dergâhı, Yunan hükümetince vakfa ait arazileri bölünerek dağıtılmış ve tasnif edilmiştir. Dergâh, halen bünyesinde oluşturulan Koruma Heyeti ve divan kurulu tarafından yönetilmekte ve temsil edilmektedir. Dergâhta baş ve diğer postnişin dedeler, dergâhta yol ile ilgili törenleri yürütmektedirler. Dedeler, 6 ayda bir dergâhta baş postnişin dedeye görgülerini yaptırmakta ve buldukları yerlerdeki taliplerinin hizmetini görmektedirler.²⁶⁴

Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) zaviyesi Musarrıf, Müteveli ve Türbedarları kayıt altında tutulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Seyyid Ali Sultan Zaviyesi mutasarrıf, müteveli ve türbedarları Tablo 6'da verilmiştir.

²⁶¹ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.99; Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.208.

²⁶² Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.99; Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.208.

²⁶³ Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine", s. 2; Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar", s. 279-295; Gülçiçek, "Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi Bektaşî Dergâhları", s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi", s.151.

²⁶⁴ Ahmet Karahüseyin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)", *Balkanlarda Alevilik Bektaşilik*, ed. Mehmet Ersal, Çorlu: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2015, s.198 ve 200.

Tablo 6: Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Seyyid Ali Sultan Zaviyesi Mutasarrıf, Mütevellî ve Türbedarları.

Dönemler ve Önemli Tarihler	Seyyid Ali Sultan Zaviyesi Musarrıf, Mütevellî ve Türbedarlar	Açıklama
Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)	Gülşehri, İlyâs, Bilâl, İshak ve Sinan	Seyyid Ali Sultan'ın oğullarıdır
	Ahi Evren ve Bahşayış	Gülşehri'nin oğulları, Seyyid Ali Sultan'ın torunlarıdır.
II. Selim (1566-1574)	Şeyh Bahşayış (Gülşehri'nin oğlu), Tur Ali (Şeyh Bahşayış'ın oğlu), Abdulvahab'ın oğulları Mirza ve Çakır, Cafer'in oğlu Hüseyin olmak üzere 33 kişi	
8 Temmuz 1641 tarihli bir Nişan	Seyyid Abdurrahman, Seyyid İvaz, Seyyid Zeynel, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Hızır'ın	Seyyid Ali Sultan torunlarıdır.
15 Ağustos 1705 tarihli bir belge	Seyyid Mustafa (Vakfın Mütevellisi) Seyyid İsmail (vakfın cabisi)	
18 Haziran 1785 tarihli b.	Seyyid Ali Dede b. Musa	
	Seyyid Hüseyin Dede ibn Ahmed	Seyyid Ali Dede b. Musa vefat etmesi ile mutasarrıf olmuştur.
	Seyyid Ahmed Dede ibn Mehmed	Seyyid Hüseyin Dede ibn Ahmed'in evladı olmadığından yeğeni murasarrıf olarak berat almıştır.
Temmuz 1817 tarihli belge	Seyyid Ahmed	Belgede üç yüzden fazla evlâd-ı vâkif ismi sayılmıştır.
22 Mayıs 1819 tarihli belge	Seyyid Ahmed'in oğlu Seyyid Ali	Tekkenin mütevellisi
	Seyyid Hüseyin Dede	Tekke-i Zîr Post-nişini
	Seyyid Veli Dede	Tekke-i Bâlâ post-nişini
3-4 Temmuz 1830 tarihli belge	Hatiboğlu Molla Mehmed	Tekke-i Zîr zaviyedarı
4 Mart 1840 tarihli b.	Derviş Hâlil	Zaviyenin tekyenişini
1 Mayıs 1843 tarihli b.	Hüseyin Dede (Hâlîfe)	Tekke-i Bâlâ Zâviyesi türbedârı

Kaynak: Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi", s.94-97.

2.3.1.2. Ali Koç Baba Bektaşî Süreği

Ali Koç Baba, Balkan Alevilik ve Bektaşîlik tarihi açısından önemli bir şahsiyettir. Ali Koç Baba ve beraberindeki takipçileri, Yıldırım Bayezid döneminde Rumeli fetihlerine katılmıştır. Bulgaristan'ın Alvanlar köyünü merkez edinen Ali Koç Baba ile Seyyid Ali Sultan arasında bir irtibatın olduğu, Ali Koç Baba taraftarlarınca kabul edilmiştir.²⁶⁵ Ali Koç Baba, Kızıl Deli inancının evladiye kolu olarak bilinmekte olup, Kızıl Deli erkânı uygulayan musahipli bir Bektaşî süreğidir. Ali Koç Baba'nın kabrinin Niğbolu'da olduğu ve oğlu Hüseyin Koç'un ise bugünkü adı Yablanova-Alvanar köyü olarak bilinen mevkiye yerleştiği kabul edilmektedir.²⁶⁶ Ali Koç Baba'nın Seyyid Ali Sultan ile beraber bugünkü bilinen yerlerine yerleştiği sanılmaktadır.²⁶⁷ Ali Koç Baba Türbesinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin torunu olduğunu belirten bir levha asılı durmaktadır. Türbe altı köşeden mürekkebe olup, türbede merkadın başında bir mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşında, "Ali Koç Baba Rumeli fatihi Ali Resul Hacı Bektâş torunu Rumeli fatihi Seyyid Ali oğlu Ali Koç Baba Paşa" yazılıdır.²⁶⁸

Ali Koç Baba, Niğbolu Kalesi'nin fethinde bulunarak Bulgar kralını esir etmiş ve yörenin Türkleşmesinde ve Müslüman olmasında büyük payı olan bir kişidir.²⁶⁹ Ali Koç Babalılar, cem ayinlerinde süreklere has müstakil bazı uygulamalarının olduğu görülmektedir.²⁷⁰ Ali Koç Baba Bektaşî süreğinde mürşitler, Ali Koç Baba soyundan gelenler arasından seçilmektedir. Ali Koç Baba Bektaşî süreğinde;²⁷¹ mürşit makamında

²⁶⁵ Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine", s.3.

²⁶⁶ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 378.

²⁶⁷ Ali Koç Baba kültürünün Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelenler ve halen bu yörede bulunanlarca devam ettirildiği, Trakya bölgesinde Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde yerleşik Ali Koç Baba Ocaklarının bu geleneklerini korudukları görülmektedir. Furkan Asya ve Sevim Gören, "Ali Koç Baba Ocağı İle İlgili Kısa Bir Değerlendirme ve Birkaç Yeni Belge", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâşî Velî Araştırma Dergisi*, S.50, 2009, s. 19.

²⁶⁸ Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine", s.4.

²⁶⁹ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 379.

²⁷⁰ Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine", s.4.

²⁷¹ Alevî-Bektaşî geleneğinde "Yol bir, sürekin bin bir" deyişi ile aynı amaca ulaşmak için çeşitli yolların izlenilebileceği kastedilmiştir. Alevî-Bektaşî geleneğinde "sürdürme ve devam ettirme" anlamına gelen sürekin, özünü muhafaza ederek yolun devamını sağlamaktır. Yol uygulanması sürecinde özün muhafaza edilmesi koşulu ile farklı

bulunana “Baba”, yardımcılarına “Dede” denilmektedir. Ali Koç Babalarının Kızıl Deli erkânı ile benzerlikleri neredeyse aynı olup, Türkiye’de 46, Bulgaristan’da 7 yerleşim yerlerinde tespit edilmiştir.²⁷² Bugün Trakya (özellikle Tekirdağ, Muratlı ilçesi), Eskişehir’in Büyükyayla ve Salihler köyleri ile Kütahya’nın Aydınlar (Batak) köylerinde Ali Koç Babalılar yaşamaktadır.²⁷³

2.3.1.3. Çarşambalılar (Yeşil Abdal Muhipleri)

Deliorman’da yaşamını sürdürmüş olan Yeşil Abdal lakablı Mustafa Kanaat Baba’ya uyan Bektaşîlerin “Çarşambalı-Bektaşî” olarak isimlendirildikleri bilinmektedir. Yeşil Abdal Türbesi’nin de içinde olduğu Kapaklı köyü, Bulgaristan Alevîliği için tarihsel merkezlerden biridir.²⁷⁴ Kızıl Deli inancına sahip bazı muhiplere halk arasında Çarşambalı denilmiştir. Genel olarak Bulgaristan’ın kuzey kısmında bulunan Karalar/Çernik dışında Dulovo/ Akkadınlar, Vodno/Söğütçük, Bradvari/Yenibaltacıköy, Yeniköy ve Yordanovo/ Kolebina gibi yerlerde ikamet eden Bektaşîlerin Salı gününün akşamı cem yapan olmalarından dolayı “Çarşambalı Bektaşî” olarak adlandırıldığı görülmektedir.²⁷⁵

Türkiye’de Pazartesili ve Çarşambalı geleneğini sürdüren Bektaşîler, Eskişehir/Seyyidgazi ilçesi Aslanbeyli köyündeki Şücaaddin Veli ocağı dedesini “mürşit” kabul etmişlerdir. Çarşambalılar, Perşembe gününün akşamı da cemlerini gerçekleştirmektedirler. Çarşambalı Bektaşîlerin

uygulamaları mümkün kılan durumlardır. Sürek kavramı, Bektaşîliğin daha çok Balkanlarda yaygın olarak görülmesi ile gelişen bir inanç biçimidir. Balkanlarda ocak sisteminden sürek sistemine geçilmiştir. İbrahim Gül, “Alevî-Bektaşî Cemlerinde Erkân Ve Sürek Farklılığı (Herne Cemevi Örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S. 82, (2917), s. 31.

²⁷² Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri”, s. 379.

²⁷³ Coşkun Kökel, “Büyükyayla, Salihler ve Aydınlar Köyleri Ali Koç Baba Ocaklıları”, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 31, (2004), ss. 69-87, s. 69.

²⁷⁴ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, s.13.

²⁷⁵ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, s.6.

Türkiye içinde 10, Romanya’da 3, Bulgaristan’da 6 yerleşim yerinde oldukları görülmektedir.²⁷⁶

Çarşambalı Bektaşiler arasında musahipliğin olduğu ancak musahip olacaklar arasında birinci dereceden kan bağıının olmaması gerektiği belirtilmektedir. Babaların üstünde büyük mürşit bulunmaktadır. Bunların 4 çeşit semahları bulunmaktadır.²⁷⁷

2.3.1.4. Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu (Eroğulları) Tekkesi

Geniş arazisi olan tekke, Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içerisinde gözükmektedir. Engin, yapmış olduğu saha araştırmasında, yörede Seyyid Ali Sultanlılar/ Eroğulları ile ilgili bilgiye rastlamadığını ancak Eröz’ün Alevilik ve Bektâşilik adlı eserinde bazı bilgilerin bulunduğunu ifade etmektedir. Yazar, Eroğulları’na mensup olduğunu düşündüğü kişilerle yaptığı söyleşide Eroğlu (Eroğulları) ismine rastlamadığını ancak bunların “Dağlı” olarak anıldıklarını, muhtemelen zamanla Eroğlu isminin yerine Dağlı lakabının kullanılmış olabileceğini söylemiştir.²⁷⁸

Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu’ları tekkesi 1826 olayları sonrasında Halife Dede’nin Arnavutluk’a sığınması ile Halife Dedelik makamı boş kalmıştır. Günümüze gelinene dek tekkeye herhangi bir atamanın yapılmadığı görülmektedir. Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu’ları uygulamalarının dem görme-dem alma erkânlarının diğer Bektaşî süreklilerinden farklı olduğu, Semahlarının ise Ali Koç Babalılarından çok farklı olmadığı görülmektedir. Halk arasında yola girerken seçtikleri rehberlerine “dayı” diye hitap etmekte, mürşitleri manevi baba olarak kabul etmektedirler. Türkiye’de 61, Bulgaristan’da 10, Yunanistan’da 52 olmak üzere 123 yerleşim yerlerinde oldukları tespit edilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁶ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s. 7.

²⁷⁷ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Süreklileri”, s. 380.

²⁷⁸ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Süreklileri”, s. 380.

²⁷⁹ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Süreklileri”, s. 381.

2.3.1.5. Otman Baba Tekkesi

Rum Abdallarının pirlerinden biri olarak görülen Otman Baba'nın asıl ismi Hüsam Şah'tır.²⁸⁰ Otman Baba'ya ait bilgiler, vefatından sonra halifesi Göcek (Küçük) Abdal tarafından yazılan velâyetnâmesinde bulunmaktadır. Velâyetnâme, Otman Baba'nın müridi olan Göcek Abdal, Otman Baba'nın vefatından beş yıl sonra eseri kaleme almıştır. Velâyetnâme, dönemin dinî-sosyal hayatını aydınlatması açısından önemli bir eserdir.²⁸¹

Velâyetnâmeye²⁸² göre Otman Baba, 1378-1379'de doğmuş Timur'un Anadolu'ya sefer düzenlediğinde Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Germiyan ve Saruhanoglulları yörelerinde bir müddet dolaşmış sonra da Balkanlara geçmiş bir Kalenderi şeyhidir.²⁸³

Otman Baba, Fâtih Sultan Mehmed döneminde yaşamıştır. İddia edildiğine göre, Fatih'le tanışıklığı şehzadelik döneminden itibaren başlamış, Fâtih'e rüyasında kendini tanıtmış, kendisinin zamanın kutbu olduğunu Fatih'e kabul ettirmiş, Fatih'in başarı veya başarısızlıklarını önceden bildirerek kendisinin takdirini kazanmıştır.²⁸⁴

Otman Baba, müridleriyle birlikte İstanbul'u ziyaret etmiş, bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Balkanlar'a doğru yola çıkmış, buradaki yerleşim yerlerini gezmiş, halkın sorunlarına çare bulmuş, çiftçilere yardım etmiştir. Otman Baba, kendisinden önce Balkanlarda yaşamış olan Sarı Saltuk'un aslında kendisi olduğunu söylemiştir.²⁸⁵

Balkanlarda uzun yıllar dervişleri ile dolaşmış yaşam tarzları ve dünyaya bakış açıları nedeniyle çoğu zaman tepkiler almışlardır.

²⁸⁰ Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kural Tanımaz Kulları İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 60-61.

²⁸¹ Haşim Şahin, "Otman Baba" *DİA*, C. 34, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s.7

²⁸² Şevki Koca, Ankara Cebeci Halk Ktp., nr. 495'de yazma eser olarak bulunan Vilâyetnâme-i Otman Baba'yı neşretmiştir. *Vilâyetnâme-i Şâhi, Göcek Abdal*, İstanbul, 2002.

²⁸³ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 97.

²⁸⁴ Şahin, "Otman Baba", s.7

²⁸⁵ Şahin, "Otman Baba", s.7

Vilâyetnâme’de, Hz. Muhammed’le birlikte peygamberlik devrinin sona erip Hz. Ali ile velâyet döneminin başladığını söyleyen Otman Baba’yı, görüşleri nedeniyle zamanın uleması Fâtih’e şikâyet etmişse de Fatih onu korumuş ve Otman Baba görüşlerini yaymaya devam etmiştir.²⁸⁶ Balkan Alevîliğine yön veren Akyazılı Sultan gibi şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Otman Baba’nın 1478-1479 yılında yaklaşık yüz yaşlarında vefat ettiği, türbesinin Bulgaristan Haskovo (Hasköy) Tekkeköy’de olduğu bildirilmiştir.²⁸⁷ Otman Baba türbesi Haskovo ve Kırcaali yörelerinde yerleşik Alevîler için önemli bir inanç merkezidir.²⁸⁸

Kökel, yöre halkı ile yaptığı görüşmelere dayalı olarak Tekkeköy’de ikamet eden Bektaşîlerin aslen Dimetoka’daki Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhı’na bağlı olduklarını ancak dergahın Yunanistan sınırları içinde kalmasından dolayı Seyyid Ali Sultan’ın kardeşi Elmalı Baba’yı mürşit olarak gördüklerini aktarmıştır.”²⁸⁹

Hasköy civarında bulunan Otman Baba Bektaşîleri musahipsiz erkân uygularken Deli Orman bölgesinde bulunanlar musahipli erkân uygulamaktadır. Trakya yöresinde semahlarını matemlerde sergileyen tek topluluk Otman Baba Bektaşîleridir.²⁹⁰

2.3.1.6. Akyazılı Sultan Tekkesi

Asıl adı İbrahim olan Akyazılı Sultan, Otman Baba’nın ardından “kutupluk” görevini üstlenmiştir.²⁹¹ Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde, erenlerden biri olarak gördüğü Akyazılı Sultan’ın Orhan Gazi ve II. Murad dönemlerinde yaşadığını, Hoca Ahmed Yesevi’nin halifelerinden biri olduğunu, Hacı Bektâş-ı Velî ile beraber Bursa’ya geldiğini, Hacı Bektâş-ı

²⁸⁶ Şahin, “Otman Baba”, s.7; Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, s. 14.

²⁸⁷ Ersal, “Şücaeddin Veli Ocağı”, s. 215.

²⁸⁸ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, s. 15.

²⁸⁹ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, S. 15.

²⁹⁰ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri”, s. 383.

²⁹¹ Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik*, s. 99; Yusuf Tepeli, *Dervîş Muhammed Yeminî Fazîlet-Nâme*, C.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002, s. 239.

Velî tarafından Rumeli'ye gönderildiğini ve Batova civarında yerleştiğini belirtmiştir. Evliya Çelebi, ayrıca, Akyazılı Sultan Tekkesi'nin yedi köşeli olduğunu, yüksek kubbesi, süslemeli iç tavanı, tavana asılı büyük avizesi, meydan evinin oldukça büyük ocağı ve meydanın ortasındaki şadırvanı ile oldukça görkemli bir yapı olduğunu ifade etmiştir.²⁹² Bugün ciddi anlamda hasar gören Akyazılı Sultan Tekkesi'nin eski ihtişamından eser yok gibidir.²⁹³

2.3.2. Trakya ve Balkanlar'da Bektâşi İnanç Merkezleri

Trakya ve Balkan Bektaşîlik yapılanmasının Anadolu'da var olan ocak sistemi tarzında değil de "tekke" üzerinden yapılandığı görülmektedir.²⁹⁴ Trakya ve Balkanlar'ı içine alan Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'daki Bektaşî tekkeleri üzerine 24 yıl saha araştırması yapan Engin, çalışmasında en az 10 hane olan yerleşim yerlerini dikkate alarak oluşturduğu listede 1632 adet Bektaşî yerleşim yeri tespit etmiştir.²⁹⁵

Ona göre Trakya bölgesinde 5 ana Bektâşi inanç kolu ve bu kollara bağlı merkezler bulunmaktadır. Bunlar;²⁹⁶

1. Kızıl Deli İnancına bağlı olan Bektaşîler
 - a. Seyyid Ali Sultanlılar
 - b. Ali Koçlu,
 - c. Çarşambalı,
2. Babailer olarak bilinen Otman Baba Bektaşîleri
 - a. Musahipli
 - b. Musahipsiz

²⁹² Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatname*, haz., Mümin Çevik, Sadeleş., Tevfik Temelkuran ve öte., C. 2 ve 3, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996, s. 271-274.

²⁹³ Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine", s.14.

²⁹⁴ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri", s. 372.

²⁹⁵ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri", s. 400.

²⁹⁶ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri", s. 377-379.

3. Balım Sultanlı (Babagan kolu) Bektaşiler
4. Nakşî Bektaşîleri
5. Şeyh Bedreddiniler.

2.3.2.1. Kızıl Deli Ocağına Yerleşim Yerleri

Yörede 10 yılı aşkın yaptığı çalışma ile Engin, Trakya’da tespit ettiği Kızıl Deli ocağına bağlı merkezleri şu şekilde sıralamıştır.²⁹⁷

- Tekirdağ
 - Merkeze bağlı Işıklar köyü,
 - Malkara ilçesi Yeni Dibek, Sarı Polat, Yaylagöne köyü,
 - Çorlu
- Edirne
 - Merkez Hıdırağa, Köşen Çiftliği, İskender köyleri.
 - İpsala ilçesi Tefikiye ve İbriktepe.
 - Lalapaşa İlçesi Taşlı Mürselin.
 - Uzunköprü ilçesinde Kavak Mahallesi, Çoban Pınarı, Çöp köy, Eskiköy, Harmanlı, Maksutlu, Türkobası, Yeniköy.
 - Meriç ilçesi, Kara Yusuf, Umurca, Nasuhbey, Feruzköy, , Akıncılar, Çavuşlu, Alibeyköy, Büyük ve Küçük Altıağaç, Yakupbey, Tefikiye, Balaban, İbriktepe.
 - Havsa ilçesi Musulca köyü.
- Kırklareli
 - Babaeski ilçesi merkezi ve Kumrular.
 - İslâmbey, Kumrular ve İnece köyü
 - İnece
 - Lüleburgaz ilçesi merkezi, Evrensekiz, Küçük Karıştıran
 - Pınarhisar ilçesi Erenler (tekke) ve İslâmbeyli.

²⁹⁷ Refik Engin, “Refik Engin’in Kızıldeli Gezi Notları”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010), s. 380-382.

- Bursa
 - Kazıklı köyü, Ortaköy, Atıcılar, İsmetiye, Gül Bahçe, Eminbey Çiftliği,
 - Orhangazi ilçesi Orta köy,
 - İnegöl ilçesi Kurşunlu,
 - Kemalpaşa ilçesi Kumkadı,
 - Kestel ilçesi,
 - İznik Kurşunlu
- İstanbul
 - Silivri ilçesi Ortaköy, Çanta
 - Avcılar
 - Firuzköy.
- Yalova
 - Merkez Aşağı ve Yukarı Kocadere, Gökçedere köyleri,
 - Merkez Gülbahçe, Gökçedere, Yukarı kocadere
 - Aşağı kocadere

2.3.2.2. Ali Koçlular Ocağına Bağlı Yerleşim Yerleri

- Tekirdağ
 - Muratlı İlçesi, Aydın Köy,
 - Çorlu, Paşaaalan, Sağlık mahallesi
- Kırklareli
 - Devletliagaç, Umurça, Terzidere, Taş Tepe, Demirköy, Hamza Bey, Küçük Karıştırın, Evrensekiz, Sivrililer.
- Eskişehir
 - Seyyid Gazi ilçesine bağlı Büyük Yayla, Bozhöyük köyleri

2.3.2.3. Otman Baba (Babai) Bektaşı Yerleşim Yerleri

- Tekirdağ
 - Merkez Hüsunlu, Gündüzlü ve Köse İlyas köyleri
 - Çorlu Kovacık Mahallesi, Beyaz köy, Türkmenli, Türkgücü, Yenice, Çanta köyleri.
- Edirne Köşan Çiftliği
- Kırkareli Lüleburgaz ilçesi Turgutbey, Pancarköy, Pınarbaşı, İğneler, Ahmet bey köyleri,
- İstanbul
 - Çatalca ilçesi Çanakça köyelerine
 - Zeytinburnu,
 - Sefaköy,
 - Feruzköy ilçelerinde merkezler oluşturulmuştur.²⁹⁸

2.3.2.4. Amuca ve Babagan Koluna Bağlı Bektaşı Yerleşim Yerleri

- Tekirdağ merkez Kılavuzlu köyü.
- Kırklareli merkeze bağlı 24 köy
- Eskişehir merkeze bağlı Şükranlı köyü,
- Balıkesir merkeze bağlı Yenişar köyü ve Şıpka köyü Edirne Meriç ilçesine bağlı Harmanlı köyü.²⁹⁹

Trakya ve Balkanlar'da halen faaliyeti bulunan Bektaşî inanç yerleşim merkezleri Tablo 7'de verilmiştir.

²⁹⁸ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 378-379.

²⁹⁹ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 388—389;

Tablo 7: Trakya ve Balkanlar’da Bulunan Bektaşî Yerleşim Merkezleri

İnanç adı	Devleti	Adet	Devleti	Adedi	Devleti	Adedi	Toplam
Ali Koç Babalı	Bulgaristan	7	Türkiye	46			53
Amucular	Bulgaristan	39	Türkiye	94			133
Bozlu (Langaza)	Yunanistan	15+9	Türkiye	48			72
Çarşambalı	Bulgaristan	6	Türkiye	10	Romanya	3	19
Eğribozlu	Yunanistan	1	Türkiye	4			5
Girit	Yunanistan	228	Türkiye	144			472
Hamzabeyli	Makedonya	22	Türkiye	37			59
Kanatlar	Makedonya		Türkiye				
Kayalar	Yunanistan	97	Türkiye	135			233
Kayı	-		Türkiye	4			4
Kızıldeli	Bulgaristan	10	Türkiye	62	Yunanistan	52	124
Kocacıklar	Makedonya		Türkiye	18			18
Nakşiler	Bulgaristan	20	Türkiye	20			40
Otmanbabalı musahipli	Bulgaristan	13	Türkiye	78			91
Otmanbabalı musahipsiz	Bulgaristan	20	Türkiye	46			66
Perşembeliler	Bulgaristan		Türkiye				
Sadovalılar	Bulgaristan	15	Türkiye	9			24
Sancaktar babalılar	Bulgaristan		Türkiye				
Sarıgöl	Yunanistan	11	Türkiye	6			17
Sarıkeçe	Yunanistan	18	Türkiye	111			129
Selviovalı	Bulgaristan		Türkiye	42			42
Torlak	Bulgaristan	5	Türkiye	16			21
TOPLAM							1632

Kaynak: Refik Engin, “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî Sürekleri”, s. 400.

Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere, Kızıl Deli süreğini takip eden Bulgaristan’da 10, Türkiye’de 62 ve Yunanistan’da 52 olmak üzere toplam 124 yerleşim yeri bulunmaktadır.

2.3.3. Balkanlarda Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri

Balkanlar'ın Türkleşmesinde özellikle Türkistan'dan gelen Yesevî dervişlerinin ciddi katkılarının olduğu görülmektedir. Osmanlı askeri idaresine bağlı olarak katılan bu erenler ve beraberindeki taraftarları gönüllü bir şekilde fetih sürecine ciddi destek olmuşlardır. Horasan erenleri muhibleri ile birlikte fethedilen yerleri mesken edinmişler, inşa ettikleri tekke ve zaviyeler ile yörenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına vesile olarak buraları adeta birer dini ve kültür merkezi haline getirmişlerdir.³⁰⁰

Balkanların fütuhâtı tasavvuf ve tarikat mensupları için İslam dinini gayri Müslim toplumlara tebliğ fırsatı vermiştir. Böylelikle tasavvuf ve tarikatler hem yörenin İslamlaşmasında aktif rol üstlenmişler hem de kendilerini yörede tanıtarak taraftarlarının artmasını sağlamışlardır.³⁰¹ Balkanlarda ilerleyen fetih hareketleri ile beraber sûfi dervişler tekke ve zaviyelerini fethedilen yerlere inşa ederek dini birer merkez olmuşlardır.³⁰²

Balkanlarda kurulan sözgelimi Gül Baba gibi tekkelerin bölgenin kültürel, sosyal ve inançsal gelişimine katkı sağladığı görülmektedir. Gül Baba'nın Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinde yaşadığı ve fetih hareketlerine katıldığı, cenaze namazını Şeyhülislam Ebüssûd Efendinin kıldırıldığı, Balkanlarda Bektaşî tarikatının yayılmasında büyük rolü olduğu bilinmektedir.³⁰³

³⁰⁰ Nedim Bakırcı, ve Hüseyin Kürşat Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi", *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1/1, (2013), s.147.

³⁰¹ Balkanlarda Bektaşî tarikatının yayılmasında önemli etkisi bulunan Gül Baba, Osmanlı Padişahlarından Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde birçok fetihlere sevenleri ile katılmıştır. İslam'a yapmış olduğu hizmetler takdir toplamış, cenaze namazını Kanuni'nin de katılımıyla Şeyhülislam Ebüssuud Efendi kıldırılmıştır. Macaristan'ın başkenti Budapeşte'ye tekkesini kurmuştur. (Hacı Yılmaz, "Gülbaba'nın Balkan Bektaşiliğindeki Yeri ve Feyzname Adlı Eserinde Bektaşilik-Hurufilik İzleri", *Turkish Studies*, S. 12/21, (2017), ss. 536-538.

³⁰² Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, (1974), ss. 279-295.

³⁰³ Yılmaz, "Gülbaba'nın Balkan Bektaşiliğindeki yeri ve Feyzname adlı eserinde Bektaşilik-Hurufilik İzleri." s.536-538.

Tez konusu ile bağlantılı olarak Trakya yöresine komşu bölgelerdeki Bektaşî tekke, zaviye ve türbeleri şu şekilde verilebilir:

Tablo 8: Yunanistan ve Batı Trakya Yöresinde Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri

Yunanistan Sınırları İçinde Bulunan Tekke-Zaviye-Türbeler	Tekke-Zaviye-Türbeler Bulunduğu Yer
Ali Baba Türbesi	Kandia/Kreta
Ali Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Alikulu Tekkesi	Aydınlı/Agia
Aydın Baba Türbesi	Thessaloniki (Selanik)
Binbiroklı Ahmet Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Elmalı Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Emine Baba Tekkesi	Vodhorina/Joannina
Eski Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Gazi Baba Türbesi	İneli
Hasan Baba Tekkesi	Rethymnon/Kreta
Hasan Şeref Baba Türbesi	Joannina/Epirus
Horasanlı Ali Dede Tekkesi	Iraklion (Kandia)/Kreta
Hüseyin ve Turabi Baba Türbesi	Kontsa'da (Joannina'nın kuzeyinde)
Hızır Baba Tekkesi	Makri
Kasım Baba Tekkesi	Kastoria
Kesrin Dergahı	Thessaloniki (Selanik)
Memi Bey Sultan Türbesi ve Bucak Tekkesi	Kozani'de Köşeler ve Sofular köyü arasında
Mustafa Gazi Türbesi	Chania/Kreta
Mümin Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Mürsel Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Otman Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Piri ve Erbei Baba Türbe	Juma/Kozani
Saltık Baba Türbesi	Korfu
Sancaktar Ali Baba Türbesi	Toplitza/Kastoria
Sancaktar Dergahı	Thessaloniki (Selanik)
Şahin Baba Tekkesi	Kupekli/Thessalien (Teselya'da)
Timur Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yaran Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Kızıl Deli Sultan Tekkesi	Didymotichon (Dimetoka)
Gazi Ferhat Baba	Didymotichon (Dimetoka)
Öksüz Baba	Didymotichon (Dimetoka)
Aşağı Tekke	Mikroderio (Küçük Derbent) köyü
Gazi Hasan Baba	Sidiro (Demirören) köyü
Çilingir Baba	Haldini (İlanlı/Yılanlı)
İbrahim Baba	Feres (Ferecik)
Işıklar Nefes Baba	Loutros (Ilıca) köyünde
Sancaktar Baba	Makri (Miri) köyünde
Ferecik Tekkesi	Feres (Ferecik)
Ahi Baba Tekkesi	Feres (Ferecik)
Gaziler Tekkesi	Feres (Ferecik)

Kaynak: Ali Duran Gülçiçek, "Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 16, (2000), ss. 212-217

Bulgaristan'ın da içinde olduğu Trakya ve Makedonya bölgelerine iskân edilen Anadolu menşeli Türk göçmenler yörenin İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bulgaristan'da Bektaşî tarikatlarının Dobruca, Gerlova, Deliorman ve Haskovo'nun güney bölümünde buldukları en yoğun Bektâşi nüfusun Deliorman bölgesinde olduğu görülmektedir. Gerlova'da bulunan Bektaşîler, Çelebi veya Babagan koluna mensup değillerdir.³⁰⁴

Tablo 9: Bulgaristan'da Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri

Bulgaristan Sınırları İçinde Bulunan Tekke-Zaviye-Türbeler	Tekke-Zaviye-Türbeler Bulunduğu Yer
Abdullah Dede Tekkesi	Yeni Zagra
Akyazılı Sultan Tekkesi	Varna/Balçık köyü (Batova)
Ali Koca Baba Zaviyesi	Ruscuk
Genç Baba Tekkesi	Miralar köyü yakınlarında
Hakir Ali Baba Zaviyesi	Ruscuk
Haydar Baba	Tutrakan
Hekim Ali Baba Tekkesi	Tutrakan (Denziler köyü)
Hasan Demir Baba P. Türbesi	Razgard/İsperih Kemanlar
Horasani Ali Baba Zaviyesi	Ruscuk
Hüsam Dede Tekkesi	Sofya/Dobeşince
Hüseyin Baba Tekkesi	Duraç köyü yakınlarında
Hüseyin Baba Zaviyesi	Silistre
Kademli (Kıdemli) Baba Tekkesi	Nova Zagara yakınlarında
Kamber Baba Tekkesi	Ruscuk
Kızane Tekkesi	Tirgoviş (Eskicuma)/Kızane köyü
Kızıldeli Sultan	Kırcali
Koca Doğan Zaviyesi	Silistre
Kurt Baba Tekkesi	Belören (Belveren)
Melek Baba Tekkesi	Ruscuk
Musa Baba Zaviyesi	Kozluca
Mustafa Baba Tekkesi	Ruscuk/Silistre
Mustafa Baba Tekkesi	Hasköy/Filibe
Otman Baba Tekkesi	Hasköy
Timur Baba Zaviyesi	Silistre
Yahya Paşa Bali Tekkesi	Razgard yakınlarında

Kaynak: Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler)”, ss. 212-217.

³⁰⁴ Frederick, De Jong, Bulgaristan'da Alevi Gruplar ile Anadolu Tahtacıları Arasındaki İlişki, Çev. Handan Er, 1.Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.148.

3. BÖLÜM

KELÂMÎ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN VELÂYETNÂMESİ

3.1. Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nin yazarının kimliği kesin olmamakla beraber metinden anlaşıldığına göre mahlası “Cezbî”dir. Cezbî'nin 18. yüzyıl başlarında yaşayan Tırhanalı Şair İbrahim Cezbî³⁰⁵ olabileceği düşünülmüş ancak bunu araştırmacı Ocak, Şair Cezbî'nin XVIII. yüzyılda yaşadığını; Velayetneme'nin ise dil ve üslup açısından XV. yüzyıla ait olması hasebiyle bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir.³⁰⁶ Rıza Yıldırım da Velâyetnâme'nin dil ve üslup açısından XV. veya XVI. yüzyıla ait olduğunu savunmaktadır.³⁰⁷ Dolayısı ile XVII. asrın sonları ile XVIII. asrın başlarında yaşadığı düşünülen Cezbî'nin ilk yazar olmadığı, muhtemelen sonradan bazı manzumeler ilâve ederek eseri yeniden yazan kişi olduğu düşünülmektedir.³⁰⁸

Velâyetnâmenin Türkiye’de üç ve Kahire’de bir olmak üzere toplam 4 nüshası bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan Velâyetnâmelerin içerikleri hemen hemen birbiri ile aynıdır. Bu üç nüshanın birisi Ankara Milli Kütüphanesi’nde 1189 sıra numaralı, h.1313/m.1897 istinsah tarihli yazma

³⁰⁵ Tezkirelerin birinde Cezbî mahlasını taşıyan Bektâşi olup olmadığı belli olmayan İbrahim adlı bir şâir geçmektedir. Seyyid Ali Efendi'nin kazaskerliği esnasında Tırhalalı İbrahim Cezbî Başmakçızâde'nin kadılık yapmış ancak uygun olmayan olaylara karışması nedeni ile azledilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005. s. 41.

³⁰⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 54.

³⁰⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 59.

³⁰⁸ Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 41.

eser olan Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan'dır.³⁰⁹ İkincisi, İstanbul Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Bölümünde "Gazi Erenler Hakkındaki Risale" ismiyle kaydedilmiş olan nüsha ve Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesindeki 62 numaralı nüshadır. Üçüncüsü de Kızıl Deli babalarından Lütfi Aykurt'a ait olan bir kopya ile Irené Beldiceanu-Steinherr'in Suraiya Faroqhi tarafından kendisine fotokopisi verilen Gölpınarlı nüshasıdır.³¹⁰

Velâyetnâmenin Kahire nüshası, J. K. Birge'nin³¹¹ ABD'de Private Collection at The Hartford Seminary Library Connecticut'a bir nüshasını verdiği kopyadır. Birge, bu kopyayı 1933'de Arnavutluk Bektaşî Komitesi önderi Niyazi Dede'den aldığı belirtilmiştir.³¹²

Velâyetnâme'nin Türkiye nüshaları ve Kahire nüshası arasında muhteva bakımından farklılıkların olduğu görülmektedir. Özellikle Seyyid Ali Sultan'ın yaşadığı döneme ilişkin verilen bilgilerde farklılıkların olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye'deki nüshalarda Seyyid Ali Sultan'ın Yıldırım Bayezid devrinde yaşadığı ifade edilirken, Kahire nüshasında Seyyid Ali Sultan'ın Orhan Gazi döneminde yaşadığı, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ile beraber Rumeli fetih güzergâhının sol tarafında faaliyet gösterdiği bilgileri yer almaktadır. Nüshalar arasındaki bu tutarsızlık Seyyid Ali

³⁰⁹ Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan, 1189 sıra numaralı el yazması nüsha, istinsah tarihi h.1313/m.1897 Milli Kütüphane, (El Yazmaları Bölümü Sıra No: 1189).

³¹⁰ Beldiceanu-Steinherr, *Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan*, s. 50-72; Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s.46.

³¹¹ Aslen Amerika'lı olan Birge, 1927'de Türkiye'ye gelerek Amerikan misyoner teşkilatı Bible House'da on yıl öğretmenlik, danışmanlık ve yürütücülük yapmıştır. Türkçe yazma ve basma eserlerin Amerikan kütüphanelerine aktarılması için danışmanlık yapmıştır. II. Dünya Savaşından sonra Princeton Ünivesitesinde hocalık yapmıştır. Uluslararası Doğu Araştırmaları Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış, *Oriens*" adlı derginin yürütücülerinden olmuştur. İstanbul Rumelihisarı'nda 1952'de ölmüştür. Birge, Luzac's Oriental Religions Series dizisinin VII. cildi olarak Türk tasavvuf hayatında Bektaşîliğin yeri, tarihçesi, pîrleri gibi konuları ihtiva eden "*The Bektashi Order of Dervishes*" adlı eserini Londra-Hartford 1937'de yayımlamıştır. Semavi Eyice, "Birge, John Kingsley", *DİA*, C. 6., İstanbul: TDV Yayınları, s. 189.

³¹² Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 56.

Sultan'ın hayatı hakkında ortaya konulan bilgilerin doğruluğu üzerinde şüphe uyandırmaktadır.³¹³

Aynı zamanda Velâyetnâmelerde Seyyid Rüstem Gazi hakkında verilen bilgiler arasındaki tutarsızlıklar da dikkat çekmektedir. Ayrıca nüshalarda, Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem Gazi'nin Balkanlarda yaptıkları fetih hareketleri ve bu bölgedeki yaşantıları ile ilgili verilen bilgilerin de birbiri ile uyuşmadığı görülmektedir.³¹⁴

Cihad ve gaza esasına dayanan eserde; ilk Rumeli fetihleri hikâye edilmekte, Seyyid Ali Sultan'ın menkıbeleri ile Seyyid Rüstem Gazi'nin menkıbelerine aynı ağırlıkta yer verilerek hem Seyyid Ali Sultan hem de Seyyid Rüstem'in gazi ve evliyâ oldukları öne çıkarılmaktadır. Eserde yer alan menkıbeler, Gelibolu, Bolayır, Edirne, Dimetoka, Şumnu, Rusçuk, Silistre gibi fetihlerin yapıldığı şehir ve kasabalarda geçmektedir. Velâyetnâme'de geçen fetih hikâyelerinin gerçek oldukları ancak olayların menkıbevî bir şekilde yansıtıldığını söylemek doğru olacaktır.³¹⁵

Velâyetnâmenin girişinde ifade edildiği üzere eserin yazılış amacı; baş kahramanlar olan Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem'in gazilik ve veliliklerinin ortaya konulması, dervişlerin Rumeli fetihlerinde gösterdikleri katkıların paylaşılması ve böylelikle Rumeli fütuhatının gazi erenler tarafından nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulmasıdır.³¹⁶ Yıldırım'a göre, Velâyetnâmenin yazılış amaçlarından birisi de, Rumeli'ye yerleşen dervişlerin devletten aldıkları toprakların onların tabii hakları olduğunu göstermektir.³¹⁷

Velâyetnâme'de öncelikle Seyyid Ali Sultan'ın beraberinde bulunan erenlerle Horasan'dan Anadolu'ya gelişleri ele alınmış devamında; Rumeli'ye geçişleri, bu yörede yaptıkları fetih hareketleri, Seyyid Ali Sultan

³¹³ Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", s. 19.

³¹⁴ Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", s. 19

³¹⁵ Ocak, *Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 41.

³¹⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161.

³¹⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 53.

ve Seyyid Rüstem'in gösterdikleri kahramanlıklar, erenlerin gösterdikleri cesaretlikler ve Seyyid Ali Sultan'ın Kızıl Deli nehrinin kenarına tekke kurarak buraya yerleşmesi ele alınmaktadır. Velâyetnâme'de anlatıldığına göre, Rum ilini fethetmek isteyen Yıldırım Han ve Horasan erenlerinden Seyyid Ali Sultan ile maiyetindeki dervişler, rüyalarında peygamber efendimizi görürler. Peygamber efendimiz (s), Yıldırım Han'a rüyasında, Horasan'dan gelecek erenleri haber verirken; erenlerin de rüyalarına girerek Rum iline göçmelerini ister. Hacı Bektâş, Seyyid Ali Sultan'ı bu gruba lider olarak tayin etmiş ve diğerlerini de farklı rütbelere tayin ederek görevlendirmiştir.³¹⁸

3.1.1. Velâyetnâmenin Metni Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâme'si üzerinde müstakil çalışma yapan araştırmacılar vardır. Yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir. Şöyle ki;

- Bedri Noyan: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi. Bektâşî babası olan Bedri Noyan, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi'nin neşrini 1999 yılında yapmıştır.³¹⁹ Noyan, Velâyetnâme'nin giriş kısmında Seyyid Ali Sultan'ın hayatı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Velâyetnâmenin aslını latin harflerine çevirerek yayınlamıştır. Şahin, Noyan'nın bu çalışmasının son derece özensiz olduğunu ve okuma hataları içerdiğini ifade etmektedir.³²⁰

- Rıza Yıldırım: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi. Yıldırım, Velâyetnâmenin Türkiye ve Kahire nüshasını mukayese ederek 2007 yılında neşretmiştir. Eserin başında Seyyid Ali Sultan'ın hayatını

³¹⁸ Velâyetname'de Hacı Bektâş-ı Veli'nin rüyasında Hz. Peygamber'den aldığı emir doğrultusunda Rumeli'nin fethine memur ettiği erenlerle ilgili kısmı şu şekilde ifade edilmiştir: "Hacı Bektâş-ı Veli etrafında kendisine yarenlik edecek erenler istemekteydi. Bir gece bu husus için dua eder, kendisine uyku bastırır. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Peygamber Efendimiz ona "Duan kabul edildi. Horasan dolaylarından benim temiz soyumdan sana kırk er gelecektir... Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-162.

³¹⁹ Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*.

³²⁰ Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", s. 19.

oldukça doyurucu bir şekilde ortaya koymuştur. Yıldırım, Velâyetnâmenin Türkiye’de bulunan Ankara nüshasının transkripsiyonunu ve tıpkıbasımını yaparak Velâyetnâme’yi de değerlendirmiştir. Yıldırım, bu çalışmasında aynı döneme ışık tutan çeşitli velâyetnâme metinlerini, tarihi arşiv kaynaklarını, ilk Osmanlı kroniklerini, sözlü kaynakları, konu ile ilgili yapılmış müstakil çalışmaları kullandığını ifade etmiştir.³²¹ Yıldırım’ın söz konusu çalışmasını değerlendiren Turniay, Yıldırım’ın kaynak metin olarak ele aldığı Velâyetnâme’yi değerlendirirken aynı yüzyılda yazılmış diğer eser ve kaynakları gerçekçi bir zeminde ele alarak yorumladığını, Seyyid Ali Sultan ile Hacı Bektaş-ı Velî arasında var olan ilişkinin gerçeklik düzeyine ilişkin birçok belge ve arşivlere ulaşma ve kullanma hâkimiyetinin dikkat çektiğini ifade etmiştir.³²²

- Rıza Yıldırım: Efsanede Gizli Gerçek: Bir Tarih Kaynağı Olarak Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi. Yıldırım, 2007 yılında transkripsiyonunu ve tıpkıbasımını yaptığı Velâyetnâme’nin 2008 yılında da tarihi kaynak olarak değerlendirmesini yapmak üzere, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi’nin nüshâları, yazılış dönemi ve Bektâşî geleneği içerisindeki yerine dair bilgiler vermiştir.³²³

Biz de tezimizde R. Yıldırım’ın 2007 yılında transkripsiyonunu yaptığı ve “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi” adını verdiği nüshayı esas aldık. Bu nedenle eserin tasnifine yakından bakmakta yarar vardır.

Yıldırım, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesini hazırlarken ele aldığı başlıkları ve içeriklerini şu şekilde ortaya koymuştur.

- Giriş” kısmı: Eserin s. 1-12 arasını oluşturan Giriş kısmında yazar, konuya ilişkin kaynak eserleri ve araştırmaları değerlendirmiştir.

³²¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 37-112.

³²² Necmettin Turniay, “Ciddi Bir Velâyetname Kritiği ve Tarihi Yeniden Yazmak Denemesi: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010), ss. 433-439, s. 439.

³²³ Rıza Yıldırım, “Efsanede Gizli Gerçek: Bir Tarih Kaynağı Olarak Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi”, *Tarih ve Toplum*, S. 6, (Güz 2007-Kış 2008), ss. 37-63.

• “Gelenekte Seyyid Ali Sultan” başlığı, eserrin 13-23 sayfaları arasında yer almaktadır. Burada Alevî-Bektâşî geleneğinde Seyyid Ali Sultan’ın yerini ele almıştır.

• “Velâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan/Tarihsel Bir Analiz” başlığı, eserin 37-100 sayfaları arasında olup yazar burada Velâyetnâme’yi tarihi açıdan analiz etmiştir.

• “Seyyid Ali Sultan’ın Tarihsel Hayatı” başlığı eserin 113-157 sayfaları arasında yer alıp, Seyyid Ali Sultan’ın yaşamı tarihsel bir bakış açısı ile ele almıştır.

• Velâyetnâme’in metin kısmı: Velâyetnâme’in transkripsiyonlu metin kısmı, eserin 161–187 sayfaları arasında yer almıştır. Velâyetnâme’yi kaleme alan Cezbi, metnin sonunda; “İmdi birâderim bu günâ kerametler inâyet-i Hakk ile hezâr be hezâr zuhura gelmiştir. Ve inkâra asla mecâl yoktur. Zira keramet-i evliyâ mu’cizât-ı enbiyâ gibidir. Böyle oldukda mu’cizât-ı enbiyâ aleyhisselâtu vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı zevi’l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ’dır.”³²⁴ diyerek evliyanın kerametini, peygamberlerin mucizeleriyle bir tutmakta, ikisinin de Allah’tan kaynaklandığını belirtmektedir.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi’nde görüldüğü üzere, Yıldırım Han’ı harekete geçiren şey ile Horasan erenlerini yola çıkaran neden fetih ve gaza isteğidir.³²⁵ Seyyid Ali Sultan, kendisine verilen “Rumili’ni şirkden temiz ve halâs itmek” görevini yerine getirmek için Burgaz, Gelibolu, Dimetoka, Edirne gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihler yapmıştır. Bu yerler, ele geçirilip yeni isimler verilmiştir.³²⁶

³²⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 184.

³²⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-162.

³²⁶ Velâyetnâmede başta Gelibolu, Burgaz, Burgaz Kalesi, Bolayır, Kavak, Kavakaltı, Varmacin (Varmaciye) Kalesi, Varmacin’in sol tarafında bulunan ırmak, Murad Kalesi, Hakii Kalesi, İpsala, Fere (Ferecik), Dimetoka, Edirne, Şumnu, Rusçuk, Silistre, Silistre’de bir dağ, Silistre’de Küçük Mastaba Dağı ve Derbendi, Göz Irmağı, Yanbolu (Emlakçe), Muti Dağları, Kırçali Dağları, Çeleb Yaylası, Karapınar Çeşmesi, Karapınar

3.2. Kelâmi Açıdan Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, motifler açısından diğer velâyetnâmelerden çok farklı olmasa da Rumeli fetihleri etrafında oluşan olayları cihad ve gaza esasına göre hikâyeye etmesi ciheti ile diğer Bektaşî menâkıbnamelerinden ayrılmaktadır.³²⁷

Dini ve ahlaki kuralların özellikle vurgulandığı Velâyetnâme'nin sonunda şöyle denilmektedir: “Bu babda erenler ol makam-ı mübareke nice erişdiler? Evvela yalan söylemediler. Zina ve livâta itmediler. Nefsin hazzını virmediler. Döşekte yatmayub yastıkları taş, döşekleri tûrab idi. Ve kimseye iftira ve gıybet etmediler. Ve başlarına ne gelirse Hakk'dan bildiler.”³²⁸ Böylelikle erenler arasında tesis edilen doğruluk, dürüstlük, dini emirlere uyma, haramdan sakınma, saygı, sevgi, tevazu, güven, itimat, dayanışma gibi dini ve ahlaki değerler ile donanmış toplum inşa çabası sergilendiği göze çarpmaktadır. Topluma faydalı olma, cömertlik, fakirleri gözetme ve mağdurun yanında olma gibi hasletlerin kazandırılması ve bunun erenlerin davranışları üzerinden örneklendirilmesi, toplumu topyekûn eğitmenin bir yolu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.³²⁹

Bektaşî kaynakları olan makâlâtlar, velâyetnâmeler, nefesler ve erkannâme türü eserlerin insicamlı bir teolojiyi takip eden mezhebî eserlerden ziyade tasavvufî içerikli yapıların olduğu görülmektedir. Bu eserlerde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret inançlarının temel İslâm inançları olarak oldukça merkezi ve yerleşik bir yapıda oldukları söylenebilir. Tevhid, Kur'an, ahiret gibi kelami konular ile Hz. Peygamber'in nübüvvet-velâyet

Çesmesi yakınlarındaki hisar ve Sarı Kızıl Yaylası, ismi geçen yerler olarak görülmektedir. Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 167-175.

³²⁷ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, s. 54.

³²⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 184.

³²⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 167-183.